

Наталія Грущинська

ПІДПРИЄМНИЦТВО і фінансова грамотність

8

РОДИННИЙ БЮДЖЕТ. БАЛАНС

Купівля одягу

Оплата медичних послуг,
підтримання здоров'я

Витрати на комунальні послуги,
оренду чи виплата іпотеки

Витрати на освіту

Заощадження

Витрати на харчові продукти

Обслуговування авто або витрати
на громадський транспорт

МІЖ ПОТРЕБАМИ ТА БАЖАННЯМИ

Фінансові зобов'язання

Витрати на подарунки та свята

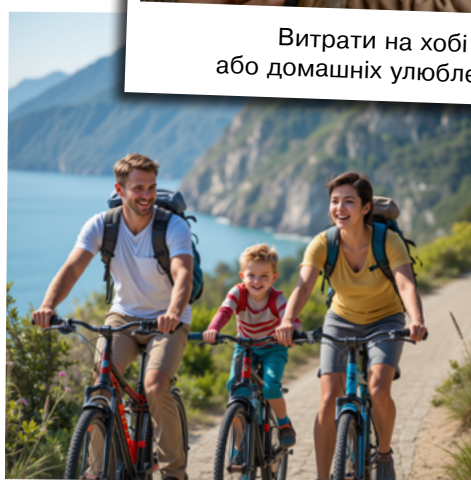
Витрати на придбання

Витрати на хобі
або домашніх улюбленців

Витрати на розваги та дозвілля

Витрати на подорож та відпочинок

Витрати на благодійність

Наталія Грущинська

ПІДПРИЄМНИЦТВО і фінансова грамотність

Підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти

Київ
«Школяр»
2025

УДК 334.72+336]*кл8(075.3)
Г91

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України № 431
від 10.03.2025 року)*

Відповідає Модельній навчальній програмі «Підприємництво і фінансова грамотність. 8—9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кузнецова А. Я., Довгань А. І., Часнікова О. В., Шніцер О. П., Тригуб О. В., Гірченко Т. Д., Шабанова О. В., Харченко А. М., Нагайчук Н. Г.)

Грущинська Н. М.

Г91 Підприємництво і фінансова грамотність: підручник
для 8 класу закладів загальної середньої освіти/Наталія
Миколаївна Грущинська. — Київ: Школяр, 2025. — 160 с.: іл.
ISBN 978-617-7735-01-3

УДК 334.72+336]*кл8(075.3)

ISBN 978-617-7735-01-3

© Грущинська Н. М., 2025

© УБЦ «Школяр», 2025

© УБЦ «Школяр», художнє оформлення, 2025

ШАНОВНІ УЧНІ ТА УЧЕНИЦІ!

Цей підручник стане вашим надійним провідником у світ фінансів і допоможе зрозуміти основи підприємництва.

У сучасному світі фінансова грамотність є ключовою навичкою, що дозволяє приймати обґрунтовані рішення, розпоряджатися грошима, досягати фінансової стабільності та реалізовувати власні бізнес-ідеї.

Підручник складається з двох розділів, кожен із яких охоплює важливі аспекти як особистих, так і сімейних фінансів, а також формування підприємницьких навичок.

У першому розділі «Прикладні фінанси» розглянемо питання походження грошей, їх еволюцію, місце грошей у житті людини, їх вплив на наші рішення та дії. Дізнаємося, як виникли гроші та яких форм вони набували на різних етапах історії. Зокрема, пригадаємо історію національної валюти України, її значення та особливості.

Дослідимо особливості грошових відносин у сучасному світі: як люди взаємодіють за допомогою грошей; які типи грошових операцій існують; як правильно керувати своїми фінансами, щоб досягти визначеної мети; як можна впливати на свій фінансовий стан і чому важливо бути активним учасником фінансового життя.

Другий розділ присвячений сімейним фінансам. У ньому ми зосередимося на фінансових питаннях, які стосуються вашої сім'ї. Спробуємо знайти відповіді на питання: що потрібно вашій родині для комфортного життя і як ці потреби змінюються з часом. Поміркуємо над тим, як створити ефективний сімейний бюджет, розподілити доходи і витрати, щоб забезпечити фінансову стабільність сім'ї. Дізнаємося, що таке кредити та позички, як правильно ними користуватися, щоб не опинитися у фінансовій скруті. Розберемося, чому важливо регулярно «відкладати» частину доходів, як накопичувати кошти на великі покупки та непередбачувані витрати.

Важливим для фінансового розвитку особистості є знання засад інвестування, розуміння того, як і куди можна вкладати гроші, щоб отримати додатковий дохід. І разом із тим, як захистити себе і свою родину від фінансових ризиків і шахрайства, які бувають види фінансового шахрайства і як не стати жертвою обману.

Працювати з підручником нескладно завдяки простій рубрикації та умовним позначенням.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

— питання, які ставляться перед початком кожного розділу і уроку. Вони допоможуть визначити сутність матеріалу, який заплановано розглянути.

— додаткова інформація, яка містить детальніший розгляд матеріалу або прикладів.

— рубрика «Цікаво знати» містить цікаву ідею або факт.

— легенди, міфи, казки про фінансові події, які допоможуть розширити розуміння питань, що розглядаються.

— інформація для роздумів та обговорення.

— інформація для обговорення в групах.

— творче завдання.

— стислий підсумок уроку, який знадобиться для закріплення та повторення вивченого.

— Питання наприкінці параграфа, які сприяють кращому засвоєнню отриманих знань.

— посилання на електронний додаток до підручника, де ви зможете знайти розгорнуту інформацію до деяких тем та виконати інтерактивні вправи.

Сподіваємося, що підручник допоможе вам розвинути навички, необхідні для успішного управління своїми фінансами та реалізації ваших життєвих прагнень.

**Бажаємо успіхів на шляху оволодіння
фінансовою грамотністю!**

РОЗДІЛ 1

ПРИКЛАДНІ ФІНАНСИ

Цей розділ присвячений прикладним фінансам — вмінню розумно використовувати гроші, планувати витрати і заощадження, до того ж робити це у різних ситуаціях — у повсякденному житті та роботі над масштабними проектами. Гроші в прикладних фінансах подібні до магічної сили. Якщо цією силою правильно користуватися, можна досягти безлічі цілей. Але якщо не знати, як її контролювати, можуть виникнути проблеми. Прикладні фінанси вчать нас, як керувати грошима так, щоб вони приносили користь, а не створювали проблеми.

У цьому розділі ви дізнаєтеся про різні аспекти грошей: як вони виникають, як циркулюють в економіці, як зберігати та використовувати гроші розумно, а також як розвивати фінансову грамотність.

Якщо ви мрієте купити велосипед, ви не витрачаєте всі свої гроші одразу, а поступово відкладаєте певну суму, доки не накопичите необхідну. Це частина прикладних фінансів — планування витрат і заощадження грошей на здійснення дорогих покупок. Коли ви отримуєте кишенькові гроші на тиждень, ви вирішуєте, скільки витратити на солодощі, скільки відкласти на іграшку, а скільки зекономити на майбутнє — це також прикладна фінансова діяльність, управління кишеньковими грошима.

Гроші — це не просто купюри та монети, вони мають велике значення для суспільства та кожного з нас особисто. Перш за все, гроші допомагають нам отримувати необхідні речі та послуги, такі як їжа, одяг, освіта та медична допомога. Вони є засобом обміну та вимірювання вартості. Гроші — це не лише мірило нашого матеріального добробуту. Вони також вчать нас фінансовій відповідальності та важливості економічного планування. Навчитися ефективно використовувати гроші — важлива навичка, яка допоможе нам керувати своїми фінансами та досягати своїх цілей у майбутньому.

ТЕМА 1

ГРОШІ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ

Урок 1. Історія виникнення та еволюція грошей

Копійка любить, щоб її рахували.

Українське прислів'я

Чи замислювалися ви коли-небудь, як виникли гроші та як вони еволюціонували з плином часу? Сьогодні ми поринемо у минуле, щоб дізнатися більше про цей важливий аспект нашого життя.

Ми розглянемо різні форми грошей, від ранніх засобів обміну до сучасних електронних платежів. Ми заирнемо в давні часи, коли грошима були не монети чи банкноти, а радше об'єкти обміну, такі як зерно, шкури тварин чи навіть предмети розкоші.

Одна з легенд про виникнення грошей пов'язана зі знаменитим китайським імператором Ю Венем, який майже 2500 років тому, начебто, винайшов гроші. Імператор Ю Вень не мав достатньо золота чи срібла, щоб платити солдатам своєї армії, тому він вирішив використовувати металеві пластини з його зображенням як засіб розрахунку. Згодом ці шматки металу почали приймати як гроші, котрі й стали попередниками сучасних монет та банкнот.

Інші легенди вказують на те, що гроші виникли як результат торгівлі та обміну товарів у спрощеному вигляді. Ці ранні форми грошей могли включати шкури тварин, зерно, металеві злитки або навіть вироби з металу. Так чи інакше, історія грошей є дуже цікавою та різноманітною, а легенди про їх виникнення відображають різні аспекти культури та економіки різних цивілізацій.

У такому вигляді, як сьогодні, гроші існували не завжди. Спочатку замість грошей здійснювався обмін товарами та різними предметами побуту. У процесі обміну в деяких країнах почали відокремлюватися такі товари, які для кожного

народу в певний час виконували функції грошей.

Як ви вважаєте, чи рівноцінним є обмін хутра лисиці чи соболя на тонну пшениці в сучасних умовах? Що потрібно знати, щоб відповісти на дане запитання?

Так, у народів, що жили з полювання, грошима ставали шкіра та хутро; у народів, що славилися землеробством — сільськогосподарські продукти (пшениця, рис, овес

та ін.), а дехто пропонував на обмін навіть живий товар — рабів (людей, які були позбавлені будь-яких прав і повністю належали своєму господареві).

Перше використання паперових грошей відносять до II ст. до н. е. в Китаї, проте навіть у цей період паперовими гроші можна було назвати умовно, оскільки вони були виготовлені на пергаменті з оленячих шкур.

Марко Поло
(1254—1324 рр.)

Наприкінці XIII століття завдяки «Книзі чудес світу» венеційського купця і мандрівника Марко Поло, який повернувся з подорожі Китаєм та описав свої спостереження під час подорожей Азією, інформація про існування паперових грошей поширилася країнами Європи. До цього часу в Європі папір особливої цінності не мав, на відміну від золота, срібла, міді. Проте перші європейські паперові гроші з'явилися в 1483 році в Іспанії. У Швеції паперові банкноти для загального обігу були випущені у 1661 році.

У VII ст. до н. е. в Лідії — стародавній державі на заході Малої Азії зі столицею у місті Сарди (687—654 рр. до н. е.) з'явилися перші в історії людства монети, які карбувалися з електруму (сплаву золота і срібла). Монета називалася статером і важила 4 грами.

Територія Лідії в часи розквіту і Лідійський статер з електруму

Коли карбували монети, на них обов'язково вказували вагу, рік і країну походження.

Запровадження грошей у вигляді монет вирішило багато проблем, але водночас створило багато нових.

Оскільки золото метал м'який, а самі монети постійно перебувають під впливом тертя, вони зношуються і втрачають свою вагу, а отже і свою вартість.

Якщо ви візьмете монети з різних матеріалів (мідні, сріблясті, алюмінієві) і спробуєте потерти їх об щось тверде, то ви побачите, що поверхня алюмінієвих монет руйнується швидше за інші, бо цей матеріал м'якіший, наприклад, за мідь. Мідь — міцний матеріал і монети з нього будуть залишатися у гарному стані тривалий час. Сріблясті монети карбують із різних матеріалів, таких як нікель, сплави, і якщо монета містить срібло, то вона стає не лише міцною, а й дорожчою. Загалом, мідь та золото є міцнішими за срібло і тим паче за алюміній, проте золото більш пластичне за мідь і практичніше його застосовувати для виготовлення прикрас і унікальних виробів.

До речі, гривневі монети карбують з алюмінієвого сплаву.

Монети доларів США виготовляються з різних металів, залежно від їхнього номіналу: пенні (1 цент) — із цинку, вкритого міддю (97,5 % цинку і 2,5 % міді); 5 центів — з 75 % міді та 25 % нікелю; 25 центів (квотери) — із мідно-нікелевого сплаву (91,67 % міді та 8,33 % нікелю); 50 центів — із мідно-нікелевого сплаву також (91,67 % міді та 8,33 % нікелю).

Монети номіналом 1 долар, 2 долари можуть бути виготовлені зі сплаву міді та нікелю або з міді, цинку та інших матеріалів.

Гроші взагалі, а золоті монети зокрема, завжди притягують увагу шахраїв різного ґатунку. Виникла нова форма шахрайства — «псування монет» та випуск фальшованих монет.

Описані недоліки постійно підштовхували людей до заміни золота чимось іншим, придатним для виконання деяких функцій грошей (насамперед, функції засобу обігу товарів). Це призвело до створення паперових грошових знаків — часткових замінників повноцінних грошей.

Під час Першої світової війни більшість країн суттєво обмежили обмін паперових грошей на золото, а деякі повністю його припинили. Протягом

Використовуючи інтернет-джерела, знайдіть зразки грошей, які використовуються країнами — учасницями G7 (Групи семи — об'єднання семи економічно розвинених країн світу). Створіть презентацію на основі зібраного матеріалу.

Карбованці, гривні та шаги — гроші, які випускала українська влада під час революційних подій 1917—1920 рр. Сьогодні їх можна побачити в постійній експозиції Національного музею історії України в Києві

1929—1933 рр. усі країни відмовилися від паралельного використання паперових банкнот і золотих монет.

Із 70-х років XX ст. жодна держава світу не фіксує золотого вмісту своєї валюти. Обіг товарів стали обслуговувати тільки паперові гроші та монети, викарбувані з різних металів, що не мають у своєму складі золота.

Схематично еволюцію грошей можна зобразити наступним чином.

Системи обміну. У давні часи люди використовували системи обміну, такі як бартер (товар за товар) або обмін речами різних форм вартості, наприклад: худоба, зерно або різні метали.

Розвиток банківської системи. У XVII—XVIII століттях банки почали друкувати власні банкноти та розвивати систему кредитування, що дало поштовх до розвитку грошей як засобу обміну та накопичення.

Золотий стандарт та фіатні гроші. У XIX столітті було встановлено золотий стандарт, коли вартість грошей була прив'язана до золотого запасу країни. Пізніше, у XX столітті, було здійснено перехід до фіатних грошей, які підтримуються довірою до держави.

Електронні гроші та криптовалюти. У сучасному світі гроші трансформуються в електронні форми, такі як пластикові картки, мобільні платежі та криптовалюти, що відкриває нові можливості та виклики у сфері фінансів.

Історія походження грошей дає змогу окреслити визначення поняття «гроші», їхні основні функції та форми.

Гроші — це універсальний засіб обміну, міра вартості, засіб збереження та розрахунків, який визначається суспільством і державою для оплати товарів, послуг і боргів.

Основні функції грошей

- Міра вартості.
- Засіб обміну.
- Засіб збереження вартості.
- Засіб платежу.
- Світові гроші.

Міра вартості. Гроші використовуються для вимірювання вартості товарів і послуг, виступаючи універсальним еквівалентом у цінovій системі.

Приклад. В Україні ціни на товари встановлюються в гривнях. Наприклад, хліб коштує 40 грн, а молоко — 50 грн. Це означає, що молоко дорожче за хліб, і гроші дозволяють порівнювати їхню вартість.

Засіб обміну. Гроші використовуються для купівлі та продажу товарів і послуг.

Приклад. У магазині покупець платить 200 грн за продукти, а продавець отримує ці гроші для подальших витрат. Без використання грошей довелося б застосовувати бартер — наприклад, обмінювати картоплю на яблука, що є не рівномірним.

Засіб збереження вартості. Гроші можуть зберігати купівельну спроможність, дозволяючи відкладати їх для майбутніх витрат.

Приклад. Людина отримує заробітну плату і відкладає частину коштів на банківський депозит, щоб з часом купити автомобіль.

Засіб платежу. Гроші використовуються для погашення боргових зобов'язань, податків, штрафів тощо.

Приклади. Клієнт взяв кредит у банку і щомісяця виплачує 5000 грн для його погашення, використовуючи гроші як засіб платежу. Громадяни сплачують податки державі, використовуючи гроші як засіб платежу.

Світові гроші. На міжнародному рівні гроші використовуються для розрахунків між країнами.

Приклади. Турист, перебуваючи за кордоном, може обміняти гривні на місцеву валюту або розрахуватися доларами в деяких країнах.

Форми грошей

- Готівкові гроші (банкноти, монети).
- Безготівкові гроші (банківські рахунки, електронні платежі).
- Цифрові гроші (криптовалюта, електронні гаманці).

У сучасному фінансовому світі існує поняття «**фіатні гроші**». Це «не забезпечені» нічим гроші (золотом, іншими дорогоцінними металами), їх вартість встановлює, контролює та гарантує держава, яка їх випускає. Фіатні гроші можуть бути в електронній формі та у готівці.

Приклад фіатних грошей — долар США (USD), який нічим не забезпечений, крім авторитету Сполучених Штатів Америки.

Фіатні гроші є основним платіжним засобом, водночас поряд із ними з'являються криптовалюти, які в деяких країнах уже також починають визнавати платіжним засобом.

Криптовалюта — це форма цифрових або віртуальних грошей, яка базується на криптографії. Вона використовується як засіб обміну та зберігання вартості, а також для здійснення фінансових операцій через інтернет.

Криптовалюта не має центрального органу управління, що робить її незалежною від урядових чи фінансових інституцій.

Кожна транзакція криптовалюти в мережі захищена криптографічними методами, що робить її безпечною та анонімною.

У якості недоліків криптовалют слід зазначити, що:

- ціна може змінюватися дуже швидко, що робить їх ризикованими для інвестування;
- багато людей не повністю розуміють, як працюють криптовалюти, тому легко можуть стати жертвами шахраїв.

Транзакції криптовалюти записуються в блокчейн, що є цифровим реєстром, і кожна нова транзакція підтверджується всіма учасниками мережі. Криптовалюти можуть використовуватися для різноманітних цілей, від здійснення платежів

та переказів коштів до інвестування та зберігання вартості. Найбільш відомою криптовалютою є Bitcoin, але існує безліч інших, таких як Ethereum, Ripple, Litecoin та інші.

У чому ж особливості фіатних грошей і криптовалюти?

- Фіатні валюти мають готівкове вираження (паперове, пластикове, металеве), тоді як криптовалюти цілковито електронні.
- Фіат (фіатні гроші) схильний до інфляції (купівельна спроможність знижується, а гроші можуть знецінюватися з часом).
- Криптовалюту можна купити за фіат, наприклад: придбати Ethereum (ETH) за українську гривню (UAH).
- Будь-яку криптовалюту можна обміняти на реальні гроші (наприклад, долар США). Такий обмін можна зробити на біржах. Серед найбільш популярних бірж, що підтримують фіатні валюти, можна відмітити: Binance (Бінанс), EXMO, ByBit і т. д.

Гроші — це не лише монети і банкноти, але й історія людства, його обмінів та торгівлі. Знання про історію грошей допоможе нам зрозуміти, як розвивалася економіка і як змінювалося ставлення людей до власності та багатства з плином часу.

Коли виникли перші гроші?
Які були перші форми грошей в історії людства?
Коли і де з'явилися перші паперові гроші?
Що таке бартер і які його основні недоліки?

Чому метали, такі як золото і срібло, стали популярними для виготовлення грошей?

Як змінилася роль грошей у суспільстві з часом?

Оберіть будь-яку країну та дослідіть походження її грошової одиниці.

Урок 2. Походження гривні

Копійка гривню береже.

Українське прислів'я

Сьогодні ми зануримося у захоплюючий світ історії та легенд, пов'язаних із грошовою одиницею нашої країни.

Як саме виникла гривня та яка легенда пов'язана з її створенням? Давай-те розглянемо різні версії походження цієї назви та дізнаємося, як гривня стала символом нашої країни.

Існує кілька легенд про походження української гривні, одна з них розповідає, що у XIII столітті князь Данило Галицький, будуючи замок, вирішив встановити на його стіни фігуру змії, що тримає в зубах кільце. Це стало символом сили та єднання. Згодом це зображення було взяте за основу для герба Галицько-Волинської держави, а гривня, яка виступала основною грошовою одиницею Української держави, отримала свою назву від цього зображення.

Інша легенда розповідає про Володимира Великого, який хотів змінити державний герб та запросив на збори великих і мудрих людей, щоб порадитися з ними. Під час зборів серед думок та ідей виникла пропозиція зобразити на гербі змія, який обіймає землю, що символізувало єдність та силу держави. Саме цей символ став основою для грошової одиниці — гривні.

В основі грошової системи Київської Русі була гривня. Її назва походить від золотої або срібної прикраси у формі обруча, яку носили на шиї. Але є й інша версія, що назва «гривня» походить від назви шиї великої рогатої худоби (грива). Тобто назва «гривня» йде від старокиївської нашійної прикраси — «гривни». А та зі свого боку — від слова «грива», якою в Київській Русі називали... шию! Нашійні прикраси статусу гривні носили й чоловіки. Але це було рідкістю, адже таке було заведено лише у князів і нагороджених ними за особливі заслуги звиятжців.

Нашійні гривни були різні за своєю формою, застібками, способом надівання. Усі вони важили близько 150—200 грамів.

У Київській Русі існували так звані кунні гроші. Після прийняття християнства за князування Володимира Святославовича карбувалися золоті й срібні монети.

Златнік і срібляк Володимира Великого

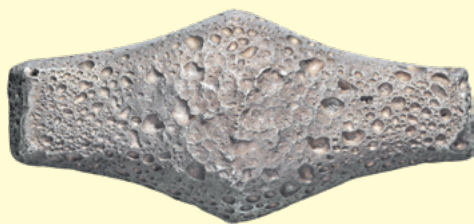
Кунна система включала: гривні — срібні й золоті зливки та вевериці, векші — вироби з хутра або шкіри тварин. Гривня мала кілька значень. Лічильна гривня

кун становила певну кількість монет, вагова (гривня сріблом) містила точну вагу срібла, а монетна була конкретним зливком срібла певної встановленої форми та ваги. Крім того, існували кілька типів гривень, названих за місцем їхнього виготовлення чи знахідок: київські, новгородські, чернігівські, литовські, татарські.

У XI столітті на гривню йшло 25 кун, а у XII столітті — 50. Вагова гривня срібла (бл. 200 г) у XII ст. за цінністю металу дорівнювала 4 гривням кун. За річне лоша давали пів гривні, за вола — гривню, за княжого коня (з плямою) — 3 гривні.

На початку XII століття з грошового обігу Київської Русі майже повністю зникла карбована монета. Однак куна, як свідчать письмові джерела, була переважно металевою монетою. Термін «куни» до середини XIII століття часто вживався і для означення слова «гроші», замінюючи термін «сребро» (срібло). Лічильна система кун проіснувала до початку карбування монет у Північно-Східній Русі наприкінці XIV — початку XV століть.

Вагова гривня XII ст.

У 1947—1950 рр. на Львівщині та Івано-Франківщині, коли тривала підпільна боротьба Української повстанської армії (УПА) проти радянської армії, підпільні друкарні випускали українські повстанські гроші — бофони.

Бофони ОУН 1948 та 1949 років номіналом 200 і 100 карбованців

Бофони (скорочення від «бойовий фонд») — однобічні (рідше двобічні) грошові документи (квитанції) з національною символікою та символікою ОУНР і УПА й відповідними написами (або тільки із символікою, без написів), із фіксованими номіналами чи без номіналів. Використання власної валюти допомагало УПА підтримувати економічну незалежність від окупаційних режимів. Бофони стали символом національно-визвольної боротьби українського народу.

Детальну інформацію можна отримати, відвідавши історико-меморіальний музей Степана Бандери в селі Старий Угринів Івано-Франківської області

Національна валюта є одним із ключових символів і важелів економічної і політичної незалежності країни. Введення національної валюти України «гривні» є визначним етапом в історії становлення незалежної України.

24 серпня 1991 року Україну проголошено суверенною незалежною державою. Із 1992 року в обіг вводиться український карбованець (купоно-карбованець, крб) багаторазового використання номіналом 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100 крб.

Це була тимчасова грошова одиниця, яка використовувалася для проведення розрахунків всередині країни, і її введення забезпечувало перехід від радянської системи, яка діяла в УРСР з 1919 по 1991 роки. Купоно-карбованець перебував у грошовому обігу до 1996 року та мав виконувати функцію валюти до тих пір, поки економічна ситуація в країні не стабілізується. Однак, через гіперінфляцію у 1993 році, купоно-карбованець швидко втратив свою вартість.

Купоно-карбованці номіналом 1 млн, та 1 карбованець зразка 1991 року

У вересні 1996 року Україна офіційно ввела гривню як національну валюту. Це відбулося в рамках грошової реформи, коли 100 тис. карбованців обмінювалися на 1 гривню. На купюрах зображені відомі українські постаті. Введення гривні стало важливим символом економічної незалежності України, оскільки дозволило країні закріпити свій суверенітет і впровадити власну фінансову політику.

Одна гривня зразка 2005 року

Володимир Великий (960/963—1015) — київський князь, який ініціював та сприяв хрещенню Русі у 988 році. Розширив межі столиці Києва, збудував Десятинну церкву (996).

На аверсі банкноти номіналом 2 гривні зображено князя Ярослава Мудрого, а на реверсі — собор Святої Софії.

Дві гривні зразка 1996 року

Ярослав Мудрий (983/987—1054) — київський князь, численні реформи якого мали позитивний вплив на розвиток Русі. Ярослав Мудрий розширював кордони Русі, активно займався будівництвом. За часів його правління побудовані Золоті ворота, храм Святої Софії. *Софіївський собор* є найдавнішою будівлею Києва та входить до сотні чудес світу, які охороняються всесвітньою організацією ЮНЕСКО. Християнський собор у центрі Києва є пам'яткою української архітектури та монументального живопису другого десятиріччя XII століття.

На аверсі купюри 5 гривень зображено Богдана Хмельницького, а на реверсі — церква святого пророка Іллі у селі Суботіві Черкаської області.

П'ять гривень зразка 2004 року

Богдан Хмельницький (1595—1657) — гетьман Війська Запорозького, політик, полководець і дипломат, провідник національно-визвольних змагань 1648—1657 років. *Іллінська церква* у селі Суботіві Черкаської області зведена у 1653 році за наказом Богдана Хмельницького як родова церква-усипальниця, там він і був похований 1657.

На аверсі 10-гривневої купюри представлений портрет Івана Мазепи, а на реверсі — зображення Успенського собору Києво-Печерської Лаври.

Десять гривень зразка 2006 року

Іван Мазепа (1639—1709) — український військовий, політичний і державний діяч. Зробив великий внесок в економічний і культурний розвиток Лівобережжя, проводив курс на відновлення козацької держави. *Києво-Печерська лавра* — один із найбільших християнських центрів України, визначна пам'ятка історії та архітектури.

На аверсі 20 гривень — образ Івана Франка , а реверс прикрашає зображення Львівського оперного театру.

Двадцять гривень зразка 2018 року

Іван Якович Франко (1856—1916) — видатний український поет, прозаїк, драматург, літературний критик, публіцист, перекладач, науковець, громадський і політичний діяч.

Львівський оперний театр. Будівництво театру опери та балету розпочалось у червні 1897 року. Відкриття Львівської опери для глядачів відбулося 4 жовтня 1900 р. Із приєднанням Західної України до складу Союзу РСР Великий міський театр перейменовано на Львівський державний театр опери та балету з підпорядкуванням його Міністерству культури України. У 1956 році театрові було надано ім'я Івана Франка. 2000 року на прохання творчої інтелігенції Львова, театр Указом Президента України перейменовано на театр імені Соломії Крушельницької.

На аверсі банкноти номіналом 50 гривень зображено Михайла Грушевського, на реверсі — Київський міський будинок вчителя.

П'ятдесят гривень зразка 2019 року

Михайло Сергійович Грушевський (1866— 1934 р.) — український історик, громадський та політичний діяч. Голова Центральної Ради Української Народної Республіки.

Київський міський будинок вчителя було зведено в 1912 році. На початку свого функціонування він був відомий як Педагогічний музей. У 1917—1918 роках у цій будівлі працювала Центральна Рада Української Народної Республіки. У ніч з 24 на 25 січня 1918 року у стінах цієї будівлі було ухвалено IV Універсал про незалежність.

100-гривневі банкноти всіх поколінь традиційно містять на аверсі графічний портрет Тараса Шевченка, а на реверсі зображено Червоний корпус Київського Національного університету, який носить ім'я поета.

Сто гривень зразка 2014 року

Тарас Григорович Шевченко (1814—1861) — український поет, мислитель, живописець, гравер, етнограф, громадський і політичний діяч. Національний герой і символ України.

Червоний корпус Київського національного університету імені Тараса Шевченка — головний та найстаріший корпус університету, розташований у центрі Києва на вулиці Володимирській, 60. Пам'ятка історії національного значення і символ вітчизняної фундаментальної університетської освіти.

200-гривневі банкноти містять на аверсі графічний портрет Лесі Українки, а на реверсі — в'їзну вежу Луцького замку.

Двісті гривень зразка 2019 року

Леся Українка (справжнє ім'я — Лариса Петрівна Косач, у шлюбі Косач-Квітка; 1871—1913 р.) — українська письменниця, перекладачка (поетеса знала сім мов) та культурна діячка. У сучасній українській традиції Леся Українка входить до переліку найвідоміших жінок давньої та сучасної України. Леся Українка — єдина жінка, портрет якої розміщено на українських банкнотах.

Замок Любарта, або Луцький замок, — верхній замок Луцька, пам'ятка архітектури та історії національного значення. Це один з найбільших, найдавніших і найкраще збережених в Україні замків, головний об'єкт історико-культурного заповідника «Старий Луцьк», культурний осередок та найдавніша споруда Луцька.

На аверсі 500-гривневої банкноти розташовано портрет Григорія Сковороди, а на реверсі — Староакадемічний корпус Києво-Могилянської академії.

Пятьсот гривень зразка 2015 року

Григорій Савич Сковорода (1722—1794) — український філософ-містик, богослов, поет, педагог, можливо, і композитор літургійної музики. Мав значний вплив на сучасників і подальші покоління своїми байками, піснями, філософськими творами, а також способом життя. Будівля Староакадемічного корпусу Києво-Могилянської академії, заснованої 1632 року митрополитом Петром Могилою, знаходиться в місті Києві за адресою: вулиця Сковороди, 2.

Чи прогулювалися ви вулицями району Поділ у Києві, де знаходиться даний вищий навчальний заклад? Чи хотіли би в ньому навчатись?

Із 2019 року Нацбанком України введена в обіг банкнота номіналом 1000 гривень, на аверсі якої — портрет Володимира Вернадського та його слова «Я вірю у величне майбутнє України», а реверс прикрашає зображення будівлі Президії Національної академії наук України, заснованої 1918 року.

Тисяча гривень зразка 2019 року

Володимир Іванович Вернадський (1863—1945) — академік Імператорської Академії наук, український науковець та філософ, природознавець, засновник геохімії, біогеохімії та радіогеології, вчення про біосферу, ноосферу, космізм. Будівля Президії Національної академії наук України знаходиться у місті Києві на вулиці Володимирській, 54.

Віртуальну екскурсію про гроші можна відвідати на сайті Національного банку України.

Паперові гроші та монети проживають свій цикл життя. Наприклад, із 1 жовтня 2019 року монети 1, 2 та 5 копійок перестали бути платіжним засобом та були вилучені з готівкового обігу, а з 1 жовтня 2020 року з обігу були вилучені гривневі монети номіналом 25 копійок та усі банкноти гривні старих зразків, випущені до 2003 року.

Українські монети, які були вилучені з обігу з 1 жовтня 2020 року

Банкноти і монети час від часу потребують удосконалення. Причинами для цього є: захист від підробок, технологічний прогрес, покращення зручності використання та довговічності. Також оновлення дизайну банкнот і монет дозволяє підкреслити національні символи та ідеали, привернути увагу до історії або культурних цінностей, підвищити престиж держави на міжнародній арені.

Гривня — це не лише назва валюти, але й важлива частина нашої культури та історії. Сягаючи своїм корінням XI століття, вона є однією з найстаріших валют світу, що зберегла свою назву та відображає складний шлях становлення української державності та економіки.

Що означає слово «гривня» і яке його походження? Хто зображений на банкнотах сучасної гривні та чому? Чи використовується гривня за межами України?

Проведіть дослідження і встановіть, чи є зв'язок між зображеннями на лицьових і зворотних боках купюр (наприклад, зображення Лесі Українки і Луцького замку; Володимира Вернадського і будівлі Президії Національної академії наук України). Чим обумовлюється даний зв'язок?

Які інші валюти використовувалися на території України в різні історичні періоди?

1. Проведіть дослідження «Життя 1 копійки в Україні»: коли в Україні була випущена в грошовий обіг 1 копійка, зміни її вигляду та завершення випуску монети, вилучення з грошового обігу.
2. Пригадайте історію створення Української повстанської армії (УПА).

Урок 3. Грошові відносини

Сума то сума (гроші), та до неї треба й ума.

Українське прислів'я

Дізнавшись про походження грошей та української гривні зокрема, можемо переходити до розгляду питання ролі грошей у суспільстві. Чим визначаються грошові відносини? Якими бувають грошові відносини за своїм змістом, складом, формою?

Жили у давні часи в маленькому селищі дві сім'ї, які вирішили обмінятися своїми продуктами. Одна сім'я мала багато овочів, а інша — багато фруктів. Вони побачили, що разом їм буде легше і краще, ніж поодиночки. Так виник перший обмін товарів, де одна родина давала овочі, а інша — фрукти.

Одного разу, коли одна з сімей потребувала більше продуктів, ніж зазвичай, вони уклали угоду з іншою сім'єю. Замість того, щоб обмінюватися однаковою кількістю, вони вирішили встановити ціни на свої продукти, щоб зробити обмін більш справедливим. Так народилися перші гроші — монети, які репрезентували вартість продуктів та послуг.

Ця угода дозволила людям краще управляти своїми ресурсами та зробила обмін більш зручним і ефективним.

Із часом люди зрозуміли, що гроші можуть бути використані для різних цілей. Вони вирішили, що частина грошей, які вони заробляли, буде витрачатися на необхідні речі, такі як їжа, одяг та житло. Це стало першим кроком до розуміння важливості управління витратами та заощадження грошей на майбутнє.

Крім того, деякі люди почали інвестувати свої гроші, щоб зробити їх ще більш корисними. Це дозволило їм отримувати додатковий прибуток та розвиватися фінансово. Таким чином, грошові відносини стали важливим аспектом для кожного, хто бажає розуміти, як краще управляти своїми фінансами та забезпечити своє майбутнє.

Грошові відносини окреслюють взаємодію людей із грошима та їх вплив на наше життя. Наприклад, коли ви отримуєте гроші від батьків за допомогу в домашніх справах чи за гарні оцінки в школі, це свідчить про те, що ваші дії мають фінансову мотивацію та набувають економічного змісту.

Грошові відносини також стосуються того, як ми розуміємо важливість збереження грошей та планування своїх витрат. Навчання економити — це один зі способів покращити наші грошові відносини.

Крім того, грошові відносини — це вміння брати в борг та позичати гроші, а також здатність приймати розумні фінансові рішення. Наприклад, коли ми використовуємо кишенькові гроші на придбання їжі у школі, ми вчимося відповідальному використанню грошей.

Грошові відносини — це важлива частина нашого життя, і навчання їх розумінню та управлінню є ключовим елементом успіху в майбутньому.

Грошові відносини визначаються нашими уподобаннями, цінностями, відповідальністю та умінням керувати своїми фінансами.

Марінус ван Реймерсвале
«Лихвар з дружиною». 1539 р.

Картина Марінуса ван Реймерсвале «Лихвар з дружиною» є відомим твором періоду Північного Відродження. Вона сприймається як критика жадібності та марнославства, підкреслюючи, що матеріальні блага є тимчасовими, а духовні цінності вічні. Цей твір також розкриває погляд на роль лихварів і фінансових справ у суспільстві того часу. До лихварів часто ставилися негативно через їхню діяльність, пов'язану з позиками під відсотки, що було предметом суперечок

і критики. Разом із тим лихварі відігравали важливу економічну роль і були першими кредиторами. Вони фінансували купців, ремісників та навіть великі торгові експедиції, що сприяло розвитку торгівлі, виробництва та економічного зростання.

Спираючись на історію, викладену на картині, поміркуйте над наступними питаннями.

- Яким чином діяльність лихварів впливала на стабільність грошових відносин у суспільстві?
- Чи погоджуєтесь ви з твердженням, що завдяки діяльності лихварів розвинулися механізми кредитування та фінансового планування?

Аспектами грошових відносин є:

- заробітна плата — це гроші, які ми отримуємо за роботу. Вони є одним з основних джерел доходу, відображають наші зусилля, навички та досвід і дозволяють нам забезпечувати необхідним себе та свою сім'ю;

- збереження грошей допомагає нам мати запас на непередбачені витрати та мрії, тобто формувати свої заощадження. Заощадження — це частина доходу, яку людина відкладає для майбутнього використання, часто з метою накопичення або інвестування;

- витрати та розумне споживання. Гроші витрачаються на різні речі — від їжі та одягу до розваг та подорожей. Важливо вміти витрачати гроші з розумом, роблячи свідомий вибір і уникаючи непотрібних витрат;

- управління бюджетом. Знання того, як скласти бюджет і дотримуватися його, допомагає нам контролювати свої фінанси і планувати витрати, щоб не опинитися в боргах або фінансових труднощах;

- кредит. Користування кредитом та позиками може бути корисним, але також несе ризики. Важливо розуміти умови кредитування, відсотки та свої можливості щодо їх погашення;

- інвестиції та ризики. Інвестування грошей може приносити значний прибуток, але якщо не враховувати можливі ризики, то можна зазнати втрат.

Грошові відносини є важливою частиною нашого життя. Вони відображають наші цінності, уміння управляти грошима та відповідальність за свої фінанси. Розуміння цих процесів допомагає стати фінансово грамотними та успішними у житті.

Що таке грошові відносини і яку роль вони відіграють в економіці? Чим визначаються грошові відносини? Що таке заробітна плата? Що означає управління бюджетом?

Як доцільніше поводитися з власними грошми: накопичувати на більшу покупку або витрачати на дрібнички?

Якими якостями повинен володіти власник великого бізнесу?

На аркуші паперу або на комп'ютері окресліть свою мрію або мету, якої б ви хотіли досягти (наприклад, нова іграшка, подорож, купівля книги тощо).

Визначте, скільки грошей потрібно для реалізації мрії та як довго потрібно збирати гроші. Розподіліть потрібну суму на певні періоди (наприклад, тиждень, місяць) і визначте, скільки грошей вам потрібно відкладати щодня або щотижня. Зберігайте записи і позначки про свої витрати та заощадження, щоб з часом перевірити, чи дотримуєтеся ви своїх планів.

Тестові завдання з однією відповіддю (1 бал)

1. Яку основну функцію виконують гроші?
  - а. Зберігання інформації.
  - б. Міра цінності.
  - в. Джерело енергії.
  - г. Засіб розваг.
2. Який вид грошей з'явився першим в історії?
  - а. Паперові гроші.
  - б. Електронні гроші.
  - в. Бартер.
  - г. Золоті монети.
3. Яка країна першою запровадила паперові гроші?
  - а. Греція.
  - б. Китай.
  - в. Єгипет.
  - г. Індія.
4. Що є основною одиницею української валюти?
  - а. Рубль.
  - б. Долар.
  - в. Гривня.
  - г. Крона.
5. Хто зображений на банкноті 100 гривень?
  - а. Богдан Хмельницький.
  - б. Тарас Шевченко.
  - в. Іван Франко.
  - г. Леся Українка.
6. Що використовували як гроші у стародавньому суспільстві?
  - а. Мушлі.
  - б. Паперові банкноти.
  - в. Цифрові монети.
  - г. Банківські картки.
7. Як називається валюта Європейського Союзу?
  - а. Фунт.
  - б. Євро.
  - в. Йена.
  - г. Долар.
8. Коли гривня була введена як офіційна валюта України?
  - а. 1991 рік.
  - б. 1996 рік.
  - в. 2001 рік.
  - г. 2010 рік.

Тестові завдання з двома відповідями (2 бали)

9. Які функції не виконують гроші?

- а. Засіб природного обміну ресурсів.
- б. Засіб спілкування.
- в. Засіб нагромадження.
- г. Засіб обігу.

10. Що є характеристиками сучасних грошей?

- а. Подільність.
- б. Легкість виготовлення.
- в. Захищеність від підробок.
- г. Наявність історичного значення.

11. Що використовувалося для обміну в бартерній економіці?

- а. Товари.
- б. Послуги.
- в. Металеві монети.
- г. Банківські картки.

12. Що є основними елементами дизайну гривні?

- а. Портрети відомих діячів.
- б. Кольорові зображення природи.
- в. Архітектурні пам'ятки.
- г. Абстрактні візерунки.

13. Які валюти найпоширеніші у світі?

- а. Євро.
- б. Гривня.
- в. Долар США.
- г. Фунт стерлінгів.

14. Які переваги мають паперові гроші?

- а. Легкість транспортування.
- б. Довговічність.
- в. Можливість друку великих номіналів.
- г. Захищеність від зношення.

15. Які елементи захисту є на сучасних банкнотах?

- а. Водяні знаки.
- б. Магнітні стрічки.
- в. Металеві вставки.
- г. Голограми.

16. Які переваги мають електронні гроші?

- а. Зручність у використанні.
- б. Відсутність ризику втрати.
- в. Миттєві перекази.
- г. Висока стійкість до інфляції.

ТЕМА 2

ФІНАНСОВА ПОВЕДІНКА

Урок 1. Характер людини та її фінансова поведінка

Гроші — гарний слуга, але поганий господар.

П. Т. Барнум, американський шоумен і підприємець

Які особистісні якості та характер впливають на те, як ми управляємо своїми грошима? Як це позначається на нашій фінансовій поведінці?

Кожна людина має свої унікальні риси характеру, такі як відповідальність, цілеспрямованість, терплячість, емоційна стабільність та багато інших. Ці якості можуть впливати на те, як ми приймаємо рішення щодо витрат, заощадження грошей та наших фінансових цілей, тобто на нашу фінансову поведінку.

Фінансова поведінка — це сукупність економічних дій та рішень осіб, домогосподарств і організацій, які пов'язані з управлінням їхніми фінансами, зокрема у контексті заощаджень, інвестицій, споживання, управління боргами та планування майбутніх фінансових потреб. У даному уроці ми розглянемо, як різні аспекти характеру впливають на фінансову поведінку. Ми звернемо увагу на те, як відповідальність допомагає планувати витрати, як цілеспрямованість сприяє досягненню фінансових цілей і як емоційна стабільність допомагає уникати спонтанних та необдуманих покупок.

Характер — це вдача людини, яка визначається її особистими рисами поведінки і діяльності.

Характер людини можна окреслити і її темпераментом.

Темперамент — вроджена особливість кожної людини, яка визначає її поведінку та емоційний стан.

Існує чотири типи темпераменту: холерик, сангвінік, флегматик, меланхолік.

- **Холерики** — легко збудливі, емоційні, енергійні люди, схильні до швидкої зміни настрою.
- **Сангвініки** — товариські, стримані, урівноважені, усміхнені.
- **Флегматики** — стримані, старанні, вдумливі, але мовчазні.
- **Меланхоліки** — мовчазні, замкнуті та можуть бути похмурими.

Варто враховувати, що типи темпераменту змішуються один з одним і для визначення того, до якого типу належить людина, слід звернути увагу на ті риси, які домінують найбільше.

Також поведінку людини характеризує її ставлення до довкілля, у тому числі труднощів і радощів, визначаючи людину як оптиміста чи песиміста.

Оптимісти розглядають труднощі як досвід або тимчасові невдачі й ніколи «не опускають руки», мають ідеї щодо виходу з найскрутнішої ситуації і намагаються підбадьорювати інших.

Ознаки того, що ви — оптиміст:

- ви відчуваєте, що в майбутньому відбуватимуться гарні речі, попри можливі перешкоди; ви очікуєте, що все обернеться на краще;
- ви позитивно ставитеся до себе та інших;
- ви завжди шукаєте способи максимально ефективно використовувати можливості;
- ви берете на себе відповідальність за помилки.

Песиміст — людина, яка має негативний погляд на життя, очікує найгіршого і відчуває постійні сумніви навіть в тому, що відбувається добре.

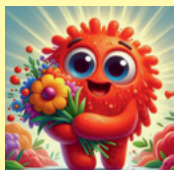
Ознаки того, що ви песиміст:

- у вас викликає здивування отримання позитивних результатів;
- ви зосереджуєтеся на потенційних невдачах;
- ви можете відчувати синдром самозванця, а саме — сумніви у своїх здібностях;
- ви більше думаєте про свої слабкі сторони, ніж про сильні;
- ви занадто самокритичні.

Визначте, який тип характеру властивий персонажу кожної історії. Поставте у правильному порядку.

Сангвінік

Вечірка у Марини. Марина завжди була душею компанії. Вона організувала вечірку для своїх друзів, запросивши всіх до свого дому. Вечірка була веселою і жвавою: сміх, танці, ігри. Марина була оптимістичною, енергійною і комунікабельною. Її позитивна енергія запалювала всіх навколо.

Холерик

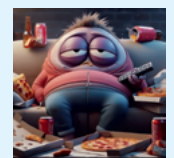
Лідер команди. Олег був капітаном шкільної футбольної команди. Під час важливого матчу його команда програвала. Олег не здався, він енергійно підбадьорював товаришів і відчайдушно брав участь у грі відчайдушно. Його рішучість і наполегливість заряджали команду. Завдяки його лідерству і енергії команда зрівняла рахунок і виграла матч. Олег проявив такі риси, як рішучість, енергійність та ініціативність.

Меланхолік

Письменник вночі. Андрій любив писати. Його історії були глибокими й емоційними, вони відображали його багатий внутрішній світ. Андрій часто розмірковував над життям, над сенсом існування, його охоплював сум, коли він згадував минулі події. Його меланхолічний характер допомагав йому створювати зворушливі й глибокі твори, які читачі цінували за їхню емоційну насиченість.

Флегматик

Спокійний рибалка. Іван любив рибалити. Він часто сидів на березі озера зі своєю вудкою, насолоджуючись тишею і спокоєм. Він був неквапливим і врівноваженим, завжди приймав рішення обдуманно. Його друзі цінували його за спокійний характер і вміння зберігати спокій у будь-яких ситуаціях.

Якщо втомилися, подивіться у вільний час мультимедію про емоції «Думками навиворіт».

Усі вище згадані риси характеру впливають на успішність людини та її фінансову поведінку. Успішна людина — це, як правило, оптиміст, наділений такими якостями, як цілеспрямованість, чесність, порядність, відповідальність, уміння вчитися, самовдосконалення та здатність чути інших.

У досягненні успіху людині допомагають її здібності, властивості її інтелекту, що розкриваються в будь-якій діяльності. Здібності загальні, які певною мірою мають прояв у всіх видах діяльності — навчанні, праці, грі, розумовій активності тощо. Завдяки загальним здібностям люди успішно опановують різні види діяльності, легко переходять від одного виду занять до іншого. В учнів загальні здібності розкриваються в успішному засвоєнні різних навчальних дисциплін. Спеціальні здібності проявляються у спеціальних видах діяльності. Наявність певних властивостей є підґрунтям спеціальних здібностей. Так, уява — важлива ознака літературних здібностей, абсолютний музичний слух — підґрунтя музичних здібностей.

За фінансовою поведінкою можна виділити такі типи особистостей.

Фінансовий стратег. Люди, які ставляться до грошей серйозно і планують свої фінанси на довгострокову перспективу. Вони мають чітке розуміння своїх фінансових цілей і докладають значних зусиль для їх досягнення. Зазвичай вони витрачають гроші обдуманно, мають бюджети, заощадження і інвестують у своє майбутнє.

Інвестор. Орієнтовані на примноження своїх коштів через інвестування. Вони готові ризикувати, але роблять це виважено, шукаючи можливості для зростання активів. Переважно розраховують на довгострокові фінансові перспективи.

Ризикований гравець. Люди, які готові йти на фінансовий ризик, обираючи агресивні стратегії управління грошима. Вони схильні до спекуляцій і високоприбуткових, але нестабільних інвестицій, таких як акції, криптовалюта, стартапи чи інші фінансові інструменти з високим рівнем ризику.

Фінансовий мінімаліст. Обережні та розважливі люди, для яких головним пріоритетом є стабільність і фінансова безпека родини. Вони приділяють велику увагу ощадливості, довгостроковому фінансовому плануванню та захисту себе і близьких від можливих фінансових труднощів.

Безтурботний споживач. Це людина, яка часто витрачає гроші без чіткого плану або довгострокової стратегії. Такі люди отримують задоволення від покупок і витрат, проте можуть мати труднощі із заощадженням коштів. Іноді їхні витрати перевищують реальні фінансові можливості, що може призводити до боргів.

Перфекціоніст або фінансовий контролер. Люди, які прагнуть до ідеального управління своїми фінансами, ретельно контролюючи кожен аспект доходів і витрат. Вони складають детальні фінансові плани, проте можуть страждати від надмірної тривожності через будь-які фінансові помилки чи нестабільність.

Такі типи фінансових особистостей не є взаємовиключними — люди можуть поєднувати риси різних типів, і їх фінансова поведінка може змінюватися з часом в залежності від життєвих обставин.

Розуміння типів фінансових особистостей важливе не тільки для особистого фінансового планування, а й для ефективного ведення бізнесу. Обачні підприємці (фінансовий мінімаліст) можуть шукати інвестиції з низьким рівнем ризику та довгостроковою віддачею. Ризиковані (гравець) підприємці можуть звертатися до інноваційних ідей або стартапів, шукаючи швидке зростання, навіть якщо це пов'язано з певними фінансовими труднощами. Планувальники (фінансовий стратег) можуть працювати з довгостроковими фінансовими стратегіями та контролювати всі витрати бізнесу.

Тип фінансової особистості людини може змінюватися з часом. Це залежить від різних факторів, таких як життєвий досвід (людина, яка втратила гроші через невдалу інвестицію, може стати більш обережною у майбутньому), зміни в обставинах (одруження, народження дітей, економічні кризи чи великі покупки можуть змусити змінити фінансову поведінку), навчання (отримані знання та навички можуть змінити підхід до управління грошима), економічні зміни (під час нестабільності навіть ризикові підприємці можуть стати консервативними у фінансових рішеннях), психологічні фактори (особистий розвиток, робота над фінансовими звичками та зміна світогляду можуть впливати на тип фінансової особистості).

Розгляньте приклади фінансової поведінки та визначте, до якого типу вони належать.

1 Олена щомісяця складає бюджет, відкладає 20 % доходу на заощадження, інвестує в пенсійний фонд і має «подушку безпеки» на 6 місяців. Вона веде облік витрат у додатку й ретельно планує великі покупки.

2 Андрій вирішив не просто зберігати гроші на депозиті, а купив акції кількох перспективних компаній. Через 5 років його вкладення подвоїлися, і тепер він планує реінвестувати прибуток у нерухомість.

3 Ігор постійно вкладає гроші в криптовалюту, бере кредити для нових ризикованих інвестицій. Одного разу він втратив половину своїх заощаджень через падіння ринку, але продовжує шукати нові можливості швидкого заробітку.

4 Наталя та Сергій відкрили ощадний рахунок для дітей, щоб накопичити на їхню освіту. Вони також оплачують страхування життя та регулярно відкладають гроші на сімейні подорожі.

5 Марина отримала зарплату й одразу витратила майже все на новий телефон, одяг і похід у ресторан. Наприкінці місяця їй доводиться позичати гроші до наступної виплати.

6 Дмитро щодня записує всі витрати в Excel, розраховує найвигодніші умови для депозитів і постійно аналізує, як можна ще більше оптимізувати свої фінанси. Він перевіряє кожну гривню, щоб уникнути зайвих витрат.

Немає правильного чи неправильного фінансового типу, але усвідомленість і гнучкість допомагають досягати фінансових цілей. Використовуйте свої сильні сторони та працюйте над слабкими — і ваші фінанси працюватимуть на вас!

?

Що таке фінансова поведінка і які чинники на неї впливають? Які типи фінансових особистостей ви знаєте? Як впливають риси характеру, такі як ощадливість та марнотратство, на фінансовий добробут? Як емоційний стан може вплинути на фінансові рішення людини?

1. Якщо вас у якійсь справі спіткає невдача, то ви:

- а) спробуєте заспокоїти себе, нехтуючи нею, вважаючи, що те, що сталося, несуттєво («буває й гірше») і спробуєте відволіктися;
- б) почнете нервувати і розмірковувати, на кого можна перекласти провину за невдачу;
- в) обміркуєте причини, які призвели до невдалого результату, і зробите висновки на майбутнє;
- г) відчуєте відчай, поринете в депресію.

2. Який, на вашу думку, найлегший спосіб заробити гроші? І чи є такий?

- а) багато працювати, ризикувати, вкладати гроші у власний бізнес;
- б) чекати спадщини, сподіватись виграти мільйон у лотерею або інші азартні ігри;
- в) поступово будувати кар'єру, уникати ризиків.

Як характер людини впливає на її фінансові рішення?

Розгляньте приклади фінансової поведінки та визначте, до якого типу вони належать?

Урок 2. Хто і що впливає на ваше уявлення про фінансову поведінку?

Гроші часто руйнують людину, яка їх заробила.

Англійське прислів'я

Які фактори та особистості впливають на наші фінансові рішення та управління грошима?

Фінансова поведінка кожної людини унікальна, але на неї можуть впливати різні чинники.

На уроці ми розглянемо різні аспекти, що впливають на фінансову поведінку, такі як оточення, сімейні звички, освіта, реклама та інші. Наші родинні звички та стосунки також формують наше сприйняття грошей. Освіта і знання про фінанси допомагають нам приймати розсудливі рішення. Реклама та медіа також мають великий вплив на наші витрати та вибір.

Перші уявлення про фінансову поведінку створюють батьки та інші члени родини, також вони доповнюються культурними традиціями, інформацією із засобів масової інформації, соціальних мереж, реклами. Згодом формуються погляди з урахуванням віку, індивідуальних особливостей людини та ін.

Сім'я і сімейний стан

Сім'я — перше середовище, у яке потрапляє людина в перші роки життя і вплив якого на формування особистості є найважливішим. У родинних відносинах, зазвичай, гроші переходять від одного члена сім'ї до іншого не як оплата за роботу, а задля задоволення потреб. Хоча можливі ситуації, коли батьки, за допомогою грошей, висловлюють власні почуття до дітей, заохочуючи їхні гарні звички та шкільні успіхи, таким чином просто підмінюючи прояви справжніх почуттів любові та опіки.

Культурні традиції

Культурні традиції притаманні суспільству в цілому та можуть мати особливості для кожної родини. Наприклад, в одній сім'ї заведено на Різдво колядувати й отримувати гроші, в іншій за колядку отримують цукерки, в третій не колядують взагалі, а у четвертій колядувати можуть лише хлопчики, а дівчата тільки щедрують, і порушувати це не можна.

Традиції завжди займали особливе місце в житті українців, у тому числі впливаючи на фінансову поведінку, формування цінностей, ставлення до грошей, заоща-

Прослухайте колядки і щедрівки у виконанні хору імені Г. Верьовки. Поміркуйте, чи пов'яжете ви святкові традиції з фінансовою винагородою?

джень, витрат і благодійності. З розвитком фінансової грамотності та економіки деякі звички змінюються, але традиційні цінності залишаються важливими у прийнятті фінансових рішень. Хоча історично українці були схильні до консервативної фінансової поведінки, сучасні тенденції свідчать про зростання фінансової грамотності та адаптацію до нових економічних реалій. Підтвердженням цього є результати досліджень, проведених Національним банком України. Одним із ключових чинників такої трансформації є активна просвітницька діяльність фінансових установ та уряду, спрямована на підвищення рівня фінансової грамотності. Важливим фактором є також цифровізація фінансового сектору. Поширення онлайн-банкінгу, електронних платежів робить управління фінансами зручнішим і доступнішим.

У маленькому українському селі жила дівчинка Марічка. Вона була розумною та допитливою, але гроші для неї здавалися чимось чарівним — їх можна просто попросити у батьків, і вони з'являться. Одного разу дідусь Петро, який жив у їхній хаті з черепичним дахом, покликав онуку до себе. Він був сивий, мудрий і завжди мав цікаві історії.

— Марічко, — сказав дідусь, — у нашій родині здавна вважали, що гроші — це не просто папірці, а нагорода за працю і мудрість. Давай я тобі покажу одну стару традицію.

Він дістав із шафи дерев'яну скарбничку, яку ще його батько вирізьбив власноруч.

— Це родинна скарбничка. Колись у нашій сім'ї кожен відклав туди хоч трохи — хто від заробітку, хто від врожаю. А потім ці гроші допомагали нам у скрутні часи.

Марічка уважно слухала.

— Але я ж не заробляю грошей, дідусю, — сказала вона.

— Не біда, — усміхнувся старий. — Ось тобі перша монетка. Відтепер, коли отримаєш гроші від батьків або назбираєш на колядках, поділи їх на три частини: одну — на витрати, другу — на майбутнє, а третю — на добру справу.

Дівчинка замислилася. Раніше вона витрачала все одразу на цукерки чи іграшки, а тепер вирішила спробувати по-іншому.

Минув місяць, і Маріччина скарбничка наповнилася. Вона помітила, що має гроші не лише на солодощі, а й на маленькі подарунки для рідних. А коли сусідська бабуся занедужала, Марічка принесла їй фрукти, куплені на «третю частину».

— Дідусю, тепер я розумію, чому це важливо! — радісно сказала вона. Старий усміхнувся:

— Ось бачиш, онучко. Гроші — це не мета, а лише інструмент. Найважливіше — як ти їх використовуєш.

І з того часу в їхній сім'ї знову запанувала добра традиція — ділити гроші мудро: для себе, для майбутнього та для добра.

Українська культура формує дбайливе, відповідальне ставлення до грошей, закладаючи його через традиції праці, заощадження, гостинності та благодійності. Ці звички передаються з покоління в покоління, створюючи основу для фінансової поведінки українців.

- Не той багатий, хто багато має, а той, хто вміє зберегти.
- Гроші рахунок люблять.
- Борг не тішить, а мучить.

Економічний стан

Зміни в економічних умовах можуть значно змінювати ставлення до грошей, рівня заощаджень, інвестицій і навіть щоденних витрат. В умовах стабільного або зростаючого економічного становища люди мають більше впевненості у своїх доходах, що сприяє збільшенню витрат на споживчі товари, розваги, подорожі тощо, а заощадження часто спрямовуються на майбутнє. В умовах економічної нестабільності зменшується споживання, обмежується інвестування, відбуваються зміни у кредитній поведінці людей, можливе зростання тіньового ринку.

Такі економічні зміни впливають і на ринок праці, оскільки скорочення споживання та інвестицій може призводити до змін у попиті на робочу силу, необхідності адаптації бізнесу до нових умов та трансформації затребуваних професій. Ринок праці залежить від багатьох внутрішніх та зовнішніх факторів, які визначають рівень зайнятості, попит і пропозицію на робочу силу, а також рівень заробітних плат.

За даними представленими на сторінці Дія. Безбар'єрність, в найближчі 5—10 років в Україні спостерігатиметься зростання попиту на професії, пов'язані з технологічними інноваціями, охороною здоров'я, фінансами та екологією, як то:

Розробник програмного забезпечення. Зі зростанням цифровізації економіки попит на програмістів, які створюють програмні продукти, веб-сайти та мобільні додатки, буде стабільно високим.

Спеціаліст з кібербезпеки. Зі збільшенням обсягів цифрових даних та онлайн-транзакцій зростає потреба в захисті інформаційних систем від кіберзагроз.

Медичний працівник. У сучасному світі демографічні зміни та глобальні виклики підкріплюють критично важливу професію медика. Перспективними напрямленнями, окрім існуючих на сьогодні, визначають біоінженерію, телемедицину, роботизовану хірургію, психічне здоров'я та реабілітацію.

Фінансовий консультант. Зі зростанням складності фінансових ринків та необхідності в управлінні особистими та корпоративними фінансами, фахівці з фінансового консалтингу будуть затребувані.

Екологічний інженер. Тенденції сучасного світу, як то зміна клімату, забруднення повітря, нестача чистої води, зменшення природних ресурсів, проблема відходів формує майбутні напрями у професіях пов'язаних з екологією: розробка екологічно чистих матеріалів, управління відходами та циркулярна економіка, воднева енергетика та відновлювані джерела, екологічний аудит та оцінка впливу на довкілля.

Фахівець з маркетингу. Маркетинг — одна з найдинамічніших сфер, яка швидко змінюється під впливом технологій, змін у споживчій поведінці. У майбутньому попит на маркетологів зростатиме, але вимоги до навичок можуть суттєво змінюватись. Актуальними стають напрямки: цифровий маркетинг, аналітика і BigData, influencer-маркетинг.

Ці професії відповідають глобальним трендам та потребам українського ринку праці, що робить їх перспективними для розвитку кар'єри в найближчі роки, ознайомитись детальніше можна за посиланням.

Чому фінансова грамотність важлива у майбутніх професіях?

1. Автономність у фінансах — збільшується кількість фрилансерів, підприємців і самозайнятих, яким потрібно управляти бюджетом, податками та інвестиціями.
2. Зміни у пенсійній системі — молоді спеціалісти вже не можуть повністю розраховувати на державні виплати в старості, тому важливо знати основи накопичення та інвестування.
3. Розвиток фінтеху — використання криптовалют, цифрових банків та нових платіжних систем вимагає фінансової обізнаності.
4. Кар'єрна гнучкість — люди частіше змінюватимуть професії та працюватимуть у міжнародному середовищі, що потребує розуміння оподаткування, контрактних зобов'язань і фінансового планування.
5. Інфляція та економічні кризи — вміння керувати особистими та корпоративними фінансами допоможе зберігати стабільність у нестабільному світі.

Засоби масової інформації

Засоби масової інформації (ЗМІ) відіграють значну роль у формуванні фінансової поведінки особистості. Вони можуть впливати на неї по-різному. З одного боку, ЗМІ здійснюють просвітницьку діяльність, інформуючи громадян про економічну ситуацію в країні, рівень інфляції, фінансові ризики та можливості. З іншого боку, вони можуть чинити певний тиск на споживача. Наприклад, реклама покликана стимулювати продаж товарів і послуг, проте не завжди вони є якісними чи дійсно необхідними. Тому кожен споживач має критично оцінювати рекламні матеріали, щоб уникнути необдуманих витрат. Ба більше, невдала реклама може мати зворотний ефект, відштовхуючи потенційних клієнтів замість того, щоб зацікавити їх.

Одна з відомих американських мереж ресторанів швидкого харчування припустилася серйозної помилки, вийшовши на китайський ринок у 1980-х роках. Помилка полягала у перекладі. Автори реклами ставили за мету написати «Пальчики оближеш», а в перекладі китайською мовою споживачі Піднебесної читали «Відкуси собі пальці». Що не лише відштовхувало від купівлі продукції, а й обурювало споживача.

Вік

Важливим фактором впливу на фінансову поведінку є вік. Із віком усвідомлення грошей і їх отримання змінюється та їм надається більша значимість. Із віком пов'язана здатність планувати бюджет, накопичувати, заощаджувати й реалізовувати фінанси.

Індивідуальні особливості людини можна оцінити з точки зору її ставлення до грошей, зокрема: де і скільки заробляти, накопичувати чи все витрачати, як і на що витрачати гроші, планувати бюджет чи витрачати спонтанно тощо.

Експерименти з соціальної психології вказують на те, що здатність до проєктування майбутнього починає формуватися у дітей із 4 років. В одному з експериментів, відомому як «Маршмелу-тест», який провів американський психолог *Волтер Мішел (Walter Mischel)* у 1960-х роках у Стенфордському університеті, дітям пропонували або отримати одне смачне тістечко одразу, або зачекати й отримати кілька згодом. Більшість дітей, дивлячись на смачненьке, не могли втриматись від спокуси: після очікування протягом 3 хвилин приблизно 70 % дітей одразу ж рефлекторно з'їдали тістечко. Лише 30 % дітей після 10—15 хвилин очікування отримували додаткові тістечка. Саме ці діти в майбутньому ставали більш цілеспрямованими та наполегливими у житті, мали усталеність у подружніх стосунках, краще вели бізнес і досягали вищих результатів у науці. Дослідження було спрямоване на вивчення самоконтролю та відкладеного задоволення у дітей, а подальші спостереження показали зв'язок між цією здатністю та успіхом у житті

Як культурні цінності впливають на ставлення до грошей? Яке значення мають книги та інші освітні ресурси для формування фінансової поведінки? Чи впливають медіа (телебачення, соціальні мережі) на фінансові рішення?

Пригадайте, яких культурних традицій дотримується ваша родина. Чи подобаються вони вам?

Наскільки часто ви користуєтеся соціальними мережами і якими, чи часто ви бачите там рекламу, чи виникає у вас бажання придбати товар, який там пропонують?

Розгляньте картину нідерландського художника *Яна Вермеєра «Жінка з терезами»*. Терези в руці жінки символізують справедливість і рівновагу. На столі лежать різні предмети, зокрема скринька з коштовностями і перлини. На стіні картина із зображенням Страшного суду. Картина нагадує глядачу про баланс у житті між матеріальним і духовним, мирськими справами і вічними цінностями. Художник намагався показати, що земні багатства та задоволення повинні бути врівноважені духовними цінностями і моральними принципами. Користуючись інтернет-джерелами, знайдіть інформацію про рівень розвитку Нідерландів у період написання картини. Яка грошова одиниця використовувалася в той період у Нідерландах?

Ян Вермеєр.
«Жінка з терезами». 1664 р.

Урок 3. Фінансова поведінка: ризики та наслідки

З усіх багатств світу кожен має стільки, скільки хоче взяти.

Американське прислів'я

В американському світорозумінні кількість вашого доходу прямо свідчить про кількість зусиль, часу і таланту, вкладених у кар'єру. Багатим і процвітаючим бути не ганебно, навпаки, це викликає повагу.

Як ризики пов'язані з фінансами? Які наслідки можуть виникнути в результаті невдалих фінансових рішень?

Фінансова поведінка — це сукупність дій людини щодо управління своїми грошима. Вона включає планування доходів і витрат, прийняття фінансових рішень і формування фінансової стратегії.

Фінансове планування — процес управління особистими фінансами, який допомагає контролювати доходи, витрати та заощадження. Основні етапи фінансового планування передбачають: визначення фінансових цілей (короткострокових і довгострокових), аналіз поточного фінансового стану, розподіл доходів на витрати, заощадження та інвестиції, контроль і коригування бюджету.

Фінансове планування починається з аналізу джерел доходів.

Активний дохід — це гроші, які людина отримує в результаті своєї праці або безпосередньої діяльності (заробітна плата, підприємницький дохід тощо).

Пасивний дохід — це дохід, який людина отримує регулярно без активної участі в процесі заробітку. Основними джерелами можуть бути: депозити (відсотки за вкладками), оренда нерухомості, дивіденди від акцій, інвестиції (доходи від фінансових активів).

Важливим кроком у процесі фінансового планування є поділ витрат на обов'язкові та необов'язкові.

Обов'язкові витрати — ті, без яких неможливо забезпечити базові потреби та фінансові зобов'язання (оплата житла (оренда, комунальні послуги), продукти харчування, транспортні витрати, медичне обслуговування, боргові зобов'язання).

Необов'язкові витрати — ті, які не є критично необхідними, але покращують якість життя (відпочинок і подорожі, розваги (кіно, ресторани), тощо).

Правильне фінансове планування допомагає ефективно розпоряджатися активним і пасивним доходом, контролювати витрати та досягати фінансової стабільності.

Ігор мав стабільну роботу та непогану зарплату, але завжди мріяв про власний бізнес.

Одного дня його друг Сергій запропонував йому інвестувати в новий проєкт — відкриття кафе в центрі міста. Він запевняв, що заклад буде популярним і приносить великий прибуток, адже багато людей приходять до центру працювати й відпочивати.

Ігор вирішив, що це чудова можливість, і взяв кредит для відкриття кафе. Він вклав у проєкт свої заощадження та позичив ще трохи грошей у банку. Спочатку все йшло добре: Ігор знайшов приміщення, найняв працівників і закупив необхідне обладнання.

Проте через кілька місяців він зрозумів, що бізнес розвивається не так успішно, як очікувалося. Поруч відкрилися кілька великих кафе, які почали переманювати частину клієнтів. До того ж витрати на обслуговування та інші операційні витрати виявилися значно вищими, ніж він передбачав. Ігор не врахував, що на початку бізнесу завжди є приховані витрати, і тому почав зазнавати фінансових втрат.

Погашення кредиту стало проблемою, оскільки кафе не приносило достатньо прибутку. Через кілька місяців консультацій з фінансовими експертами йому вдалося реорганізувати бізнес: він скоротив витрати та продав частину справи, щоб розрахуватися з боргами.

Історія Ігоря — це приклад того, як бажання швидко заробити може призвести до серйозних фінансових труднощів, якщо не врахувати всі можливі ризики. Він поспішив і не провів належного аналізу перед тим, як брати кредит та інвестувати гроші в незнайомий бізнес. Ця ситуація нагадує нам, наскільки важливо ретельно обдумувати фінансові рішення й зважувати всі ризики перед початком власної справи.

Також важливо розуміти ризики *зайнятості та доходу*. Наприклад, якщо ваш дохід залежить від однієї роботи, це може бути ризиковано у випадку її втрати.

Мирослав займається приватною підприємницькою діяльністю, надаючи креативні послуги: створення логотипів, рекламних матеріалів, проведення фотосесій. Крім того, Мирослав має нерухомість, яку здає в оренду. Павло зайнятий на державній службі. Дмитро як приватний підприємець надає логістичні послуги: пасажирські перевезення, доставка вантажів.

	Кількість джерел доходів	Сфера зайнятості	Ризики втрати джерел доходів
Мирослав	2	приватна	У разі втрати можливості надання креативних послуг, як джерело доходів залишиться ринок нерухомості
Павло	1	державна	У разі втрати роботи для державного працівника передбачені виплати та певний соціальний захист на перший час
Дмитро	1	приватна	У разі втрати роботи у Дмитра не має запасного варіанту отримання доходів. Він має найризикованішу ситуацію

Які варіанти ви запропонували б кожному з метою уникнення ризиків від зайнятості і доходів?

Потрібно помірковано планувати свої витрати та встановлювати бюджети для кожної категорії витрат, стежити за своїми доходами та витратами. Коли людина не контролює свої витрати та заощадження, вона втрачає фінансову свободу, можливість насолоджуватися життям і робити те, що подобається. Перед тим як здійснювати великі покупки, слід подумати, чи дійсно потрібна вам ця річ. Доцільно заощаджувати гроші для непередбачених витрат та екстрених ситуацій. При цьому враховувати наслідки такого явища, як інфляція.

Інфляція — це знецінення грошей, що виявляється у зростанні цін.

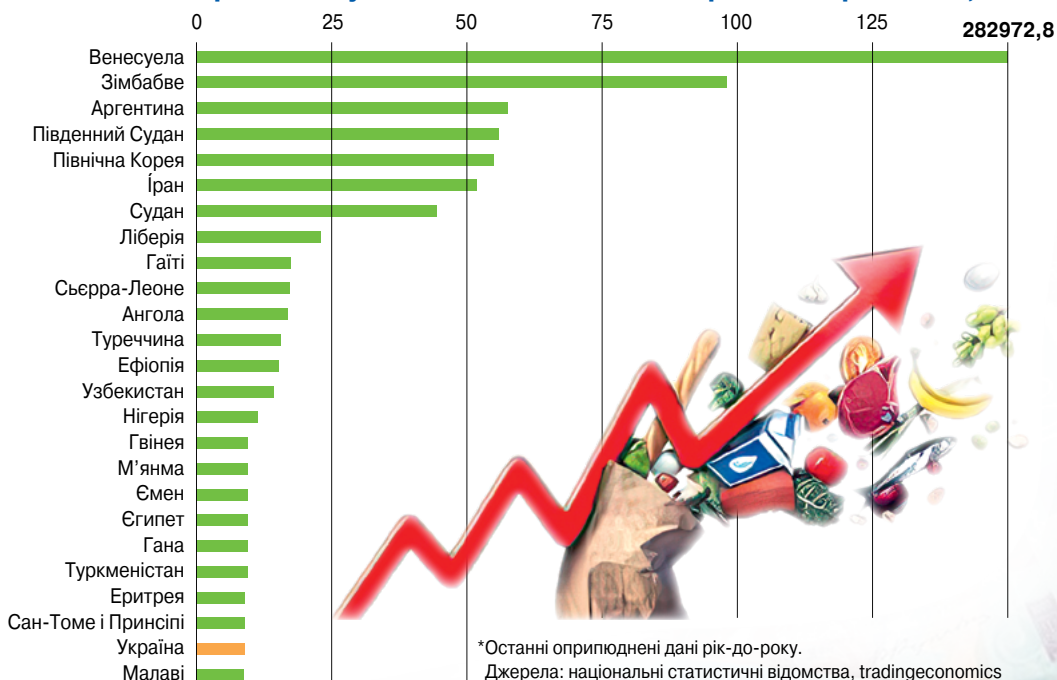
Уявіть собі, що ви зібрали гроші на нову іграшку, яка коштує 100 гривень. За рік, унаслідок інфляції, ця іграшка може коштувати вже 110 гривень. Це означає, що ціни виросли на 10 %, і тепер вам потрібно більше грошей, щоб купити те саме.

Основними причинами інфляції можуть бути наступні ситуації:

- коли люди хочуть купити більше товарів, ніж є в наявності, ціни на ці товари можуть підвищитися;
- коли компанії витрачають більше грошей на виробництво товарів (наприклад, через підвищення зарплати або цін на сировину), вони часто підвищують ціни на свої товари;
- якщо держава друкує більше грошей, ніж потрібно, це може призвести до знецінення валюти і, відповідно, підвищення цін.

Інфляція є нормальним явищем в економіці, але надто висока інфляція може бути шкідливою. У той час, як і дуже низька інфляція або дефляція (зниження цін) можуть мати негативні наслідки, зупиняючи економічний розвиток.

Країни світу з найбільшою поточною річною інфляцією*, %

*Останні оприлюднені дані рік-до-року.

Джерела: національні статистичні відомства, tradingeconomics

Однією з країн, яка пережила найвищу інфляцію в історії, є Зімбабве. У період з 2007 по 2008 рік Зімбабве переживала інфляцію, яка досягла неймовірних показників. У листопаді 2008 року ціни подвоювалися приблизно кожні 24 години.

Гіперінфляція в Зімбабве була спричинена:

- надмірним друкуванням урядом грошей для фінансування дефіциту бюджету;
- політичною нестабільністю;
- економічними проблемами в країні.

Це призвело до того, що валюта країни практично втратила свою вартість, і жителі Зімбабве почали

Зімбабвієць везе гроші на тачці, не виключено, щоб придбати батон хліба, який коштував мішок банкнот по 100 трильйонів зімбабвійських доларів

використовувати іноземні валюти (наприклад, долар США) для здійснення повсякденних операцій.

Німецька дівчина розтоплює піч німецькими марками.
Світлина 1920-х років

Гіперінфляція у Венесуелі у 2019 році.
Один кілограм моркви коштував 3 млн боліварів, що дорівнювало одній мінімальній заробітній платі

Інші відомі випадки гіперінфляції відбулися, наприклад, у Німеччині в 1920-х роках, у Венесуелі в даний час.

В Україні в період функціонування купоно-карбованців їхня вартість стрімко знижувалась і, не зважаючи на те, що в обігу була купюра 1 000 000 крб, за неї можна було придбати не так вже й багато. До 1996 року середня зарплата в Україні становила понад 7 млн купоно-карбованців, при цьому коробка сірників коштувала 1000 карбованців, буханець хліба 50 тис., а літр молока — 250 тис.

Важливим є розуміння поняття «депозит» та його зв'язок з інфляцією.

Депозит — це грошові кошти, які розміщені на зберігання в банку на певний період часу під відсотки. Наприклад, якщо ви поклали 1000 гривень на депозит під 5 % річних, за рік ви отримаєте 1050 гривень.

Як інфляція впливає на депозит?

Якщо на депозиті ставка відсотка 5 %, а інфляція 7 %, це означає, що ціни на товари ростуть швидше, ніж ви отримуєте відсотки. Тобто, навіть якщо ви отримаєте 1050 гривень, за ці гроші можна буде купити менше товарів або послуг, ніж ви могли б купити сьогодні за 1000 гривень.

Приклад ризику фінансової поведінки

Андрій отримав від батьків свою першу кредитну картку для використання в «надзвичайних ситуаціях». Як і багато його друзів, він захоплюється відеоіграми. Одного разу він побачив улюблену гру зі знижкою та вирішив, що це саме така «надзвичайна ситуація». Не вагаючись, він придбав її за 50 доларів. Згодом Андрій ще кілька разів користувався карткою для невеликих покупок: нових навушників, ігрових доповнень і навіть обідів із друзями. Окремо кожна витрата здавалася незначною, проте за кілька місяців він раптово усвідомив, що його борг за кредитною карткою зріс до 500 доларів. Цей досвід став для нього важливим уроком: кредитна картка — це не безплатні гроші, а позика, яку потрібно вчасно погашати.

Отже, фінансова поведінка — це спосіб управління грошима та фінансовими ресурсами, який включає:

- планування бюджету: розподіл доходів між різними витратами, такими як їжа, транспорт, розваги, заощадження та ін.;

- збереження й інвестування: заощадження грошей або інвестування їх у різні фінансові інструменти для примноження свого капіталу;

- управління боргами: розуміння отримання та виплати кредитів, інших фінансових зобов'язань (податки, платежі за контрактами, позички).

Розумне управління фінансами допомагає досягти фінансової стабільності, накопичити гроші на важливі цілі та знизити стрес від нестабільності у фінансах.

Фінансова поведінка впливає на рівень фінансової безпеки.

Що ж таке фінансова безпека?

Фінансова безпека — це стан, коли особа або сім'я має достатньо ресурсів і належне планування для того, щоб захистити свої фінанси від ризиків, таких як раптові витрати, безробіття, хвороби або інші непередбачувані ситуації.

Фінансова безпека включає:

- Наявність заощаджень на непередбачувані витрати, що допомагає покрити витрати в разі втрати роботи або інших форс-мажорних обставин;
- Страхування — використання страхових полісів (життя, здоров'я, майно) для захисту від фінансових ризиків;
- Вибір стабільних фінансових інструментів: інвестиції та депозити, які не піддаються значним коливанням або ризикам;
- Планування на майбутнє — створення резервного фонду та довгострокових заощаджень для забезпечення старості, освіти дітей чи великих покупок.

Фінансова безпека допомагає людині почуватися впевнено у фінансовому плані, знижує рівень стресу і дозволяє більше зосередитися на досягненні своїх цілей, не переживаючи за можливі фінансові труднощі.

Конкретним інструментом або резервом фінансової безпеки є фінансова подушка безпеки.

Фінансова подушка безпеки — це запас грошей, який людина відкладає на непередбачувані витрати або для забезпечення себе в складних ситуаціях, таких як втрата роботи, хвороба або інші форс-мажорні обставини. Цей запас служить своєрідною «страховкою» від фінансових труднощів і допомагає уникнути великих фінансових проблем у разі кризи.

Особливості фінансової подушки безпеки

Розмір подушки безпеки:

- рекомендується мати на рахунку суму, яка дозволить покрити витрати на 3—6 місяців життя (це може бути більше або менше залежно від вашої ситуації). Ця сума має покривати основні витрати на житло, їжу, транспорт, комунальні послуги та інші необхідні потреби.

Як зібрати подушку безпеки:

- планувати бюджет: визначити свої щомісячні витрати та відкласти частину доходу;
- використовувати автоматичні відрахування: перерахування певної суми на окремий рахунок кожного місяця.

Де зберігати фінансову подушку безпеки?

- Важливо, щоб гроші були в доступі, але не надто легкодоступні для спонтанних витрат. Найкраще тримати ці кошти на окремому банківському рахунку, на якому є мінімальний відсоток, або без відсотків, але де гроші можна швидко зняти в разі потреби.

Чому важливо мати фінансову подушку безпеки?

- Захист від непередбачених ситуацій.
- Психологічний комфорт. Знаючи, що у вас є резерв, ви почуваетесь впевненіше щодо майбутнього. Це зменшує стрес у складні часи, адже у вас є план дій на випадок кризи.
- Можливість уникнути боргів. Фінансова подушка безпеки допомагає уникнути боргів або кредитів у випадку непередбачених витрат.
- Вільний вибір і можливості. Коли ви маєте стабільну фінансову подушку, ви можете дозволити собі більше свободи у виборі роботи чи кар'єрних змін.

Які основні ризики можуть виникати при неправильній фінансовій поведінці? Які ризики можуть виникати при відсутності фінансових заощаджень? Як неправильне управління фінансами може вплинути на особисті стосунки?

Об'єднайтеся у невеликі групи (3—4 учня), одна частина в групі — діти, інша — батьки.

Уявіть, що ви часто ходите з батьками в місцевий магазин, щоб купити продукти для сім'ї. Останнім часом ви помітили, що ціни на більшість продуктів, які ви зазвичай купуєте (наприклад, молоко, яйця, хліб, овочі), зросли. Батьки почали говорити про те, що це через інфляцію, але дітям це поки що не зрозуміло. Обговоріть наступні запитання.

1. Чому ціни зросли? Обговоріть можливі причини зростання цін на продукти, такі як збільшення витрат на виробництво, зростання попиту, збільшення цін на сировину для продуктів тощо.
2. Як це впливає на вашу сім'ю? Поділіться думками про те, як зростання цін на продукти впливає на бюджет вашої сім'ї. Чи доводиться вам через це обирати щось інше або зменшувати кількість куплених товарів?
3. Як ви можете зреагувати? Обговоріть стратегії, які ваша сім'я може використовувати для управління витратами через зростання цін. Чи можливо шукати альтернативні товари, виготовляти деякі продукти самостійно або шукати акції та знижки?
4. Як ви можете допомогти своїй сім'ї управляти фінансами? Поділіться ідеями, як ви можете допомогти своїй сім'ї управляти фінансами в умовах зростання цін. Чи можете ви придумати способи економії або підтримки бюджету?

Що для вас є ризиком?

Які ризики фінансової поведінки з вами траплялися?

Створіть мініщоденник витрат, де фіксуйте свої витрати протягом одного тижня. Наприкінці тижня підрахуйте загальну суму витрат, аналізуючи, на що ви витратили найбільше грошей? Чи були витрати, яких можна було б уникнути? Як можна було б краще розпорядитися грошима?

Гра «Фінансова подорож»

Мета гри: навчити учнів керувати своїми фінансами, розуміти вплив інфляції, формувати фінансову подушку безпеки та приймати обґрунтовані рішення.

Клас розділяється на команди.

Матеріали

- Грошові купюри (ігрові).
- Карточки з підписаними подіями (інфляція, премія, несподівані витрати, втрата роботи, медичні витрати тощо).
- Фішки для гравців.

Правила гри:

1. Стартові умови: кожен гравець отримує початковий капітал (наприклад, 1000 ігрових гривень) і має обрати стратегію накопичення: відкладати частину грошей, інвестувати або витратити.
2. Кожен хід складається з трьох етапів:
  - Витрати (гравці тягнуть карту події або обирають, як витратити гроші).
  - Прийняття фінансових рішень (відклас-ти гроші у фінансову подушку, інвестувати чи витратити).
3. Кожні 5 ходів — інфляція: ціни на товари зростають, і гроші на руках знецінюються.

Гравці, які мають фінансову подушку або зробили вдале інвестування, можуть отримати перевагу.

4. Несподівані події: карти можуть включати втрату роботи, медичні витрати, бонуси, акції тощо.

Через певну кількість раундів (наприклад, 5) гравець з найбільшою фінансовою стабільністю (накопичення, вдалі інвестиції, подушка безпеки) виграє.

Гру можна розширити, якщо визначити джерело доходів кожного гравця (працююча особа і в якій професії, безробітний).

Тестові завдання з однією відповіддю (1 бал)

1. Що є основою фінансової поведінки людини?
  - а. Випадкові рішення.
  - б. Емоції.
  - в. Планування доходів і витрат.
  - г. Довіра до друзів.
2. Який фактор найчастіше впливає на уявлення людини про фінансову поведінку?
  - а. Сім'я.
  - б. Колір купюр.
  - в. Дизайн банкнот.
  - г. Місце роботи.
3. Яка риса характеру сприяє раціональній фінансовій поведінці?
  - а. Імпульсивність.
  - б. Терпіння.
  - в. Дії навмання.
  - г. Безвідповідальність.
4. Що є ризиком у фінансовій поведінці?
  - а. Ведення бюджету.
  - б. Відсутність заощаджень.
  - в. Планування витрат.
  - г. Контроль витрат.
5. Що повинно впливати на фінансову поведінку людини?
  - а. Обіцянки політиків.
  - б. Власні знання та аналіз ситуації.
  - в. Поради таролога.
  - г. Рекомендації соціальних мереж.
6. Який наслідок може мати неконтрольоване витрачання грошей?
  - а. Фінансова стабільність.
  - б. Накопичення боргів.
  - в. Підвищення доходів.
  - г. Покращення відносин з оточенням.
7. Що є прикладом негативної фінансової звички?
  - а. Планування витрат.
  - б. Зберігання коштів на депозиті.
  - в. Постійне позичання грошей.
  - г. Розумний шопінг.
8. Що найкраще характеризує відповідальну фінансову поведінку?
  - а. Ведення обліку доходів і витрат.
  - б. Постійне позичання грошей у друзів.
  - в. Ігнорування заощаджень.
  - г. Витрати перевищують доходи.

Тестові завдання з двома відповідями (2 бали)

9. Які дії можуть сприяти фінансовій стабільності?
- а. Регулярне ведення бюджету.
  - б. Постійне використання кредитів.
  - в. Наявність заощаджень.
  - г. Ігнорування фінансових ризиків.
10. Які риси характеру є важливими для фінансової грамотності?
- а. Дисциплінованість.
  - б. Щедрість.
  - в. Самоконтроль.
  - г. Песимізм.
11. Які чинники можуть впливати на фінансову поведінку людини?
- а. Сімейні традиції.
  - б. Освіта.
  - в. Зовнішність людини.
  - г. Дизайн паперових банкнот.
12. Які ризики можуть виникнути при відсутності фінансової грамотності?
- а. Борги.
  - б. Зменшення витрат.
  - в. Неправильне використання кредитів.
  - г. Заощадження грошей.
13. Які заходи допомагають уникнути фінансових ризиків?
- а. Ведення бюджету.
  - б. Витрачання всіх доходів.
  - в. Відкладання грошей на надзвичайні потреби.
  - г. Постійне позичання грошей.
14. Що може вплинути на фінансові рішення людини?
- а. Реклама.
  - б. Друзі та родина.
  - в. Колір банкнот.
  - г. Географічне положення.
15. Які наслідки можуть виникнути через фінансову неграмотність?
- а. Зменшення боргів.
  - б. Втрата майна.
  - в. Накопичення боргів.
  - г. Зростання доходів.
16. Які позитивні фінансові звички слід розвивати?
- а. Ведення обліку витрат.
  - б. Контроль доходів.
  - в. Імпульсивні витрати.
  - г. Ігнорування заощаджень

ТЕМА 3

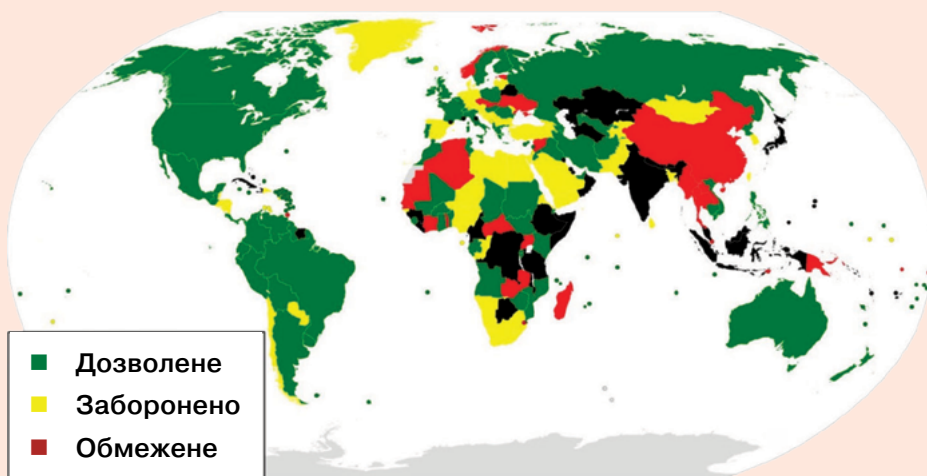
РОЛІ ЛЮДИНИ:

ОСОБИСТІСТЬ, СПОЖИВАЧ, ГРОМАДЯНИН

Кожен із нас є особистістю. Особистість — це людина, яка займається конкретним видом діяльності та наділена певними індивідуально-психологічними відмінностями. Можна було б сказати, що особистість і громадянин це тотожні поняття, але поняття «особистість» окреслює місце людини в суспільстві, а поняття «громадянин» — в державі (наприклад, громадянин України, громадянин Швеції тощо).

Громадяни 130 країн світу можуть мати подвійне громадянство, наприклад: США та Канада, а також деякі європейські країни — Бельгія, Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Угорщина, Латвія, Литва, Люксембург, Польща, Португалія, Румунія, Сербія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Велика Британія, Ватикан.

58 країн, серед яких Україна, не визнають подвійного громадянства. З європейських країн принципу єдиного громадянства дотримуються Норвегія, Монако, Словаччина, Чорногорія, Австрія, Естонія, Нідерланди, Сан-Марино, Ліхтенштейн.

Кожна особистість є унікальною. Як наші цінності, переконання та інтереси впливають на ваше сприйняття світу та взаємодію з іншими людьми? Які фактори ми беремо до уваги, обираючи товари?

Урок 1. Споживач та виробник.

Фактори, що визначають їхню поведінку

Без купця – товар сирота.
Українське прислів'я

Що змушує нас обирати певні товари та послуги? Як наші потреби та бажання визначають наш вибір? Як виробники визначають ціну своїх товарів?

Споживач — особа, яка купує або планує придбати продукцію.

Виробник — особа, підприємець або компанія, що виробляє продукцію.

На поведінку споживача впливають різні фактори, які можна розділити на чотири групи.

Перша група — соціальні фактори: сім'я, родина, вік і етап життєвого циклу родини, спосіб життя, особливості характеру.

Родина передбачає традиції та уподобання. Наприклад, родина споживає м'ясо та м'ясні продукти кожен день, а солодкі води не любить. В іншій родині її члени можуть бути вегетаріанцями і віддавати перевагу рослинній їжі.

Традиційна їжа — це невід'ємна частина культури будь-якого народу. У світі існує величезне розмаїття страв і рецептів. Кожній національній кухні властиві свої особливості: використання певних продуктів і способи їхнього приготування; посуд, у якому подають їжу; національні традиції і навіть ритуали споживання їжі.

Європейці споживають різноманітну їжу, але найпопулярнішими є м'ясо, птиця та овочі. У країнах Близького Сходу надзвичайно популярні крупи та бобові, із яких готують більшість традиційних страв. У цих країнах живуть переважно мусульмани, тому серед м'яса вибирають баранину, курятину та яловичину. Різноманіття овочів незначне через посушливий клімат, проте багато фруктів. Страви в цих країнах часто гострі, з великою кількістю спецій, трав та прянощів.

У традиційній кухні Далекого Сходу віддають перевагу свинині та птиці. Надзвичайно популярними є морські продукти, не лише риба, а й водорості, молюски тощо. Рис у цих країнах фактично став заміником хліба й подається до кожної страви.

Латиноамериканська кухня гаряча й пекуча, бо для приготування страв використовують багато перцю чилі та гострих соусів. У національних стравах країн Латинської Америки використовують боби, кукурудзу, м'ясо, рибу, птицю. Важливе місце посідають салати з овочів, головними серед яких є томати та перець.

Важливою складовою харчування людей північноамериканських країн, зокрема США та Канади, є «фастфуд» — картопля, м'ясні продукти швидкого приготування.

Надзвичайно популярними також є курятина та яловичина, кукурудза, боби, сири, макаронні вироби, вироби з борошна, риба та молюски.

Музей Івана Гончара налічує великий спектр експонатів української культури та історії, у тому числі проводить дослідження, екскурсії, майстер-класи з приготування страв української традиційної кухні.

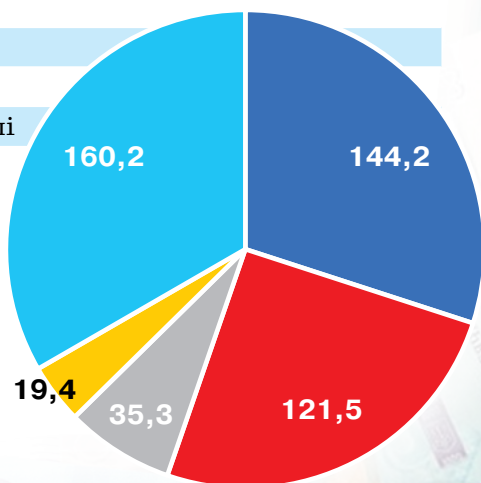
Країни — найбільші виробники спецій у світі

Країна	Спеції
Індія	Куркума, чорний перець, кумин, коріандр, кунжут, імбир
Китай	Шафран, аніс, бодян
Індонезія	Мускатний горіх, кардамон, гвоздика
Туреччина	Червоний перець, сумах, орегано, кумин
Іран	Шафран
В'єтнам	Гвоздика, кориця, перець
Шрі-Ланка	Кориця, кардамон
Мексика	Перець духмянний
Грузія	Лавровий лист, уцно сунелі

Країни — найбільші виробники рису у світі

Виробництво, млн тонн

■ Китай ■ Індія ■ Індонезія
■ Таїланд ■ Інші країни світу

Друга група — культурні фактори: культура, субкультура.

Культура — матеріальні та духовні цінності, які створені людством протягом його історії; традиції, які сформовані в тій чи іншій родині, регіоні, країні.

Українська культура має глибоке коріння та переживала значні втручання та зміни, пригноблення, але є настільки потужною і щирою, що жодна сила не змогла її знищити. Якщо взяти до уваги український традиційний одяг — вишиванку, то із початком популяризації атрибутів української ідентичності, запровадження Дня вишиванки в Україні, національних свят, це стало проявом свідомості українців, а з економічної точки зору сприяло зростанню продажів даних виробів. Почало з'являтися все більше вітчизняних виробників, зайнятих художньою вишивкою та пошиттям вишитого одягу для чоловіків і жінок.

Всесвітній день вишиванки — міжнародне свято, яке покликане зберегти давні народні традиції створення та носіння етнічного вишитого українського одягу. Дата проведення — щорічно в третій четвер травня. Свято не прив'язане до жодного державного чи релігійного. До нього може долучитися будь-хто, одягнувши вишиванку.

Ідея цього свята належить студентці Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Лесі Воронюк. Дівчина звернула увагу, що багато студентів час від часу одягають вишиту сорочку на пари та запропонувала одного дня всім одногрупникам прийти на заняття у вишиванках.

Іншою культурною особливістю є підготовка до різдвяних свят в Сполучених Штатах Америки. Підраховано, що за період з листопада по грудень продажі різних товарів і послуг зростають у тричі, а солодощів у 5 разів.

Діаграма продажу солодощів американської компанії Mars в грудні та липні (млн дол.)

Субкультура — частина культури суспільства, поведінка представників якої відрізняється від поведінки більшості суспільства.

Представники субкультури можуть мати власний стиль одягу, мову (іноді сленг), атрибутику, поведінку, традиції. Наприклад, в Україні типи молодіжних субкультур пройшли свій розвиток, деякі майже зникли (панкультура), частково вдосконалились (українська «реп» чи «хіп-хоп»), а з часом з'явилися нові (аніме, хайпбіст).

Вам подобається яка-небудь субкультура? Порахуйте, скільки потрібно коштів, щоб зібрати образ аніме та хіп-хоп.

Аніме

Футболка Наруто — 425 грн.

Світшот Наруто «Коноха» — 800 грн.

Плаття з принтом

у клітинку — 1225 грн.

Набір кулон і сережки «Ходячий замок Хаула» — 415 грн.

Хіп-хоп

Укорочений топ — 499 грн.

Комбінезон — 1300 грн.

Шорти — 400 грн.

Футболка — 300 грн.

Однією з найдорожчих субкультур вважається субкультура «хайпбістів» (*hypebeasts*). Хайпбісти зазвичай витрачають значні суми грошей на модні, обмежені серії одягу, взуття та аксесуарів від брендів на кшталт *Supreme*, *Off-White*, *Gucci*, *Louis Vuitton*, *Yeezy* та ін. Основною метою є володіння рідкісними та ексклюзивними речами, які часто перепродаються за ще вищими цінами на вторинному ринку. Вартість окремих предметів може сягати тисяч доларів, що робить цей стиль життя надзвичайно дорогим.

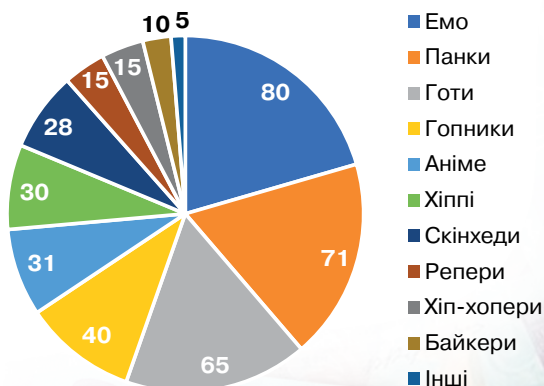

Субкультура вимагає для себе власних товарів і надання певного спектру послуг, що робить їх споживацькими, іноді ексклюзивними, і, відповідно, більш дорогими.

Діаграма субкультур

Зверніть увагу, діаграма показує, яку частку займає та чи інша субкультура серед інших субкультур, дані показані у відсотках.

Третя група — психологічні фактори: мотивація, сприйняття.

Потреби людини не обмежуються лише задоволенням голоду, спраги, розваг та інше, потреби особистості втілюються у прагненні до визнання, поваги. Такі потреби мають психологічний характер.

Мотивація вважається потребою, яка спонукає людину до досягнення нових висот і задовольень.

Наприклад, мотивацію можна зрозуміти, надавши відповіді на запитання:

- Якою є мотивація учня до навчання?
- Якою є мотивація батьків ходити на роботу?
- Якою є мотивація учителя про- водити уроки?
- Якою має бути мотивація споживача, щоб придбати той чи інший товар?
- Що спонукає споживчу мотивацію для придбання товару?

Чи є у вас мотивація до навчання?

Сприйняття — кожен споживач товарів, послуг може по-різному оцінити той чи інший товар, визначивши його зовнішній вигляд, застосування, вартість, а також важливе значення має, звідки він дізнався про нього або хто порадив.

Якщо купити товари вам радить відомий блогер, якому ви симпатизуєте, то ви швидше захочете придбати цей товар, ніж якщо вам порадить його особа, яка вам невідома або неприємна.

Або якщо найкраща подруга радить придбати червону блузу, як у неї, то при- дбає дівчина її чи ні, залежить від того, як на її погляд червона блуза виглядає на подрузі, а також від того, чи найкращі вони подруги. Тобто психологічний фактор.

Якщо сусід порадить придбати резину на авто саме у певного виробника, то якщо відносини з сусідом не найкращі, навряд чи людина зважиться купувати саме ці колеса.

Учені Стенфордського університету провели дослідження, наскільки від характеру людини залежить розмір і кількість її покупок. За результатами опитування, 68 % респондентів звертають увагу на рекламу, що свідчить про те, що реклама має важливе значення в житті людини. Гендерні відмінності характеризуються більшою потребою в рекламі у 49 % жінок і у чоловіків 30 %, що свідчить про бажання володіти інформацією про рекламний ринок за однакових умов, що жінки швидше сприймають ринкові нововведення та є більш адаптивними. За- значена інформація вказує на те, що характер людини значною мірою впливає на її фінансову поведінку, зокрема на розмір і кількість поку- пок. Характер людини (включно з її схильністю звертати увагу на ре- кламу, відкритістю до нових пропозицій) може визначати, наскільки часто вона здійснює покупки та на які саме товари звертає увагу.

Очікування доходу залежить від того, у якій сфері працює людина. Якщо в бюджетній, то заробітна плата є визначеною та виплачується кожного місяця у вигляді авансу і заробітної плати, в загальному обсязі вона не може сильно від- різнитися від місяця до місяця. Якщо людина працює в приватній сфері, то рівень доходу може коливатись відповідно до активності самого працівника та багатьох зовнішніх чинників, які розглянемо з точки зору виробника.

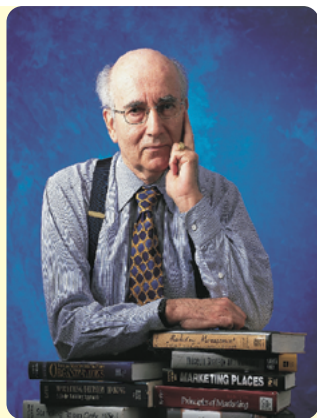

Ф. Котлер.

Модель «Чорної скриньки»

Філіп Котлер — американський економіст, розробив підхід до розуміння поведінки споживача. Модель отримала назву «Чорна скринька». Без попереднього знання того, які пріоритети має споживач, оцінити його можна лише за його зовнішнім виглядом (вік, стать, освіта, стиль життя) та поведінкою. Виробники спостерігають за споживачем і намагаються «проникнути в середину чорної скриньки», щоб краще оцінити його уподобання.

Філіп Котлер

Поведінка споживача і виробника залежить від різних економічних, психологічних та соціальних факторів.

Основною метою діяльності виробника є створення товарів і послуг, які задовольняють потреби споживачів, та отримання прибутку. Тобто виробнику потрібно виробити потрібний товар для споживача, зацікавити споживача в ньому, врахувати дії і виробництва інших виробників, які стають для нього конкурентами, і до того ж отримати прибуток.

Прибуток — це отримання більшої суми, ніж було вкладено у весь процес виробництва.

Ціна товару

Якщо ціна на товар зростає, виробник може бути зацікавлений у збільшенні виробництва

Витрати виробництва

Чим нижчі витрати (на сировину, робочу силу, енергію), тим вигідніше виробляти товар

Технологічний прогрес

Нові технології можуть зробити виробництво дешевшим і ефективнішим

Податки та державне регулювання

Високі податки можуть зменшити виробництво, а державні субсидії, навпаки, стимулювати

Конкуренція

Якщо на ринку багато конкурентів, виробник змушений щось покращувати або знижувати ціну

Попит на товар

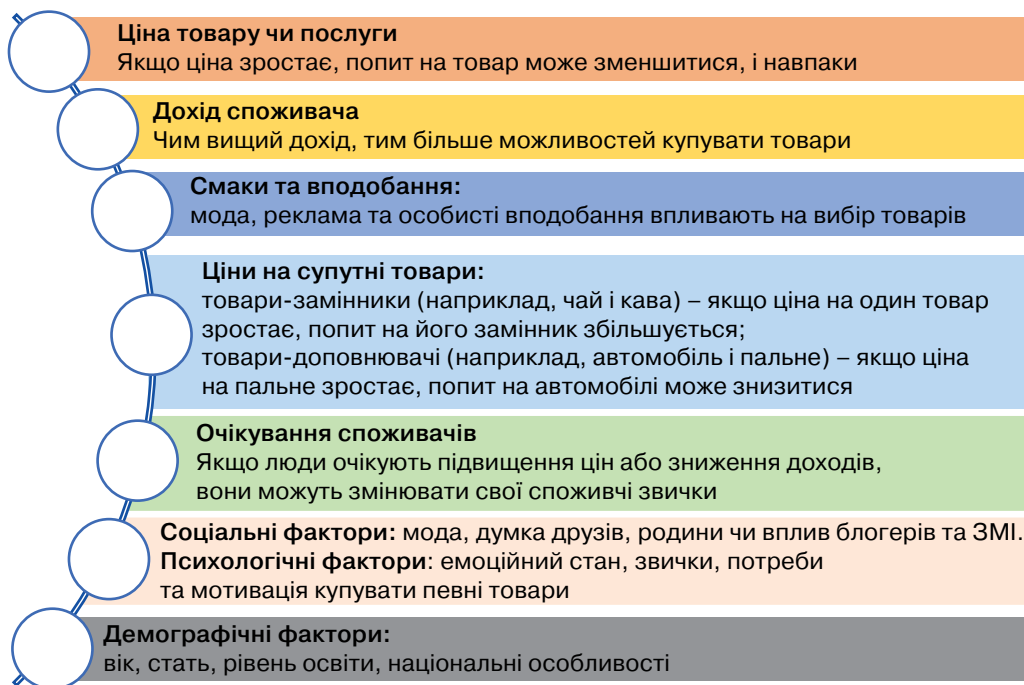
Якщо споживачі активно купують товар, виробник буде розширювати виробництво

Доступність ресурсів

Якщо важливі ресурси (сировина, робоча сила, енергія) стають дефіцитними або дорогими, виробництво може скоротитися

Фактори, що визначають поведінку виробника

Виробник формує пропозицію, споживач визначає попит. Поведінка виробника безпосередньо впливає на рішення споживача, а реакція споживачів, у свою чергу, коригує стратегії виробників, створюючи динамічний ринковий процес. Так, наприклад, виробник встановлює ціну, виходячи з витрат і бажаного прибутку, а споживач оцінює, чи ця ціна відповідає його платоспроможності та потребам. Виробник розробляє продукцію з урахуванням запитів споживачів.

Фактори, що впливають на поведінку споживача

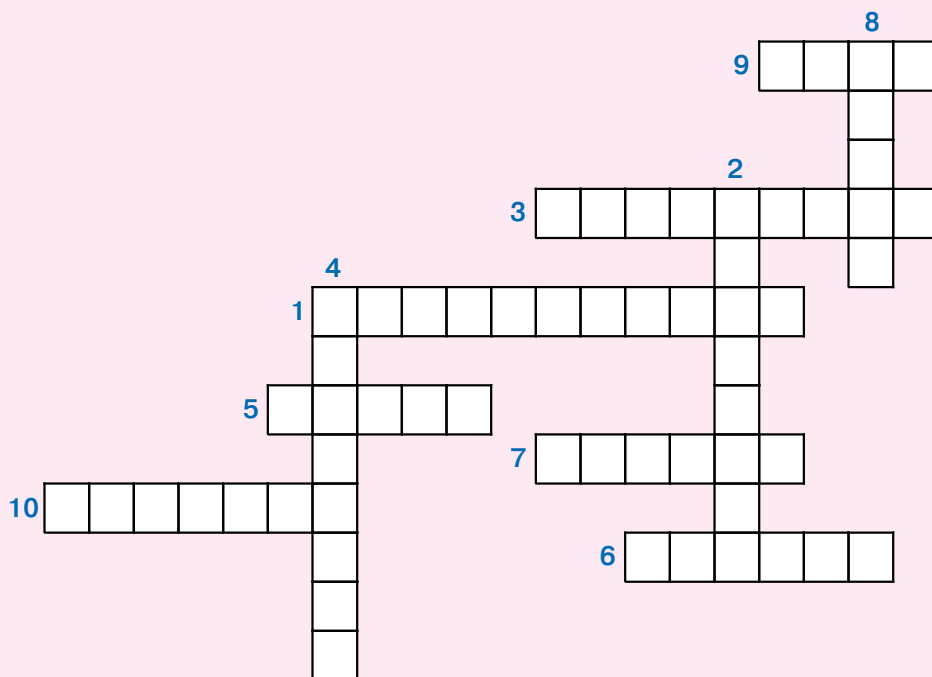
Визначте, які з наступних тверджень є правильні чи неправильні.

Твердження	«Так» чи «ні»
Субкультура — частина культури суспільства, представники якої відрізняються своєю поведінкою від більшості суспільства	
Споживач — особа, підприємець, що виробляє продукцію	
Виробник — особа, яка купує або планує придбати продукцію	
Мотивація — це потреба, яка спонукає людину до досягнення нових висот і задоволень	

Розв'яжіть кросворд

По горизонталі. 1. Група людей в межах загальної культури, яка має унікальні норми, звичаї, явлення. 3. Внутрішня або зовнішня сила, яка підштовхує людину до досягнення певної мети або задоволення певних потреб. 5. Грошова одиниця Сполучених Штатів Америки. 6. Що може впливати на розвиток подій чи прийняття рішень? 7. Група людей, які зазвичай пов'язані кровною спорідненістю, шлюбом або усиновлення, живуть разом, дбають одне про одного, створюють спільні цінності та традиції. 9. Тенденція або стиль, що стає популярним у певний період часу серед певної групи людей. 10. Галузь економіки, яка вивчає управління грошовими ресурсами, доходами, витратами, інвестиціями.

По вертикалі. 2. Особа, підприємець, що виробляє продукцію. 4. Особа, яка купує або планує придбати продукцію. 8. Сума грошей або матеріальних цінностей, які отримує особа з різних джерел.

Створіть схему, яка ілюструватиме шлях товару від виробника до споживача. Позначте на схемі: виробника (фабрики, заводи або компанії, які створюють товар); постачальників, які відправляють товари до магазинів або інших місць продажу; магазини або роздрібні точки продажу, де споживачі можуть придбати товари; споживачів. Лініями та стрілками покажіть взаємодію всіх учасників процесу. Не скупіться на ілюстрації або малюнки, щоб зробити схему більш цікавою та зрозумілою.

Як соціокультурні фактори (наприклад, культурні та релігійні вподобання) визначають вибір споживачів і виробників?

Як реклама впливає на споживчу поведінку людини?

Розберіться в ситуаціях

Ситуація 1. Вплив ціни на споживача

Уявіть, що ціна на ваш улюблений напій раптово зросла на 30 % .

- Як зміниться ваш вибір?
- Чи знайдете ви заміник цього напою?
- Як це вплине на виробника цього товару?

Ситуація 2. Вплив доходу на споживчий вибір

Ви отримали підвищення зарплати на 50 % .

- Чи зміняться ваші звички в покупках?
- Які товари чи послуги ви почнете купувати частіше?
- Як це може вплинути на ринок товарів і послуг?

Ситуація 3. Вплив технологій на виробника

Завод з виробництва електромобілів отримав нову технологію, яка зменшує собівартість батарей на 20 % .

- Як це вплине на ціну електромобілів?
- Чи зміниться попит на бензинові автомобілі?
- Які рішення може прийняти виробник?

Ситуація 4. Вплив соціальних факторів

У соціальних мережах почався тренд на здоровий спосіб життя.

- Як це може вплинути на попит на фастфуд?
- Чи зміниться попит на спортивні товари та послуги?
- Як виробники можуть адаптувати свою продукцію до цього тренду?

Ситуація 5. Вплив конкуренції на поведінку виробника

На ринку з'явився новий виробник смартфонів, який пропонує якісний товар за нижчою ціною.

- Як це вплине на інших виробників смартфонів?
- Які стратегії можуть використати компанії, щоб зберегти своїх клієнтів?
- Як можуть змінитися ціни та якість смартфонів на ринку?

Виконайте вправу. Визначте фактори виробництва.

Урок 2. Взаємовідносини між покупцем і продавцем

Не купиш, що треба,— все треба; купиш, що необхідно.

Українське прислів'я

Що робить взаємодію покупця і продавця успішною? Які основні етапи спілкування між ними? Які фактори визначають вибір покупця при придбанні товарів чи послуг? Як покупець може вплинути на якість обслуговування та асортимент продукції?

Продавець і покупець, а іншими словами виробник і споживач, пов'язані між собою і залежать від поведінки один одного. Виробник повинен враховувати уподобання споживача, стан на ринку продукції загалом та свої можливості. Для того щоб детальніше оцінити взаємозв'язок продавця і покупця, існують два визначення — «попит» і «пропозиція».

Попит на товар — це певний набір, низка цін і низка кількостей товарів, які люди хочуть і можуть купити за кожної з цих цін. Попит — це комбінація ціни і кількостей товару.

Пропозиція — бажання і здатність продавців надати товари для реалізації на ринку.

Попит, з одного боку, відображає потребу покупця в товарах або послугах, бажання придбати їх в певній кількості і, з іншого боку, можливість оплатити покупку за цінами, що перебувають у межах «доступного» діапазону. Попит залежить від доходів споживачів, їх спроможності купити товар, смаків споживача, моди, зміни ціни на супутні товари (наприклад, автомобіль може мати доступну ціну, а бензин та запчастини до нього, у разі необхідності, дуже високу).

Подивіться скільки коштує літр бензину АІ-95 на трьох різних заправках, порівняйте, чи відрізняються ціни?

Уявіть, що ви власник автомобіля Mercedes-Benz C-Class, ви збираєтесь проїхати шлях від міста Харків до міста Львів, який становить 1000 км. Вам потрібно 100 літрів бензину. Порахуйте, скільки потрібно за нього заплатити. Чи вигідна така подорож, якщо квиток на потяг Харків—Львів коштує 913 грн.

Пропозиція характеризує можливість і бажання продавця (виробника) пропонувати свої товари для реалізації на ринку за певними цінами.

Пропозиція залежить від таких чинників: особливості виробничого процесу, тривалості виготовлення продукту та його особливостей для довготривалого зберігання.

Одна фірма виробляє та продає меблі, інша випікає та продає солодкі вироби (торти, тістечка). Чи відрізняються особливості пропозицій даних товарів, а саме, чи є різниця у часовому проміжку виготовлення продукції, термінів зберігання?

Яку роль в процесі прийняття рішення про покупку відіграють власні потреби та бажання?

Уявіть, що у вас є 500 гривень. Ви давно хочете новий набір для малювання, але водночас шкільний рюкзак вже старий і пошкоджений. Ви стикаєтесь із вибором.

Потреба: новий рюкзак, адже старий вже рветься, і вам важливо мати його для щоденного користування.

Бажання: набір для малювання, який вам дуже подобається, але це більше для хобі, ніж для обов'язкових справ.

У цьому випадку ваше рішення про покупку залежатиме від того, наскільки важливими є потреби порівняно з бажаннями. Якщо рюкзак необхідний для школи, варто відкласти бажання і спочатку задовольнити потребу. Тому, коли ми приймаємо рішення про покупку, важливо думати про те, що дійсно потрібно в даний момент, а що можна придбати пізніше, коли з'являться додаткові кошти.

Особливості виробничого процесу дозволяють виробникам розширити виробництво товару при підвищенні ціни, а при пониженні ціни на товар виробник переходить на випуск іншої продукції.

Пропозиція залежить від часового чинника, коли виробник не в змозі швидко реагувати на зміну ціни, оскільки для додаткового виробництва товару необхідний значний час. Наприклад, збільшити виробництво автомобілів за тиждень практично неможливо, хоча ціна на них може зрости в рази. Для товару, який не може зберігатися тривалий час (наприклад, товари, які швидко псуються), пропозиція також буде змінюватись.

Виробник має багато ризиків не продати свій товар. І не лише тому, що ціна може бути високою для споживача або товар буде не задовольняти уподобання споживача, а й через конкуренцію серед інших виробників.

Конкуренція — змагання за споживача на ринку товарів і послуг із метою задоволення потреб споживача та отримання прибутку.

Конкуренція є необхідною умовою розвитку. Вона має бути чесною і сприяти покращенню кожної зі сторін, а не викликати бажання знищити конкурента.

Конкуренція може бути різною, залежно від того, де вона відбувається.

Конкуренція між людьми: коли двоє або більше людей намагаються досягти однакової мети. Наприклад, змагання за перше місце в олімпіаді або перемогу в спортивних іграх.

Конкуренція між компаніями: боротьба різних підприємств за покупців. Компанії намагаються створити кращий товар або послугу, щоб клієнти обирали саме її.

Конкуренція між країнами, наприклад: за розвиток технологій або наукові досягнення.

Як бути хорошим конкурентом?

- Завжди грати за правилами і не використовувати недобросовісні методи.
- Навіть при змаганні з конкурентами, підтримувати їх і радіти їхнім досягненням.
- Не боятися програти. Конкуренція — це не тільки про перемогу. Важливо вчитися на помилках і розвиватися.

Історія конкуренції Coca-Cola і Pepsi

Історія Соса-Кола починається з 1886 року, коли фармацевт з Атланти, штат Джорджія, США, на ім'я Джон С. Пембертон створив ліки від головного болю, які продавалися в аптеці. Згодом рецепт був удосконалений і напій поширився світом.

1889 року в Нью-Берні, Північна Кароліна, США, фармацевтом Калемом Бредхемом був створений «напій Бреда», який згодом був перейменований у Pepsi Cola. Торгова марка Pepsi Cola зареєстрована 16 червня 1903 року. Дві компанії змагалися між собою, намагаючись захопити ринки різних країн світу, їх боротьба ставала іноді занадто запеклою. Із часом компанії обрали розумний підхід до конкуренції і поділили ринки збуту. Зараз Coca-Cola працює у понад 200 країнах із 300 партнерами з розливу, а PepsiCo — у понад 200 країнах і територіях.

Рекламний плакат Coca-Cola та газетна реклама Pepsi-Cola. Кінець XIX — початок XX століття

Пропонуємо переглянути короткий мультфільм про конкуренцію «Маленький швець» («The Small Shoemaker», La Petite Cordonnier Team)

Визначте, які з наступних тверджень є правильні чи неправильні.

Твердження	«Так» чи «ні»
Для досягнення результату в конкурентній боротьбі всі методи доцільні	
Пропозиція не залежить від наявних ресурсів у виробника	
Попит залежить від настроїв споживача	
Продавець не звертає увагу на вподобання споживача, а робить те, що вигідно йому	

Ситуація № 1

Магазини «Пінгвін» і «Морж» знаходяться поруч, у них пропонується широкий вибір морозива. «Пінгвін» знизив ціну на морозиво для того, щоб залучити більше споживачів. Що потрібно зробити магазину «Морж» для того, щоб не втратити покупців?

Як конкуренція вплинула на ціну морозива?

Що ще можуть зробити магазини, щоб залучити клієнтів (наприклад, покращити якість, додати нові смаки)?

Чи виграють клієнти від такої конкуренції?

Ситуація № 2

Поруч зі школою розташовано два кафе. Кафе «Піксель» продає лише напої, а кафе «Іксель» — напої та закуски.

Якому кафе ви б віддали перевагу?

Як вибір продуктів у кожному кафе впливає на ваше рішення?

Що може зробити кафе, яке продає лише напої, щоб залучити більше клієнтів? Як конкуренція змушує обидва кафе покращувати свої послуги?

Моє ідеальне рішення для здійснення покупок

Оберіть будь-який продукт або послугу, який вас зацікавив. Розгляньте різні аспекти для його вибору: ціна, якість, бренд, користь та інші фактори.

Проведіть дослідження різних варіантів цього продукту чи послуги на ринку. Порівняйте їх за різними важливими для вас критеріями. Розгляньте власні потреби, бажання та обмеження. Прийміть обґрунтоване рішення щодо купівлі цього продукту чи отримання послуги.

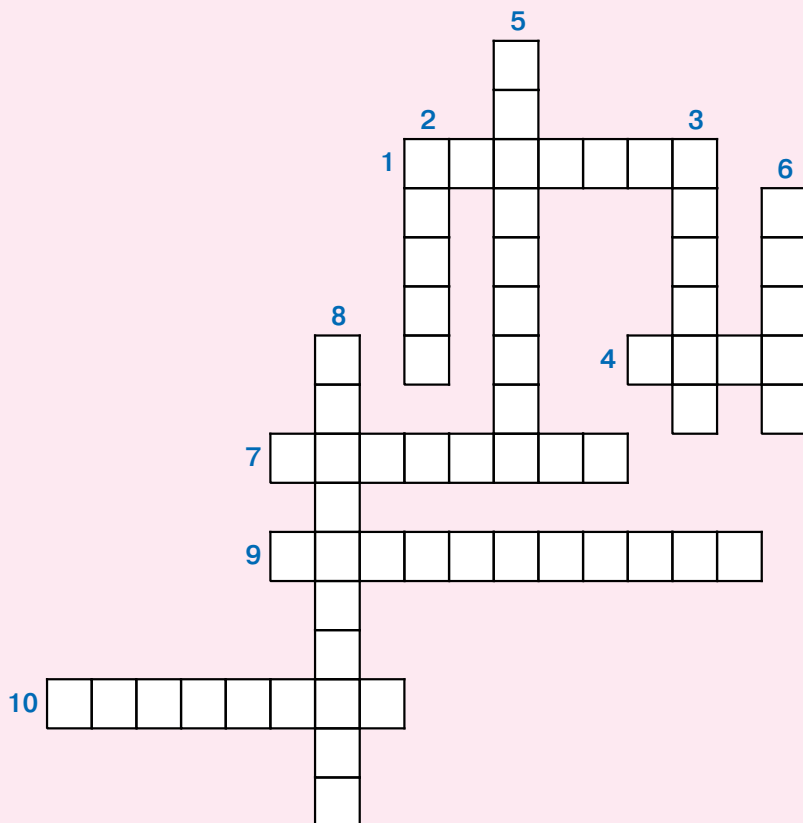
Після того, як ви здійснили покупку чи скористалися послугою, оцініть своє рішення, що вам сподобалося та не сподобалося в обраному продукті чи послугі.

Яка роль власних потреб та бажань відіграє в процесі прийняття рішення про покупку?

Розв'яжіть кросворд

По горизонталі. 11. Матеріальний або інтелектуальний результат праці. 4. Кількість грошей, за яку продавець погоджується продати, а покупець придбати товар. 7. Змагання між компаніями за частку ринку. 9. Змагання за споживача на ринку товарів і послуг із метою задоволення потреб споживача та отримання прибутку. 10. Фізична або юридична особа, яка здійснює оплату грошима і є набувачем товару або послуги.

По вертикалі. 2. Кількість товару, яку споживачі бажають і можуть придбати за різними цінами протягом певного періоду часу. 3. Що визначає часові межі для виконання певних дій чи досягнення результату? 5. Людина або організація, яка за відповідну винагороду передає покупцю (продає) товар чи послугу. 6. Продукт природи і людської праці. 8. Кількість товару, що є на ринку чи може бути доставлена на нього, яку передбачається продати за певною ціною у визначений проміжок часу.

Урок 3. Прийняття рішення про купівлю товару чи отримання послуги

Як не вертись, а взяв, то розплатись.

Українське прислів'я

Які фактори ви берете до уваги, коли приймаєте рішення про покупку? Чи впливають на ваш вибір ціна, якість, бренд, рекомендації друзів чи інші фактори? Як ви розглядаєте різні варіанти та робите вибір? Чи використовуєте ви аналіз, порівняння, дослідження чи думки інших людей?

Олег давно мріяв про новий смартфон. Його старий телефон працював добре, але вже не мав сучасних функцій, а друзі хвалилися новими моделями з потужними камерами і швидкими процесорами. Одного дня він зайшов у магазин просто «подивитися». Продавець одразу запропонував йому новий флагманський смартфон зі знижкою. Олег узяв його в руки — великий екран, стильний дизайн, ідеальна камера... Він відчув, що хоче його просто зараз! Але раптом він згадав правило, яке завжди використовував при великих покупках: дати собі 24 години на роздуми. Олег подякував продавцю і вирішив не поспішати.

Удома він почав аналізувати: порівняв характеристики цього смартфона з іншими моделями, почитав відгуки покупців, подумав, чи справді йому потрібні всі ці функції, перевірів свій бюджет і зрозумів, що покупка в кредит може бути не найкращим рішенням. Наступного дня Олег вирішив придбати іншу модель, яка коштувала майже вдвічі дешевше, але мала всі необхідні функції. Він не пошкодував: смартфон працював ідеально, а зекономлені гроші він використав для подорожі, про яку давно мріяв.

Імпульсивні покупки можуть бути привабливими, але обдумані рішення дозволяють отримати те, що дійсно потрібно, і зберегти гроші на щось важливіше. Саме тому прийняття рішення про покупку товару чи послуги є важливим і потребує розгляду.

Імпульсивні покупки можуть суттєво впливати на особистий бюджет, оскільки часто здійснюються без попереднього планування та аналізу необхідності. Регулярні незаплановані витрати можуть призвести до зменшення заощаджень або навіть боргових зобов'язань, особливо небезпечні в умовах обмеженого бюджету, коли кожна фінансова помилка може суттєво вплинути на рівень життя. Саме тому усвідомлений підхід до фінансових рішень та контроль над спонтанними витратами є важливими для фінансової стабільності. Адже кожного дня люди приймають фінансові рішення, які формують їхній добробут у довгостроковій перспективі.

Кожного дня люди приймають рішення щодо купівлі товарів або отримання послуг. Цей процес може бути швидким (наприклад, купівля пляшки води) або довготривалим і ретельно обдуманим (наприклад, вибір автомобіля чи квартири).

Прийняття рішення про купівлю передбачає основні етапи

- 1** Усвідомлення потреби. Споживач розуміє, що йому щось потрібно. Наприклад, якщо зламався телефон, виникає потреба купити новий.
- 2** Пошук інформації. Людина аналізує варіанти: шукає відгуки, порівнює ціни, звертається до друзів чи фахівців, дивиться огляди в інтернеті.
- 3** Оцінка альтернатив. Споживач порівнює різні варіанти за ціною, якістю, функціональністю, брендом тощо. Наприклад, при виборі кафе людина може звернути увагу на меню, атмосферу і відгуки.
- 4** Прийняття рішення про купівлю. Після аналізу всіх варіантів споживач робить вибір і купує товар або отримує послугу.
- 5** Оцінка після купівлі. Людина оцінює, чи задоволена покупкою. Якщо товар або послуга не відповідають очікуванням, це може вплинути на наступні рішення (наприклад, більше не купувати товари цього бренду).

Фактори, що впливають на прийняття рішення

Ціна товару чи послуги — споживачі порівнюють ціну з власними можливостями

Якість — важливо, щоб товар чи послуга були надійними і відповідали очікуванням

Бренд і репутація — відомі бренди часто викликають більше довіри

Реклама і маркетинг — яскраві рекламні кампанії можуть вплинути на вибір

Соціальні фактори — думка друзів, родини, блогерів впливає на вибір

Перед тим як купити товар або отримати послугу, важливо знайти достатньо інформації, щоб зробити правильний вибір. Для цього можна використовувати різні методи пошуку.

1. Онлайн-пошук в інтернеті

- Офіційні сайти виробників для знаходження характеристики товару, гарантії та актуальні ціни.
- Інтернет-магазини (для прикладу, Rozetka, Prom, Amazon, Aliexpress) — дозволяють порівняти ціни та прочитати відгуки покупців.
- Огляди та тести на YouTube — блогери часто роблять чесні огляди товарів і показують їх у реальному використанні.
- Форуми та соціальні мережі — на платформах люди діляться особистим досвідом використання товару.
- Сайти з порівнянням цін — допомагають знайти найвигіднішу пропозицію (наприклад, Price.ua).

2. Опитування знайомих та рекомендації

- Запитати друзів, родичів чи колег — особистий досвід інших людей може бути цінним.
- Рекомендації фахівців — наприклад, перед купівлею техніки можна проконсультуватися з майстрами, які її ремонтують.

3. Відвідування магазинів

- Перегляд товару наживо дає можливість оцінити якість матеріалів, зручність використання.
- Консультація продавця — хоча продавці можуть бути зацікавлені у продажі, вони можуть дати корисну інформацію про товар.

4. Аналіз відгуків та рейтингу

- Читання відгуків на різних сайтах — бажано дивитися відгуки на кількох ресурсах, щоб отримати об'єктивну картину.
- Звертати увагу на негативні відгуки — якщо багато скарг на один і той самий недолік, це може бути серйозним сигналом.

5. Вивчення умов покупки, гарантії та повернення

- Перевірити гарантію — щоб уникнути проблем, якщо товар виявиться несправним.
- Дізнатися про умови повернення — якщо товар не підійде, важливо знати, чи можна його повернути.

Поєднання кількох методів пошуку інформації допоможе зробити правильний вибір і уникнути невдалих покупок.

Процес прийняття рішення про купівлю — це складний механізм, який залежить від потреб, фінансових можливостей і зовнішніх факторів. Розуміння цього процесу допомагає приймати обґрунтовані рішення і робити вигідні покупки.

Які основні фактори впливають на прийняття рішення про покупку товару?

Які фактори ви враховували би при покупці iPhone 14 та iPhone 15?

Визначте, які з наступних тверджень є правильні чи неправильні.

Твердження	«Так» чи «ні»
Перед купівлею дорогого товару варто порівняти ціни в різних магазинах.	
Потрібно враховувати свій бюджет перед купівлею товару чи послуги.	
Чим дорожчий товар, тим він кращої якості.	
Імпульсивні покупки завжди є найкращим рішенням.	
Якщо товар продається зі знижкою, його обов'язково потрібно купувати.	
Відгуки інших покупців можуть допомогти зробити правильний вибір.	
Під час купівлі послуги важливо уточнити всі умови перед оплатою.	
Реклама завжди говорить правду про товар.	

Практичне завдання «Розумна покупка»

Уявіть, що вам потрібно придбати кросівки. Ваш бюджет 3000 грн.

Схема процесу прийняття рішення.

1. Обґрунтуйте свою потребу. Чому вам потрібен цей товар або послуга? Усвідомлення потреби можна зобразити графічно у вигляді «Дерева рішень»: «Чи потрібен мені цей товар?» → Якщо «Так» → Далі «Чи є бюджет?» → Якщо «Ні» → «Чи є дешевша альтернатива?»

2. Пошук інформації. Знайдіть 3 варіанти, які відповідають вашому бюджету, та порівняйте їх.

3. Оцінка альтернатив. Визначте плюси та мінуси кожного варіанту. Зобразіть таблицю з варіантами товарів (наприклад, три моделі кросівок) та їхніми характеристиками:

	Кросівки 1	Кросівки 2	Кросівки 3
Ціна			
Якість			
Відгуки			
Функціональність			
Гарантія			

4. Прийняття рішення. Виберіть один із варіантів і поясніть, чому саме він найкращий для вас.

5. Оцінка після покупки (уявна). Як ви будете оцінювати свій вибір за місяць? Чи могли б ви зробити кращий вибір?

Завдання можна зробити у вигляді письмового аналізу, презентації або усного обговорення в групах.

Рольова навчальна гра «Коло економічного кругообігу»

Мета гри. Розкрити, як працює економічний обіг, як гроші рухаються між виробниками, споживачами, фінансовими установами, державою.

Поділ на ролі

Ролі	Функції в грі
Споживачі	1. Купують товари та послуги у виробників. 2. Отримують зарплату на підприємствах або в державному секторі. 3. Платять податки державі
Виробники	1. Виробляють товари чи послуги. 2. Визначають ціни. 3. Рекламують свою продукцію. 4. Сплачують витрати на виробництво
Банк	1. Видає кредити виробникам і споживачам. 2. Приймає депозити
Держава	1. Збирає податки з виробників, споживачів і банків. 2. Видає субсидії підприємствам або споживачам. 3. Фінансує державні послуги

Імпульсивні покупки. У грі передбачено випадкові події (наприклад, акції в магазині або реклама), які можуть спонукати гравця здійснити незаплановані витрати.

Раптові події. Кожен раунд учитель або ведучий вводить несподівану ситуацію (наприклад, підвищення цін, економічна криза, додаткові податки, які доведеться покривати з бюджету або позичанням грошей).

Аналіз бюджету. Після кількох раундів (наприклад, десяти) учні аналізують свої витрати, заощадження та борги. Виграє команда або учень, який зміг зберегти фінансову стабільність (не має боргів і має певний рівень заощаджень).

Обговорення. Клас обговорює, які фінансові рішення були найбільш вигідними, а які призвели до втрат, та як взаємопов'язані учасники ринку.

Загальний цикл економічного кругообігу в грі

1. Виробники створюють товари та продають їх споживачам.
2. Споживачі використовують гроші (зароблені або взяті в кредит) для покупок.
3. Гроші повертаються виробникам як дохід.
4. Виробники платять податки державі, зарплати працівникам та закупають ресурси.
5. Держава фінансує суспільні потреби (освіта, медицина).
6. Банки керують грошовими потоками, видають кредити та приймають депозити.

Урок 4. Людина та її фінансові відносини з державою

Дохід не буває без клопів.

Українське прислів'я

Кожна людина здійснює фінансові дії: купує, продає, оплачує товари і послуги, позичає або бере в борг, отримує гроші в подарунок. Як розглядалося на попередніх уроках, до появи грошей товари обмінювались один на інший. Із появою грошей обмін товарів ускладнився і став більш справедливий, оскільки нерівномірний обмін не є вигідним жодній зі сторін, крім того несе значні ризики. Наприклад, обмін спеченої хлібини на жменю гвинтиків. Ці товари є з різних груп і при виробництві кожного з цих товарів були використані різні ресурси, як природні, так і трудові, відповідно товари повинні мати різну ціну.

Регулювання грошових відносин між людьми, підприємствами, установами здійснюється відповідно до визначених правил і норм. Правила поведінки, порядок економічних, фінансових відносин між людьми встановлені та контролюються державою.

Фінансові відносини між людиною та державою охоплюють широкий спектр економічних і соціальних взаємодій, які визначаються фінансовими зобов'язаннями та правами громадян і держави. Взаємовідносини між людиною та державою ґрунтуються на принципах взаємоповаги, відповідальності.

ГРОМАДЯНИН

- організовує виробництво товарів або надання послуг;
- створює робочі місця та впливає на економічне зростання;
- бере на себе фінансові ризики та шукає шляхи отримання прибутку.

СПОЖИВАЧ

- купує товари та послуги для задоволення своїх потреб;
- формує попит на ринку, що впливає на виробництво;
- приймає рішення щодо розподілу власного бюджету.

ПРАЦІВНИК

- працює самостійно або найманим працівником;
- отримує заробітну плату або інші форми активного доходу;
- впливає на рівень продуктивності та якість товарів і послуг.

ІНВЕТОР

- вкладає кошти у бізнес, нерухомість, фінансові інструменти;
- отримує пасивний дохід;
- допомагає розвивати економіку через підтримку підприємств та інновацій

Людина може одночасно виконувати кілька ролей: бути працівником і споживачем, платником податків та інвестором. Всі ці ролі взаємопов'язані та формують економічну систему, у якій кожен відіграє свою частину для підтримки її функціонування. Людина також може бути представником держави в економічній системі, виконуючи певні функції у сфері державного управління, економічної політики та регулювання.

Роль людини як представника держави в економіці

Посада	Основні функції
Державний службовець	- Розробляє та реалізує економічну політику. - Контролює державні фінанси та регулює ринки. - Відповідає за соціальні виплати, податкову політику, митне регулювання тощо.
Політик або урядовець	- Визначає економічні пріоритети країни (бюджет, реформи, інвестиції). - Формує закони, що впливають на економіку.
Представник контролюючих органів	- Контролює дотримання законів у сфері фінансів, банківської діяльності, підприємництва. - Наглядає за стабільністю економічних процесів (наприклад, Національний банк регулює інфляцію та кредитну політику). - Захищає інтереси споживачів та забезпечує справедливую конкуренцію.
Військовослужбовець або правоохоронець	- Захищає економічні інтереси держави (митниця, боротьба з економічними злочинами, захист стратегічних об'єктів). - Гарантує безпеку для ведення бізнесу та інвестицій.
Дипломат або міжнародний представник	- Веде переговори щодо економічної співпраці з іншими країнами. - Просуває інтереси національних компаній за кордоном. - Представляє країну в міжнародних фінансових організаціях (МВФ, Світовий банк).

Фінансові зобов'язання громадян і держави взаємопов'язані: їх ефективне виконання впливає на якість життя населення та економічний розвиток країни

Фінансові обов'язки громадянина

Громадяни мають низку фінансових обов'язків перед державою, які сприяють економічній стабільності та розвитку суспільства.

- **Сплата податків** (на доходи, нерухомість, транспорт тощо). В Україні основним податком для фізичних осіб є податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) — 18%, а також військовий збір — 1,5%. Деякі категорії громадян (особи з інвалідністю, пенсіонери, багатодітні родини) можуть користуватися податковими пільгами. Фізичні особи зобов'язані подавати податкові декларації, якщо мають додаткові доходи поза основним місцем роботи.
- Оплата соціальних внесків (ЄСВ — єдиний соціальний внесок, який фінансує пенсійне страхування, допомогу з безробіття тощо).
- Дотримання фінансової дисципліни (офіційне працевлаштування, уникнення тіньової економіки).

- Повернення державних кредитів і позик (наприклад, пільгові кредити на житло чи освіту).

Фінансові обов'язки держави

Держава також має обов'язки щодо фінансової підтримки громадян та забезпечення суспільних благ:

- Гарантування соціального захисту (пільги для ветеранів, малозабезпечених, осіб з інвалідністю, багатодітних сімей, включаючи безкоштовне харчування, проїзд, медичне обслуговування).
- Надання медичних і освітніх послуг (державні лікарні, школи, університети, програми безкоштовного навчання).
- Фінансування інфраструктури (будівництво доріг, громадського транспорту, комунальних послуг).
- Гарантування безпеки (фінансування армії, поліції, рятувальних служб).
- Захист прав споживачів і забезпечення економічної стабільності (контроль за цінами, регулювання ринку, підтримка банківської системи).

Фінансові обов'язки держави реалізуються через державні фінансові установи, які забезпечують стабільність фінансової системи.

Фінансові установи та їхня роль

В економіці держави існують як державні, так і комерційні фінансові установи. Вони виконують різні функції, але взаємодіють між собою.

Державні фінансові установи — це організації, що належать державі або мають державну частку в капіталі. Прикладами державних фінансових установ є:

- державні банки (Національний банк України, Ощадбанк);
- пенсійні фонди — органи, які займаються управлінням пенсійними виплатами (Державний пенсійний фонд);
- державні страхові компанії — здійснюють страхування в інтересах громадян або держави.

Комерційні фінансові установи — приватні або акціонерні організації, які створені для отримання прибутку, функціонують за власним коштом або за рахунок капіталу інвесторів і займаються фінансовими операціями з метою максимізації прибутку. Прикладами комерційних фінансових установ є:

- приватні банки — банки, що належать приватним особам чи компаніям (наприклад, Райффайзен Банк);
- страхові компанії — приватні організації, які займаються страхуванням різних ризиків;
- інвестиційні компанії — приватні організації, що займаються управлінням активами, інвестиціями та фондами;
- лізингові компанії — приватні організації, що займаються наданням в оренду майна.

Основна різниця між державними і комерційними фінансовими установами полягає в тому, що державні організації орієнтовані на виконання соціальних функцій та підтримку економіки країни, тоді як комерційні установи спрямовані на отримання прибутку для своїх власників.

Важливо зазначити, що в разі фінансової кризи або загрози стабільності банківської системи держава може націоналізувати комерційні банки, перетворивши їх на державні фінансові установи.

Фінансові установи та їхня роль

В економіці держави існують як державні, так і комерційні фінансові установи. Вони виконують різні функції, але взаємодіють між собою.

Державні фінансові установи — це організації, що належать державі або мають державну частку в капіталі. Прикладами державних фінансових установ є:

- державні банки (Національний банк України, Ощадбанк);
- пенсійні фонди — органи, які займаються управлінням пенсійними виплатами (Державний пенсійний фонд);
- державні страхові компанії — здійснюють страхування в інтересах громадян або держави. За інформацією Національного банку України, в країні діє 102 страхові компанії, з яких 12 спеціалізуються на страхуванні життя. Вони пропонують широкий вибір страхових послуг. Повний список страхових компаній доступний на офіційних сайтах НБУ та Міністерства фінансів України.

Національний банк України здійснює нагляд за страховим ринком, сприяючи його стабільності, платоспроможності та конкурентоспроможності, а також забезпеченню належного захисту прав споживачів страхових послуг.

Страхування поділяється на кілька основних видів:

- майнове страхування — охоплює страхування майна громадян і юридичних осіб;
- особисте страхування — включає страхування від нещасних випадків, медичне страхування та страхування життя;
- страхування відповідальності — передбачає захист від ризиків, пов'язаних із відповідальністю перед третіми особами за можливі збитки, завдані внаслідок діяльності чи бездіяльності страхувальника.

Страхування може бути добровільним або обов'язковим. Обов'язкові види встановлюються державою для захисту не лише окремих страхувальників, а й суспільства загалом.

Комерційні фінансові установи — приватні або акціонерні організації, які створені для отримання прибутку, функціонують за рахунок власних коштів або капіталу інвесторів і займаються фінансовими операціями з метою максимізації прибутку. Прикладами комерційних фінансових установ є:

- приватні банки — банки, що належать приватним особам чи компаніям (наприклад, Райффайзен Банк);
- страхові компанії — приватні організації, які займаються страхуванням різних ризиків;
- інвестиційні компанії — приватні організації, що займаються управлінням активами, інвестиціями та фондами;
- лізингові компанії — приватні організації, що займаються наданням в оренду майна. Лізинг — це фінансова послуга, що передбачає довгострокову оренду з правом викупу. Він використовується для придбання основних засобів підприємствами, а також інших товарів фізичними та юридичними особами. В Україні лізинг використовується в різних галузях економіки: лізинг транспортних засобів, сільськогосподарської та будівельної техніки, промислового, медичного обладнання.

Основна різниця між державними і комерційними фінансовими установами полягає в тому, що державні організації орієнтовані на виконання соціальних функцій та підтримку економіки країни, тоді як комерційні установи спрямовані на отримання прибутку для своїх власників. Для прикладу, страхові компанії поділяються на державні та комерційні (приватні), при цьому державні страхові

компанії засновуються та контролюються державою, фінансуються з державного бюджету або мають державні гарантії. Як правило, спеціалізуються на соціально значущих видах страхування, наприклад, обов'язковому медичному, пенсійному або страхуванні держслужбовців.

Комерційні (приватні) страхові компанії засновуються приватними особами, компаніями або іноземними інвесторами, працюють на конкурентному ринку з метою отримання прибутку, пропонують широкий спектр добровільного та обов'язкового страхування (автострахування, страхування майна, життя, бізнес-ризиків тощо). В Україні більшість страхових компаній є комерційними, наприклад: UNIQA, ARX, TAC, Княжа.

Важливо зазначити, що в разі фінансової кризи або загрози стабільності банківської системи держава може націоналізувати, наприклад, комерційні банки, перетворивши їх на державні фінансові установи.

Визначте, які з наступних тверджень є правильні чи неправильні.

Твердження	«Так» чи «ні»
До державних фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг	
Комерційні фінансові установи належать приватним власникам	
Людина може одночасно виконувати кілька ролей: бути працівником і споживачем, платником податків та інвестором	
Національний банк України — Державна фінансова установа	

Якими державними послугами ви користуєтеся щодня? (Наприклад, державні школи, бібліотеки, спортивні майданчики.)

Як ці послуги покращують ваше життя?

Класичні ролі людини в економічній системі

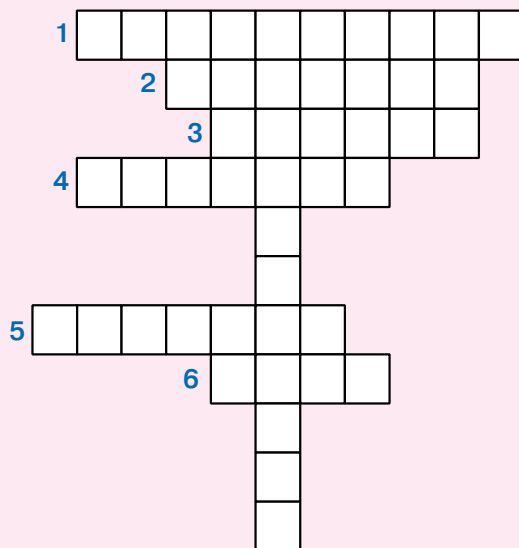
1. Проаналізуйте один зі своїх днів, пригадайте, які економічні ролі ви виконували (наприклад, купівля обіду — споживач, робота над навчальним проектом — майбутній працівник тощо). Проведіть міні-опитування серед знайомих або членів сім'ї, з'ясувавши які економічні ролі вони виконують у своєму житті.

2. Оберіть реальну ситуацію (наприклад, відкриття бізнесу, покупка квартири, оплата податків) та поясніть, які ролі людини в економічній системі задіяні.

3. Підготуйте коротке есе або презентацію про відомих людей (бізнесменів, інвесторів, політиків) і їхню економічну роль.

Розв'яжіть кросворд

По горизонталі. 1. Міра задоволення. 2. Необхідність у чомусь значущому для життя. 3. Кошти й матеріальні цінності, що надаються кредитором у користування позичальнику на визначений термін і під відсоток. 4. Спеціалізована кредитна установа, яка надає короткотермінові позички під заставу особистого майна позичальника. 5. Особлива форма організації співіснування численних спільнот людей. 6. Кредитно-фінансова установа, яка здійснює грошові розрахунки, акумулює грошові кошти та інші цінності.

Відгадай слово по вертикалі.

Фінансова політика держави: як вона впливає на громадян і бізнес?

1. Оберіть одну із державних фінансових установ (наприклад, Національний банк України, Пенсійний фонд України, Державна податкова служба тощо), дослідіть її основні функції та значення для економіки.
2. Наведіть реальні приклади впливу цієї установи на життя громадян чи бізнесу.
3. Провести опитування серед однолітків, батьків чи вчителів щодо їхніх знань про фінансові обов'язки держави та свої зобов'язання як громадянина.
4. Використовуючи офіційні джерела (сайти місцевої ради, бюджету громади, Міністерства фінансів України тощо) знайди дані про доходи і витрати місцевого бюджету, фінансові звіти громади за останній рік, основні статті видатків. Чи є у вашій громаді фінансові прогнали підтримку бізнесу, освіти, культури?

Тестові завдання з однією відповіддю (1 бал)

1. **Хто є споживачем?**
  - а. Людина, яка створює товари.
  - б. Людина, яка купує та використовує товари або послуги.
  - в. Людина, яка працює на підприємстві.
  - г. Людина, яка оцінює якість товарів.
2. **Що є основною метою виробника?**
  - а. Зберігати товари на складі.
  - б. Отримати прибуток від продажу товарів чи послуг.
  - в. Вивчати поведінку покупців.
  - г. Бути конкурентом споживачів.
3. **Що є найважливішим для покупця при виборі товару?**
  - а. Реклама.
  - б. Якість і ціна.
  - в. Розташування магазину.
  - г. Відповідь друзів.
4. **Хто визначає попит на ринку?**
  - а. Лише виробники.
  - б. Лише продавці.
  - в. Покупці.
  - г. Реклама.
5. **Що зазвичай впливає на рішення про купівлю товару?**
  - а. Власні потреби.
  - б. Погода.
  - в. Дизайн магазину.
  - г. Відсутність вибору.
6. **Що таке конкурентна перевага виробника?**
  - а. Відсутність конкуренції.
  - б. Унікальність або якість товару, що приваблює покупців.
  - в. Низька ціна, незважаючи на якість.
  - г. Реклама товару.
7. **Що може запропонувати продавець для залучення покупців?**
  - а. Підвищення цін.
  - б. Знижки та акції.
  - в. Зменшення якості товару.
  - г. Відмова від обслуговування.
8. **Що є прикладом відповідальної поведінки покупця?**
  - а. Купівля товарів імпульсивно.
  - б. Порівняння якості й ціни перед купівлею.
  - в. Купівка всіх товарів у рекламі.
  - г. Купівля товарів без перевірки якості.

Тестові завдання з двома відповідями (2 бали)

- 9. Що впливає на формування ціни товару?**
- а. Вартість виробництва.
  - б. Попит на товар.
  - в. Кількість продавців у магазині.
  - г. Вік покупців.
- 10. Що може впливати на рішення покупця про придбання товару?**
- а. Якість товару.
  - б. Погода.
  - в. Реклама.
  - г. Місце проживання.
- 11. Які обов'язки має продавець у стосунках із покупцем?**
- а. Надати повну інформацію про товар.
  - б. Переконати покупця у якості товару за будь-яких умов.
  - в. Забезпечити обслуговування високого рівня.
  - г. Відмовити у поверненні товару.
- 12. Які характеристики важливі для виробника, щоб задовольнити потреби споживачів?**
- а. Висока якість товару.
  - б. Доступна ціна.
  - в. Висока вартість реклами.
  - г. Розташування підприємства.
- 13. Що може сприяти встановленню довіри між покупцем і продавцем?**
- а. Чесність продавця.
  - б. Гарантія якості товару.
  - в. Низька ціна товару без пояснення.
  - г. Відсутність контакту з покупцем.
- 14. Які фактори є важливими для раціонального прийняття рішення про купівлю?**
- а. Власний бюджет.
  - б. Наявність розпродажу.
  - в. Інформація про товар.
  - г. Рекомендації друзів.
- 15. Які дії покупця можна вважати раціональними?**
- а. Порівняння товарів перед купівлею.
  - б. Ігнорування ціни та якості.
  - в. Купівля товару за потребою.
  - г. Постійна участь в акціях.
- 16. Що є прикладом вигідної взаємодії між покупцем і продавцем?**
- а. Надання знижок продавцем.
  - б. Повернення товару, якщо він неякісний.
  - в. Відсутність гарантії на товар.
  - г. Відмова продавця надавати інформацію про товар.

Досліджуємо й аналізуємо

Практичне завдання № 1

Потреби та інтереси родини

Мета завдання: навчитися аналізувати потреби та бажання, оцінювати їхню пріоритетність і розподіляти фінанси відповідно до можливостей сім'ї.

Кроки виконання

1. Розподіліть потреби та бажання родини за категоріями: обов'язкові витрати (їжа, комунальні послуги, транспорт) і необов'язкові витрати (подорожі, розваги, новий гаджет).
2. Уявіть, що родина має щомісячний бюджет у 20 000 гривень. Розподіліть витрати між обов'язковими та необов'язковими потребами.

Використовуйте таблицю умовних цін на комунальні послуги.

Електро-енергія	Опалення	Вода	Інтернет	Інше
500 грн/місяць	2000 грн/місяць	400 грн/місяць	200 грн/місяць	

Ціни на інші категорії товарів знайдіть самостійно у відкритих джерелах (інтернет-магазинах, супермаркетах, сайтах міського транспорту тощо).

3. Обговоріть, чи вдалося збалансувати бюджет.

Що ви залишили, а від чого відмовилися? Чому? Зробіть висновок про те, як важливо враховувати пріоритетність витрат, щоб задовольнити потреби родини без перевищення бюджету.

Практичне завдання № 2

Оптимальна покупка

Мета завдання: навчитися аналізувати ціни, порівнювати вигідність покупок у різних місцях, визначати і враховувати додаткові витрати.

Кроки виконання

1. Оберіть товар (наприклад, пляшку питної води, шоколадку або упаковку ручок).
2. Дослідіть його ціну у магазині поблизу, у супермаркеті, на ринку, в різних інтернет-магазинах.
3. Результати дослідження впишіть у таблицю.

Місце покупки	Ціна за одиницю товару	Додаткові витрати (доставка або інші транспортні послуги)

4. Підведіть підсумок, де товар виявився найдешевшим і найдорожчим, та чим, на вашу думку, може бути викликана різниця у вартості.

Практичне завдання № 3

Чи реальна знижка?

Мета завдання: навчитися аналізувати інформацію про знижки та розуміти, чи справді вони завжди вигідні.

Кроки виконання

1. Уявіть, що ви хочете придбати смартфон, який раніше коштував 20 000 грн. Магазин «Техносвіт» оголошує, що на нього діє знижка 30 %, магазин «МегаВатт» пропонує смартфон без знижки, але за ціною 15 500 грн, магазин «ЕлектроХаб» пропонує два смартфона за ціною одного за 25 000 грн.
2. Необхідно визначити вартість смартфона після знижки, який пропонує магазин «Техносвіт», та перевірити, чи справді це вигідніша покупка, ніж в магазині «МегаВатт», а також перевірити достовірність магазину «ЕлектроХаб».
3. Розміркуйте, як зрозуміти чи не завищена ціна в магазині зі знижкою і на що потрібно звернути увагу при перевірці пропозиції магазину «ЕлектроХаб»? На що ви звернули б увагу?
4. Підведіть підсумок, у якому магазині вигідніше купувати смартфон?

Практичне завдання № 4

Організація ярмарку в класі

Мета завдання: навчитися оцінювати витрати виготовлення готового продукту та вираховувати прибуток від його продажу, а також формувати навички працювати в команді.

Кроки виконання

1. Об'єднайтеся у групи по 2—4 учні.
2. Кожна група обирає товар, який вона продаватиме на ярмарку. Це може бути випічка, вироби ручної роботи, книги тощо.
3. Встановіть ціну та розробіть презентацію свого товару для покупця.
4. Проведіть ярмарок у класі. Не обов'язково використовувати справжні гроші, їх можна замінити на штучні монетки. Якщо все ж оберете справжні кошти, зібрану суму можна передати на благодійність.
5. Підрахуйте «прибуток» кожної групи та обговоріть, що вплинуло на успіх продажів? Чим ви керувалися при встановленні ціни?

РОЗДІЛ 2

Родинні ФІНАНСИ

Важливим для родини є задоволення потреб і захист інтересів її членів. Потреби родини включають у себе фізіологічні, емоційні, соціальні та культурні аспекти. Це може бути добробут, любов, безпека, розвиток, спілкування та збереження традицій та цінностей. До інтересів родини можна віднести здоров'я, освіту, кар'єру, дозвілля, розвиток взаємовідносин тощо.

Родинні фінанси — це гроші, які заробляють і витрачають члени сім'ї. Це стосується не тільки того, скільки грошей батьки отримують за свою працю, але й того, як вони планують використовувати ці гроші. Основні статті витрат — це їжа, одяг, житло, комунальні послуги (світло, вода, газ) та транспорт. До додаткових відносять витрати на лікування та медичне обслуговування, розваги, подорожі, подарунки. Також сім'ї потрібно відкладати гроші на майбутнє або на непередбачувані ситуації.

Процес, коли родина планує, як використовувати гроші, є бюджетуванням.

Іноколи сім'ї можуть брати кредити для великих покупок, таких як автомобіль або квартира, але важливо, щоб вони були впевнені, що зможуть повернути ці гроші.

Уміння планувати родинні фінанси допомагає уникнути боргів і робить життя спокійнішим.

Таким чином, родинні фінанси — це не тільки про гроші, а й про планування, спілкування та навчання.

ТЕМА 1

ПОТРЕБИ ТА ІНТЕРЕСИ РОДИНИ

Урок 1. Обмеженість ресурсів і безмежність потреб

Золото не говорить, а чудеса творить.

Українське прислів'я

У даному розділі ми розглянемо, які саме потреби може мати кожна родина і які цікавинки і захоплення допомагають нам відчувати радість та злагоду в сім'ї. Що означає безмежність потреб та вичерпність ресурсів у світовому масштабі? Які ресурси є вичерпними і невичерпними? Якими ресурсами може володіти родина? Як співвідносяться потреби родини і її можливості (ресурси)? У чому полягає проблема вибору і чи є це проблемою?

Людські потреби та ресурси

Людські потреби та бажання сприяють пошуку нових можливостей і ресурсів для їхнього задоволення. Потреби людини не мають меж і можуть безперервно зростати у міру задоволення вже існуючих. Це явище називають безмежністю потреб.

Для задоволення потреб необхідні ресурси, які, навпаки, є обмеженими.

Ресурси (праця, капітал, земля, технології, інформація тощо) в широкому значенні слова — це потенційні умови виробничої діяльності. У реальному процесі виробництва ресурси стають факторами виробництва.

Різниця між поняттями «ресурси» та «фактори виробництва»

- Не кожен ресурс стає фактором виробництва.
- Ресурси можуть бути платними й безплатними, тоді як фактори виробництва — лише платні.
- Ресурси можуть не мати власника, а у факторів виробництва завжди є власник.

«Ресурси можуть бути як платними, так і безплатними, тоді як фактори виробництва — лише платні». (Кириленко В. І. Мікроекономіка. Навч. посібник для студентів економічних спеціальностей. — К.: Таксон, 1998. — 334 с.)

Орієнтовно світових запасів нафти може вистачити приблизно на 50 років, природного газу — на 50—60 років, вугілля при поточному рівні споживання — на 130 років.

Вважається, що ще можна видобути близько 50 000 тонн золота. Враховуючи поточний рівень видобутку, цього може вистачити приблизно на 20 років.

Запасів міді вистачить на наступні 30—40 років, запасів залізної руди — на кілька десятиліть, урану на 90 років.

Невідновлювані ресурси — ресурси, які не можуть бути відновлені або їх відновлення відбувається настільки повільно, що вони вважаються кінцевими з точки зору людського часу. Прикладами таких ресурсів є корисні копалини (нафта, природний газ, вугілля, які утворюються протягом мільйонів років і не можуть бути швидко відновлені після використання, мінерали і метали — золото, срібло, залізо, алюміній тощо, які видобуваються з земної кори і не відновлюються після вилучення).

До *економічних ресурсів* належать усі природні, людські і зроблені людьми ресурси, які використовуються для виробництва товарів і послуг.

Джерелом будь-якого виробництва є ресурси, якими володіє та або інша держава.

Основні типи ресурсів

- Природні (земля, вода, корисні копалини).
- Капітальні (устаткування, будівлі, інфраструктура).
- Людські (праця, знання, кваліфікація).
- Інвестиційні (фінансові вкладення, цінні папери).

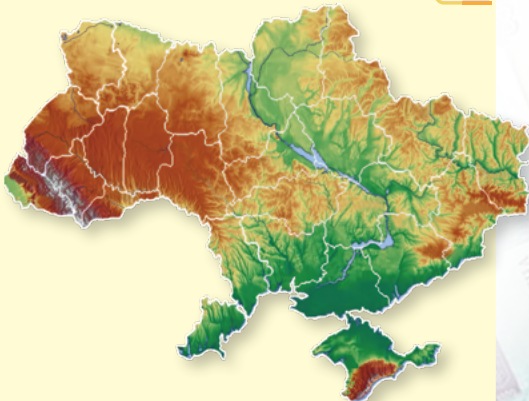

Цікава інформація про природні ресурси України представлена Науково-методичним центром вищої та фахової передвищої освіти.

Україна має багатий різноманітний ресурсний потенціал, що охоплює природні, культурні, людські та інші ресурси.

Природні ресурси: Чорне та Азовське моря — забезпечують рибні ресурси та мають велике транспортне значення; чорноземи — один із найплідніших ґрунтів у світі для сільськогосподарського виробництва; енергетичні ресурси — вугілля, природний газ, нафта, відновлювальні джерела енергії (сонячна та вітрова енергія).

Ресурси прийнято ділити на чотири групи.

1. Природні — наявні в природі економічні, виробничі ресурси у вигляді землі та земельних угідь, водних багатств, повітряного басейну. Вони, у свою чергу, поділяються на **вичерпні** (відновлювані і невідновлювані).

Вичерпні ресурси — природні ресурси, кількість яких обмежена, і які можуть бути вичерпані в процесі їх використання. Вони поділяються на поновлювані та непоновлювані. Поновлювані ресурси можуть відновлюватися природним шляхом протягом відносно короткого періоду часу. Проте їх можна виснажити, якщо використовувати швидше, ніж вони можуть відновитися. Прикладами таких ресурсів є лісові ресурси — дерева, які можуть відновлюватися через процеси росту, але можуть бути знищені через надмірну вирубку. Рибні ресурси — риби та інші водні організми, які можуть розмножуватися і відновлювати свої популяції, але можуть бути вичерпані через надмірний вилов. Прісна вода відновлюється через природні процеси, такі як цикл води, але може стати дефіцитною через надмірне споживання та забруднення.

Невичерпні ресурси — це природні ресурси, які не зменшуються внаслідок їх використання людиною, або такі, що можуть бути постійно відновлюваними.

Сонячна енергія — енергія, яка надходить від Сонця. Сонячні батареї та колектори використовують цю енергію для виробництва електрики та тепла.

Вітрова енергія — енергія, що отримується за допомогою вітряків, які перетворюють кінетичну енергію вітру на електричну.

Гідроенергія — енергія, що генерується за допомогою водяних потоків, наприклад річок або водоспадів.

Геотермальна енергія — тепло, яке отримується з надр Землі, використовується для опалення або виробництва електроенергії.

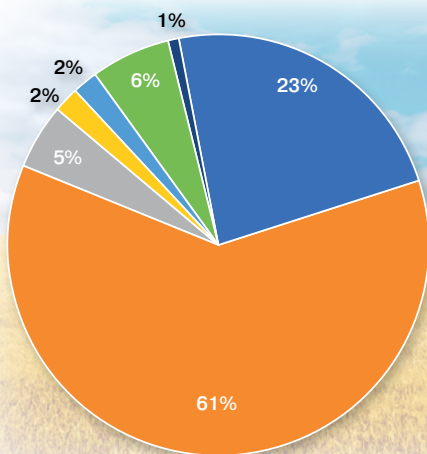
Енергія океанських хвиль і припливів — енергія, що отримується від руху води в океанах та морях.

2. Матеріальні (капітальні) — усі створені руками людини засоби виробництва (знаряддя і предмети праці), які самі є результатом виробництва і знаходяться в матеріально-речовій формі.

3. Трудові (людські) — економічно активне, працездатне населення (частка населення, що володіє фізичними й духовними здібностями для участі в трудовій діяльності).

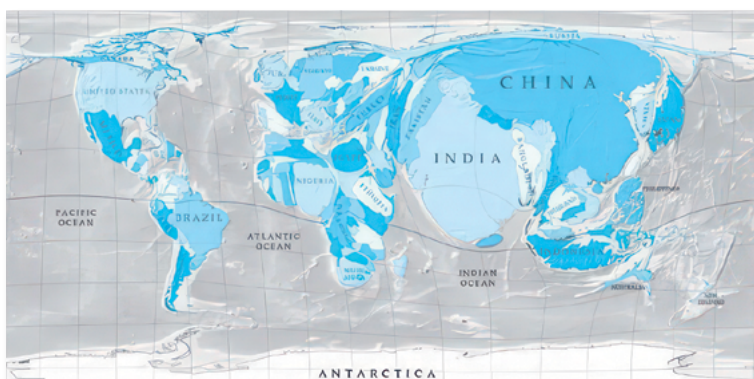
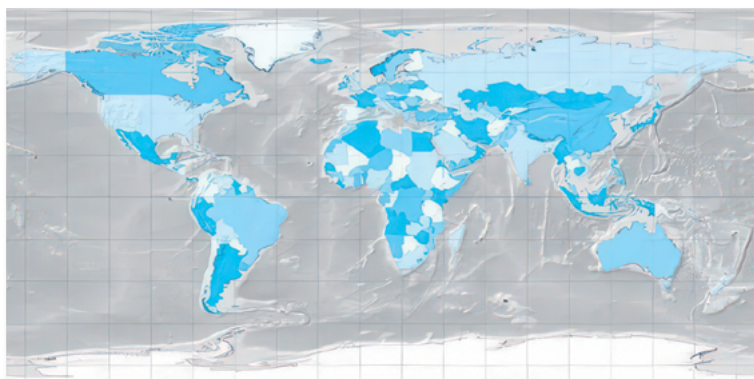
Земельні ресурси України

- Площі вкриті лісами
- Забудовані землі
- Відкриті землі без рослинного покриву
- Інші землі
- Сільськогосподарські угіддя
- Заболочені землі
- Води

Кількість населення Землі

За останніми даними країнами з найчисленнішим населенням є Китай, Індія, США, Індонезія, Пакистан, Бразилія, Нігерія, Бангладеш. Та до 2100 року прогнозується зміна лідерів.

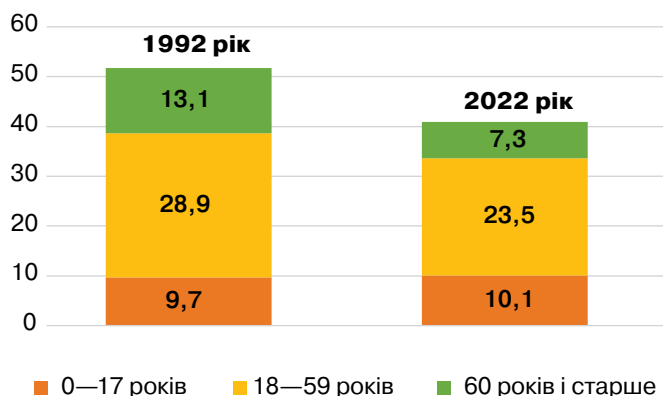
Візуальна зміна карти світу в залежності від кількості населення. Вгорі — звичайна карта світу, внизу карта відображає розмір країни залежно від кількості населення

2024 рік (млн осіб)		Прогноз на 2100 рік (млн осіб)	
Китай	1439	Індія	1450
Індія	1380	Китай	1065
США	331	Нігерія	733
Індонезія	274	США	434
Пакистан	221	Пакистан	403
Бразилія	213	Демократична республіка Конго	362
Нігерія	206	Індонезія	321
Бангладеш	165	Ефіопія	294

Згідно даних, які наведені в таблиці, побудуйте діаграми розподілу населення в країнах із найбільшою кількістю мешканців у 2024 та у 2100 році.

Розподіл постійного населення України за окремими віковими категоріями (млн осіб) в порівнянні 1992/2023 рр.

За офіційними даними Держкомстату України станом на 1992 рік населення України становило 51,7 млн осіб, а станом на 2022 рік — 40,9 млн осіб.

4. Фінансові (інвестиційні) — сукупність всіх видів грошових коштів, фінансових активів, якими володіє суспільство і які воно здатне виділити на організацію виробництва. Фінансові ресурси є результатом взаємодії «надходження і витрат», розподілу грошових коштів, їх накопичення і використання.

Оберіть країну за власним бажанням та проведіть аналіз її ресурсів. Складіть кругову діаграму наявності ресурсів.

Ресурси можна класифікувати як:

- матеріальні — земля (або сировинні матеріали), капітал і нерухомість;
- людські — праця і підприємницька здатність.

Праця — усвідомлена, енергозатратна, громадська, доцільна діяльність людини, що вимагає програми розумових і фізичних зусиль у процесі створення матеріальних благ і послуг, що реалізується через саму людину.

Підприємницька здатність — особливий вид людських ресурсів, що полягає у здатності найбільш ефективно використовувати всі інші фактори виробництва.

Потреби

Потреби — це, перш за все, бажання людей купувати і використовувати товари та послуги, які їх задовольняють. Кожна конкретна потреба може по-різному сприйматися окремими людьми. Це залежить від рівня освіченості та культури, характеру та інтересів кожної людини.

Потреби — це необхідність у чомусь значущому для життя людини. Одні потреби називають матеріальними, а інші — духовними.

Базовими матеріальними (фізіологічними) потребами вважаються: їжа, одяг, предмети побуту, житло.

Духовні: освіта, віросповідання, підвищення кваліфікації, художня творчість, розвиток науки та мистецтва.

Соціальні: медичне обслуговування, виховання дітей, вільний час, гідні умови праці й навчання, а також відпочинку.

Кількість виробничих ресурсів обмежена, що призводить до неможливості одночасного задоволення всіх потреб людини і суспільства. Знання економічних закономірностей допомагає розподілити виробничі ресурси у такий спосіб, щоб досягти максимального результату.

Потреби кожної людини — це бажання, які людина намагається задовольнити. І якщо фізіологічні потреби властиві кожній людині, то соціальні залежать від виховання, освіти, поглядів на зовнішній світ кожної особистості.

Для більшого розуміння потреб можна використати піраміду, розроблену американським психологом Абрахамом Маслоу. Піраміда показує, наскільки важливими в житті особистості є мотивація,

реалізація та поведінка споживачів. В основі піраміди лежать фізіологічні потреби (їжа, одяг), які необхідні кожній людині, далі — потреби в безпеці, що передбачають гарантії роботи, любов та приналежність (дружба), повага та самореалізація.

Разом з тим, слід врахувати, що потреби не завжди реалізуються послідовно, як у класичній піраміді. Наприклад, люди можуть займатися творчістю або самореалізацією, навіть якщо їхні базові потреби не повністю задоволені, а деякі так і залишаються на першому щаблі.

Піраміда Маслоу

Потреби можуть бути підвищеними та заниженими, раціональними та ірраціональними, шкідливими.

Зв'язок із рівнем життя проявляється через *рівень задоволення потреб людей*.

- **Мінімальний** — забезпечує виживання людини і можливість появи соціальних і духовних потреб.
- **Нормальний** — це оптимальний рівень задоволення потреб, коли споживчий бюджет вважається достатнім для гармонійного розвитку особистості людини.
- **Рівень розкоші** — рівень задоволення потреб, за якого потреба стає самоціллю і (або) засобом демонстрації високого суспільного стану.

Кількість благ, товарів і послуг, у яких відчувають потребу люди, безперервно розширюється і росте як кількісно, так і якісно. Таку *тенденцію* і *закономірність* в економічній теорії називають **законом зростання потреб**.

Закон зростання потреб — закон, який виражає внутрішньо необхідні, постійні й сутнісні зв'язки між виробництвом і досягнутим рівнем задоволення потреб людей, розвиток яких сприяє появі нових потреб та способів їх задоволення.

Закон зростання потреб свідчить про те, що з часом і під впливом розвитку суспільства, технічного прогресу та підвищення рівня життя люди прагнуть задовольнити все більшу кількість потреб. Коли базові потреби (їжа, одяг, житло) задовольняються, з'являються нові, більш складні бажання та вимоги.

Наприклад, іще 20 років тому мобільний телефон був розкішшю і виконував тільки функцію дзвінків та SMS. Але з розвитком технологій люди почали потребувати не просто телефону, а смартфона з камерою, інтернетом, додатками, соціальними мережами та іншими функціями. Комп'ютер використовували тільки для роботи чи навчання, а тепер люди прагнуть до більш потужних пристроїв для ігор, перегляду відео, спілкування онлайн.

Якщо на початку самостійного життя люди прагнуть задовольнити базову потребу в житлі — мати дах над головою, то з часом виникають нові бажання: більша площа, якісніший ремонт, сучасні меблі, гарний район із розвинутою інфраструктурою (магазини, школи та парки).

У доісторичні часи, зокрема в період палеоліту (близько 2,5 мільйонів років тому до 10 000 років тому), люди потребували одягу для захисту від холоду чи спеки. Це був час, коли люди жили переважно на відкритих територіях і були дуже вразливі до природних умов. Тоді первісні люди почали використовувати шкури тварин для захисту від суворих кліматичних умов, таких як холод, вітер і спека. Одяг того часу виконував виключно функціональну роль — захистити тіло від морозу або перегріву, забезпечити безпеку під час полювання чи пересування на природі.

Із часом, із розвитком технік обробки шкір та винайдення примітивних знарядь праці для шиття, одяг почав удосконалюватися, стаючи зручнішим і більш пристосованим до різних погодних умов. Із розвитком економіки та моди виникла

потреба не тільки у функціональному одязі, але й у стильному, брендованому чи екологічно чистому.

Задовольнивши потребу в базовій освіті, люди прагнуть до більш високого рівня знань — здобуття вищої освіти, курсів підвищення кваліфікації, міжнародного досвіду. Крім того, люди починають шукати роботу не просто для заробітку, а для самореалізації та розвитку.

Отже, закон зростання потреб демонструє, що після задоволення основних життєвих потреб у людей виникають нові, більш складні та різноманітні бажання, які постійно розвиваються разом із підвищенням рівня життя.

Головна цінність на Землі — це людина, її життя у всіх її проявах. Вихідна складова природи людини — потреби і їх задоволення — є метою будь-якого виробництва. Закон зростання потреб указує не тільки на прагнення до кількісного зростання споживання, але й до зміни структури потреб, розширення їх кола, різноманітності, зміщення пріоритетів, розвитку взаємозамінності, якісному вдосконаленню.

У чому полягає закон зростання потреб? У чому суть закону насичення потреби? Чи можна визначити рівень задоволення потреб людини? Чи всі ресурси є безмежними? Чи всі потреби можна задовольнити?

Проаналізуйте використання природних ресурсів та його вплив на зростання потреб людей. Які можливі наслідки має необмежене зростання потреб на навколишнє середовище та суспільство?

Приклади ситуацій

1. Мешканці селища міського типу, яке було побудовано на березі річки ще в давні часи, поділилися на дві групи. Одна група виступає за висушення річки з метою будівництва поблизу житлового кварталу. Друга група проти. До якої групи ви б себе віднесли? Чому?
2. Окремі мешканці багатоквартирного будинку не бажають економити електроенергію та обурюються, коли в будинку вимикають електроенергію на кілька годин. Друга група мешканців вважає це потрібним заходом. До якої групи ви б себе віднесли? Чому?

Як ваші потреби змінювалися з часом і які фактори вплинули на ці зміни?

Оберіть країни на власний розсуд. Зберіть інформацію про різні культури та їхнє розуміння розкоші. Які обряди, традиції або предмети вважаються розкішними в різних країнах? Які цінності це відображає?

Створіть колаж або малюнок, щоб яскравіше відобразити отриманий результат дослідження. Можна використовувати картинки з журналів, власні малюнки або фотографії предметів.

Урок 2. Необхідність вибору

Хто змолоду гроші береже, той на старість в нужді не живе.

Українське прислів'я

Кожен із нас щодня стикається з необхідністю приймати рішення, і цей вибір формує наше майбутнє. Чому важливо усвідомлювати свої можливості при прийнятті рішень? Як обмеженість ресурсів впливає на щоденний вибір? Що таке альтернативна вартість і як вона проявляється у вашому житті? Як поняття виробничих можливостей допомагає планувати свої дії та досягати цілей?

Проблема вибору: внаслідок обмеженості виробничих ресурсів порівняно з масштабами потреб людини і суспільства завжди необхідно вибирати, на що використовувати ці ресурси.

Виробничі можливості — це можливості суспільства виробляти економічні блага за умови повного і ефективного використання наявних ресурсів.

Ефективне використання ресурсів передбачає досягнення максимального результату при мінімальних витратах, що дозволяє забезпечити оптимальний розподіл обмежених ресурсів серед різних потреб і виробничих напрямів. Це означає, що кожен ресурс має бути використаний так, щоб максимально задовольняти потреби суспільства без зайвих витрат або втрат.

У фінансовому плануванні завжди є кілька варіантів для прийняття рішення:

- вкладення грошей у банк або інвестиції в акції: вибір між безпечною ставкою на депозит або більш ризикованими інвестиціями, що можуть принести більший дохід, але й вимагають більшого знання ринку;
- покупка або оренда житла: оцінка альтернативи покупок нерухомості чи оренди залежно від фінансових можливостей.

Ефективне використання ресурсів передбачає:

- повну зайнятість ресурсів, тобто використання у виробництві всіх придатних для цього ресурсів;
- повний обсяг виробництва, тобто використання ресурсів суспільства в такій комбінації, яка дозволяє досягти найкращого результату.

Альтернативна вартість — це вартість найбільш пріоритетного блага, від якого доводиться відмовлятися, щоб отримати певну кількість вибраного блага.

Альтернативний вибір передбачає максимізацію вигоди при однакових затратах, мінімізацію витрат при однаковій вигоді.

Приклад альтернативного вибору

Потребу людини у тамуванні спраги можна задовольнити за допомогою соку, води, коктейлів тощо. Є альтернатива і вибір відповідно до наявних ресурсів. При здійсненні вибору ми відмовляємось від чогось, наприклад, обираючи сік, відмовляємось утамувати спрагу водою.

10-річний Остап із міста Шепетівка, що на Хмельничині, всі гроші, які йому дарували на день народження, коляду та свята, міг витратити на купівлю іграшки або велосипеда, а використав на придбання для українських військових портативного зарядного пристрою на сонячній батареї. Альтернативною вартістю купленої батареї є велосипед.

Обмеженість ресурсів примушує робити вибір способу використання цих ресурсів для задоволення потреб. У цьому вирішальну роль відіграють цінності людини, які є визначником її потреб.

Даміан Херст.
«Золоте теля». 2008 р.

Інсталяція Даміана Херста «Золоте теля»

(The Golden Calf) символізує поклоніння грошам та матеріальним благам. Вона заснована на біблійській легенді, як ізраїльтяни зробили ідола у формі золотого теляти і почали йому поклонятися. Ця історія стала символом жадібності, ідолопоклонства і відхилення від істинної віри. У своїй роботі Херст створив скульптуру теляти, яка плаває у формальдегіді у прозорому контейнері. Використання золотих рогів та копит підкреслює матеріальну цінність ідола. Скульптура нагадує про сучасне поклоніння матеріальним благам та багатству, ставлячи під сумнів наші пріоритети та цінності.

Розгляньте світлину скульптури «Золоте теля», які відчуття вона викликає у вас?

Людина чи сім'я має певний обмежений дохід (ресурси), який можна витратити на споживання зараз (відпочинок, покупки, розваги) або на інвестування в майбутнє (заощадження, освіту, нерухомість). Чим більше коштів спрямовується на одне (наприклад, витрати на споживання), тим менше залишається на інше (накопичення або інвестиції). Це аналогічно тому, як економіка країни має обирати між виробництвом споживчих та інвестиційних товарів.

Необхідність вибору виникає тому, що гроші (як і будь-які ресурси) обмежені. Альтернативна вартість показує, що кожне фінансове рішення має свою ціну — тобто вигоду, якою доводиться пожертвувати на користь іншого вибору.

Необхідність вибору є процесом прийняття рішень щодо того, як ефективно керувати власними фінансами з урахуванням обмежених ресурсів, що доступні. Враховуючи, що кожна людина стикається з обмеженням в доходах, часі та інших ресурсах, необхідність вибору стає основним аспектом, який визначає фінансовий успіх і стабільність.

Багато фінансових рішень пов'язані з ризиками та невизначеністю, зокрема в інвестиціях, кредитуванні чи вкладі в бізнес, тому необхідно оцінити ці ризики та знайти баланс між бажаними результатами і ймовірними втратами.

Вибір важливий для досягнення фінансової незалежності, зокрема для формування достатнього рівня заощаджень або інвестицій, що дозволить забезпечити безпеку та комфортне майбутнє.

Вибір у фінансовій грамотності допомагає збалансувати доходи і витрати, досягти фінансових цілей, захистити від фінансових труднощів.

Таким чином, правильне фінансове планування допомагає зменшити альтернативні витрати та збільшити майбутній добробут.

Що таке альтернативна вартість і чому вона важлива для прийняття економічних рішень? Чому важливо враховувати альтернативну вартість при плануванні особистих фінансів? Поясніть, як розуміння альтернативної вартості може допомогти людям приймати обґрунтовані рішення при витрачанні грошей чи заощадженнях.

Якщо якась потреба не задовольняється, то людина буде шукати вихід зі становища. Виходів може бути два: 1) або знайти можливість для задоволення тієї чи іншої потреби, 2) або просто відмовитися від її задоволення. Який варіант оберете ви? Наведіть приклад.

Розгляньте приклади з реального життя, де необхідність вибору є важливою, і поясніть, як обмеження ресурсів змушує людей робити цей вибір. Наведіть приклади, коли обмеження ресурсів змушують робити складні економічні вибори, і як альтернативна вартість допомагає нам оцінити ці вибори.

Складіть список витрат або покупок, які ви плануєте зробити протягом місяця. Обдумайте альтернативні варіанти для кожної покупки. Які інші варіанти витрат можуть бути менш витратними або більш вигідними?

Наприклад: купити новий смартфон або заощадити гроші для подорожі.

Які варіанти є більш ефективними з точки зору альтернативної вартості?

Урок 3. Інтереси родини. Відповідність задоволення потреб

То не гроші, що в бабусі, а то гроші, що за пазухою.

Українське прислів'я

Які потреби є найважливішими для вашої родини і чому? Як впливають інтереси кожного члена родини на загальний сімейний бюджет? Як родина може планувати витрати, щоб забезпечити відповідність задоволення поточних і майбутніх потреб?

Кожна родина має свої унікальні інтереси і потреби. Інтереси родини можуть охоплювати спільні заходи, хобі. Наприклад, це можуть бути заняття спортом, подорожі або культурні заходи. Важливо, щоб інтереси родини відповідали її можливостям.

Наприклад, якщо у сім'ї обмежений бюджет, то краще знаходити доступні заходи для всіх. Це може бути пікнік у парку або відвідування безкоштовних культурних заходів. У разі обмежених можливостей важливо дивитися на інтереси родини з розумінням і терпінням. У деяких сім'ях різні члени родини мають різні інтереси. Наприклад, діти можуть цікавитися спортом, тоді як батьки віддають перевагу мистецьким подіям. У таких випадках важливо знайти баланс і задовольнити інтереси кожного. Спільні інтереси родини можна розвивати разом. Якщо всім подобається готувати, то можна організувати спільні кулінарні вечори.

Сімейна культура у різних країнах має свої особливості.

Італійці відомі своєю глибокою відданістю сім'ї та родинним традиціям. Сімейні обіди, спільні святкування та підтримка один одного важливі для багатьох італійських родин.

У японському суспільстві сімейні зв'язки вважаються дуже міцними і важливими. Повага до старших, турбота про родину та глибокі традиції грають ключову роль у японських сім'ях.

Польські родини відомі своєю турботою та підтримкою один одного. Сімейні зв'язки, традиції та цінності грають значну роль у житті польських сімей.

Кожна сім'я та кожна культура може мати свої власні унікальні аспекти сімейних цінностей, які роблять їх особливими.

Інтереси родини можна розвивати через освіту, разом відвідувати наукові музеї, лекції, інші просвітницькі заходи.

Деякі сім'ї активно займаються благодійністю. Вони об'єднуються для допомоги іншим, хто потребує підтримки. Це не тільки корисно для спільноти, але й зміцнює духовний світ родини.

Інтереси родини можуть змінюватися з часом, при цьому важливо слухати і враховувати думку кожного члена сім'ї.

Іноді родинні інтереси можуть бути різними відповідно до сезону. Наприклад, улітку можна більше часу проводити на природі, а взимку — у закладах культури.

Важливо зберігати та підтримувати традиції родини (свята, родинні обіди або подорожі). Традиції допомагають створити почуття єдності та приналежності до родини. Щоб відповідати інтересам родини, важливо також мати відкриту комунікацію між всіма членами сім'ї. Кожен може висловлювати свої бажання та думки, щоб знайти найкращі способи задоволення інтересів усіх.

Створіть власну карту, що відображає спільні інтереси вашої родини за наступною схемою.

Спільні інтереси родини

Спорт	Футбол, плавання, теніс, їзда на велосипеді
Мистецтво	Малювання, різьблення
Подорожі	Мандрівки автомобілем, прогулянки на довгі дистанції
Ігри	Комп'ютерні ігри, настільні ігри
Кулінарія	Перегляд кулінарних шоу, готування страв
Читання	Пригодницька література, детективи
Ведення домашнього господарства	Утримання худоби, садівництво, пасіка, виготовлення домашньої продукції

У сім'ї Шпаченків дуже різні інтереси. Батьки, Дмитро і Олена, захоплюються музикою та мистецтвом, а діти, Леонід та Мілана, обожнюють спорт та природу. Одного дня, коли сім'я планувала відпочинок, виникла ситуація, пов'язана з їхніми фінансовими можливостями. Батьки хотіли б відвідати музей мистецтва та взяти участь у музичному фестивалі, а діти мріяли про похід в гори на велосипедах. Але, враховуючи фінансові обмеження, сім'я мала можливість обрати тільки одну з цих альтернатив. Після обговорення усіх варіантів, сім'я прийняла рішення провести вихідний день на природі. Вони організували велопогулянку мальовничими місцями, де діти могли насолоджуватися спортивними заходами, а батьки робили фотографії та відпочивали на природі. Після цього вихідного дня сім'я зрозуміла, що головне — це не кількість грошей, витрачених на розваги, а те, як ці гроші відповідають потребам та інтересам кожного члена родини. Вони також побачили, як важливо планувати фінанси так, щоб задовольняти потреби всіх, не виходячи за рамки бюджету.

Норман Роквелл.
«Свобода від злиднів». 1943 р.

Картина американського живописця Нормана Роквела «Свобода від злиднів» є частиною серії картин «Чотири свободи». Цикл посилається на промову Франкліна Рузвельта «Про стан у державі», у якій президент США в січні 1941 року проголосив основні права людини. Автор показує американську родину під час святкової вечері у День Подяки. Картина підкреслює радість сімейного спілкування та важливість забезпечення добробуту родини.

Розгляньте картину, який настрій, на вашу думку, переважає у членів родини? Чи можна стверджувати, що найближчі люди є найбільшою цінністю для них?

Інтереси кожного члена родини можуть бути різноманітними та залежать від індивідуальних уподобань. Важливе завдання родини — знайти їх спільність, що сприятиме зміцненню стосунків, спільному проведенню часу та ефективним витратам коштів.

Як зміни доходів родини можуть вплинути на пріоритети витрат? Які важливі рішення щодо витрат приймаються спільно всіма членами родини, і як досягається консенсус? Як родина визначає першочергові потреби? Які заходи вживає ваша родина для фінансової безпеки та стабільності? Як різні потреби дітей та дорослих членів родини враховуються при плануванні бюджету? Як можна покращити процес прийняття фінансових рішень у родині? Які ресурси або інструменти допомагають вашій родині ефективно управляти фінансами?

На основі власного досвіду напишіть три правила, які допомагають урахувувати інтереси всіх членів родини. Наприклад, завжди обговорювати важливі рішення, розподіляти обов'язки тощо.

Як можуть зміни в особистому житті одного з членів родини (наприклад, нова робота або навчання) вплинути на інтереси всієї родини?

1. Проведіть інтерв'ю зі своїми батьками про їхні інтереси.
2. Складіть список інтересів кожного члена вашої сім'ї (батьків, братів, сестер тощо).
3. Оцініть фінансові можливості вашої сім'ї, розгляньте приблизні суми, які ви можете витратити на розваги або заходи.
4. Порівняйте список інтересів із фінансовими можливостями і підрахуйте, чи можлива відповідність.

Тестові запитання з однією відповіддю (1 бал)

1. Що таке потреба?

- а. Бажання мати розваги.
- б. Відчуття нестачі чогось, що є необхідним для життя або діяльності.
- в. Інтерес до чогось нового.
- г. Обов'язок виконати певну роботу.

2. Яка з наведених потреб є базовою фізіологічною потребою?

- а. Потреба у визнанні.
- б. Потреба у їжі.
- в. Потреба у відпочинку.
- г. Потреба у самореалізації.

3. Яка з наведених потреб є соціальною?

- а. Потреба у воді.
- б. Потреба в спілкуванні.
- в. Потреба у сні.
- г. Потреба у визнанні.

4. Учень не може зосередитися на навчанні, оскільки голодний. Який рівень потреби, згідно з теоремою Маслоу, впливає на нього в даний момент?

- а. Соціальні потреби.
- б. Фізіологічні потреби.
- в. Потреба у визнанні.
- г. Самореалізація.

5. Який рівень є найнижчим у піраміді Маслоу?

- а. Фізіологічні потреби.
- б. Потреба у визнанні.
- в. Потреба у повазі.
- г. Потреба у безпеці.

6. Який рівень є найвищим у піраміді Маслоу?

- а. Потреба у самореалізації.
- б. Потреба у любові.
- в. Потреба у безпеці.
- г. Потреба у повазі.

7. Що таке альтернативна вартість?

- а. Вартість, яку держава визначає для товару.
- б. Вартість, яку сплачує споживач за товар на ринку.
- в. Вартість, від якої ми відмовляємося, вибираючи інший варіант.
- г. Вартість праці, задіяної у виробництві товару.

8. Коли виникає необхідність альтернативного вибору?

- а. Коли є обмежені ресурси і потрібно вибрати між різними варіантами використання.
- б. Коли на ринку з'являються нові товари.
- в. Коли споживач не може знайти бажаний товар.
- г. Коли ціна на товар знижується.

Тестові запитання з двома відповідями (2 бали)

9. Які з наведених тверджень є основними в теорії потреб Маслоу?
- а. Потреби можуть бути ієрархічно структуровані.
  - б. Всі потреби рівнозначні.
  - в. Нижчі потреби мають бути задоволені першими.
  - г. Потреби не впливають на мотивацію.
10. Які з наведених характеристик теорії потреб Маслоу є правильними?
- а. Ієрархія потреб складається з п'яти рівнів.
  - б. Потреби завжди задовольняються у порядку їх ієрархії.
  - в. Після задоволення однієї потреби людина завжди переходить до наступної.
  - г. Потреби змінюються під впливом особистих обставин.
11. Які з наступних тверджень описують проблему обмеженості ресурсів?
- а. Ресурси використовуються необмежено для виробництва товарів.
  - б. Більшість ресурсів є обмеженими.
  - в. Людські бажання і потреби необмежені.
  - г. Економіка здатна виробляти всі товари, які потребують споживачі.
12. До обмежених ресурсів належать:
- а. Земля.
  - б. Вода в океані.
  - в. Час.
  - г. Енергія сонця.
13. Обмеженість ресурсів впливає на економіку, тому що...
- а. Доводиться вибирати між різними способами їх використання.
  - б. Можна виробляти будь-яку кількість товарів без жодних обмежень.
  - в. Неможливо задовольнити всі потреби людей.
  - г. Ресурси можуть бути замінені іншими без жодних витрат.
14. Що з наведеного свідчить про збільшення виробничих потужностей економіки?
- а. Вдосконалення технологій.
  - б. Зростання цін на товари.
  - в. Збільшення кількості кваліфікованої робочої сили.
  - г. Зниження рівня інфляції.
15. Які дії можуть призвести до зниження виробничих потужностей?
- а. Зменшення кількості доступних ресурсів.
  - б. Зростання інвестицій у виробництво.
  - в. Втрата робочої сили через еміграцію.
  - г. Впровадження нових технологій.
16. Які фактори можуть призвести до повного використання виробничих потужностей?
- а. Повне залучення робочої сили та ресурсів.
  - б. Зростання податків на підприємства.
  - в. Вдосконалення технологій на виробництві.
  - г. Підвищення рівня безробіття.

ТЕМА 2

ПЛАНУЄМО РОДИННИЙ БЮДЖЕТ

Урок 1. Бюджет родини. Доходи і витрати бюджету

Хто живе без запасу (грошей), той гине без часу.

Українське прислів'я

Питання планування родинного бюджету стосується кожної родини. Вивчення теми допоможе зрозуміти, як управляти грошима та розумно витратити їх. Плануючи бюджет, ви будете визначати, як краще розподілити гроші, щоб задовольнити ваші потреби та досягти мети. Як почати планувати свій родинний бюджет, які стратегії використати для управління фінансами саме вашої родини.

Для початку визначимо, що означає «бюджет». Бюджет — це фінансовий план, у якому враховуються доходи і витрати. Якщо доходи перевищують витрати, то родина має більші можливості для задоволення своїх бажань, а не лише потреб. Якщо витрати не покриваються за рахунок доходів, то добробут такої родини скрутний і бідний. Важливим у складанні бюджету є його планування, що передбачає фіксування грошових надходжень і витрат із метою правильного їх розподілення та розуміння фінансових можливостей своєї родини. Еволюція сімейного бюджету розпочинається з розвитком цивілізації.

Бюджет (від *англ. budget* — капшук, сумка, шкіряний мішок) — схема доходів і витрат певної особи, яка встановлюється на певний період часу.

Згодом від нього утворилося англійське слово *budget*, яке пізніше в такому ж написанні перейшло у французьку мову. У XIX ст. воно набуває свого теперішнього значення в усіх європейських мовах.

У давнину в Англії канцлер казначейства (міністр фінансів), виступаючи в парламенті з інформацією про майбутні доходи та видатки держави, відкривав свій шкіряний портфель, або мішок, де й містився звіт про стан державних фінансів.

Сімейний бюджет необхідний кожній сім'ї для розуміння того, яким чином здійснюються доходи і як відбуваються витрати сім'ї та їх коригування за потреби. Скласти бюджет бажано кожен місяць.

Виділяють три типи сімейного бюджету:

- спільний;
- спільно-роздільний;
- роздільний.

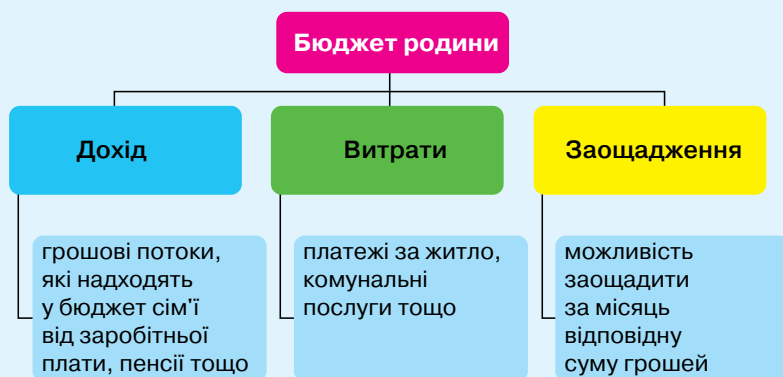
Спільний бюджет — усі кошти, зароблені членами сім'ї, складаються разом, а потім разом приймається рішення щодо витрат.

Спільно-роздільний бюджет доцільний у випадку, якщо різниця між зарплатами учасників незначна. Для цього треба спочатку розрахувати, скільки грошей родина витрачає щомісяця на харчування, комунальні платежі, господарські витрати та інші потреби. Далі ця сума розподіляється між членами сім'ї або навпіл, або у співвідношенні, яке сім'я вважатиме справедливим. Таким чином, у кожного залишаються особисті гроші, які можна витратити на власний розсуд.

Роздільний бюджет ведуть, як правило, сім'ї, у яких кожен має досить високий дохід. При цьому слід чітко оговорити витрати, враховуючи наявність дітей, людей похилого віку, домашніх тварин та інших витрат.

Зобразіть схематично основні аспекти бюджету вашої родини, використовуючи запропоновану схему.

Інструкції

Основні категорії бюджету: дохід, витрати, заощадження (можна додати інші).

Додайте до кожної категорії та підкатегорії короткий опис, що характеризує кожен аспект бюджету. Підкатегорії мають опис, наприклад: «дохід» — грошові потоки, які надходять у сім'ю із зарплати, пенсії, допомоги тощо; «витрати» — платежі за житло, їжу, транспорт, освіту та розваги.

Проведіть стрілки, щоб показати зв'язки між різними категоріями та підкатегоріями, які взаємодіють у бюджеті родини. Наприклад, грошові потоки із заробітної плати використовуються для платежів за житло та частина іде на заощадження.

Сімейний бюджет вимагає чіткого планування, покликаний рівномірно розподілити доходи і витрати та допомагає досягти поставленої мети в заздалегідь визначені терміни.

Розпочати планування сімейного бюджету потрібно з урахуванням даних з двох минулих місяців та найближчих витрат (дні народження близьких, відпустка, різні свята, податкові виплати, кредити та інше).

Обов'язковим при складанні бюджету є врахування сезонності.

Наприклад, перед святковими днями (Новий рік, Великдень і т. д.), можливе зростання цін на певні види продукції, як і наявність акцій і знижок. У літній період знижуються ціни на сезонні продукти (овочі, фрукти). Восени підвищуються витрати на дітей-школярів і студентів.

Доходи можуть включати:

- 1) основний дохід — зарплата чоловіка, зарплата дружини (+ регулярні надходження інших членів родини — пенсія, стипендія, соціальна допомога та інше);
- 2) додатковий дохід — додатковий підріботок, дохід від роботи за суміщенням та інше;
- 3) пасивний дохід — надходження від здачі в оренду (наприклад, об'єктів нерухомості тощо), отримання відсотків з банківського депозиту, частка в іншому виді бізнесу.

Витрати

1. Комунальні платежі (оренда житла).
2. Витрати на продукти харчування й «домашні покупки».
3. Щоденні обов'язкові витрати (транспорт, кишенькові гроші для дітей тощо).
4. Краса і медицина (косметолог, стоматолог...).
5. Витрати на одяг та взуття.
6. Витрати на підтримку здорового способу життя (відвідування спортклубів, басейну тощо).
7. Витрати на розвиток та освіту дитини (оплата дитячого садка, витрати на школу, спортивні секції, позашкільні заняття, оплата послуг репетитора...).
8. Погашення кредитів.
9. Матеріальна підтримка батьків або родичів.
10. Великі покупки (меблі, техніка і т. д.).
11. Подарунки.
12. Подорожі та відпустка.
13. Непередбачувані витрати (резервний фонд або «подушка безпеки»).

Чим детальніше вказано перелік доходів, тим менше непередбачуваних витрат буде виникати.

Правила планування річного сімейного бюджету

- 1. Плануйте разом, враховуючи побажання та потреби кожного члена родини (побажання подарунків до свят, плани на відпустку та нові хобі і захоплення);
- 2. Великі покупки плануйте заздалегідь і виокремлюйте для них статтю бюджету одразу, починайте заощаджувати на них із першого місяця року.
- 3. Необхідно заздалегідь визначитися з планами на відпустку.
- 4. Дотримуватися визначеного плану й не перерозподіляти кошти без нагальної потреби з однієї категорії в іншу.

Сформууйте бюджет своєї сім'ї за орієнтовним прикладом.

Склад сім'ї Мірошніченко

№ з/п	Члени сім'ї	Прізвище, ім'я, по батькові	Зайнятість	Шляхи отримання коштів	Сума, грн
1	Мати	Мирошніченко Марина Михайлівна	менеджер	основна заробітна плата	15 000 + 10 000
2	Бабуся	Мирошніченко Марія Петрівна	пенсіонерка	пенсія	4 500
3	Дідусь	Мирошніченко Василь Іванович	пенсіонер працюючий	пенсія, заробітна плата	5 000 + 6 000
4	Син	Мирошніченко Дмитро Валентинович	учень 8-го класу	—	—

Розберемося детальніше в плануванні сімейних доходів і витрат.

Для кожної окремої сім'ї перелік буде індивідуальним, разом із тим наведемо кілька прикладів.

- 1. **Метод 50/30/20.** Цей метод передбачає розподіл доходу: 50 % на основні потреби (оренда житла, їжа, транспорт), 30 % на особисті витрати (розваги, подарунки) і 20 % на накопичення (запаси, пенсійний фонд).

Розподіл доходів

- 2. **Експериментальний метод.** Цей метод полягає в тому, щоб протягом кількох місяців записувати всі доходи і витрати сім'ї. Після цього проаналізувати,

куди йдуть гроші, і прийняти рішення стосовно оптимізації витрат та планування майбутніх доходів і витрат.

3. Бюджет з нульовим залишком. Цей метод передбачає ретельне планування кожної грошової витрати, залучаючи кожен дохід на покриття витрат. Тобто кожна копійка має бути використана на якусь потребу і не має залишатися невикористаною.

Наприклад, ваш дохід — заробітна плата 5000 грн, додатковий дохід — 1000 грн. *Усього: 6000 грн.*

Витрати: оренда житла — 2000 грн, продукти — 1000 грн, транспорт — 500 грн, розваги — 500 грн, заощадження — 2000 грн. *Усього: 6000 грн.*

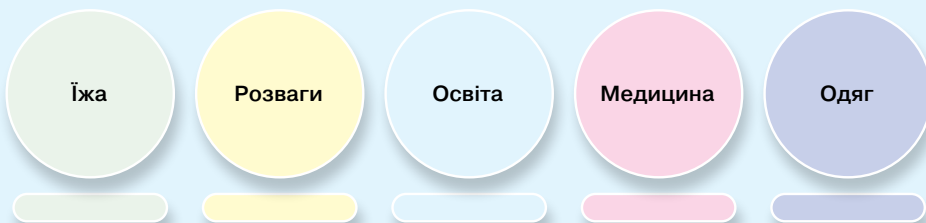
Дохід дорівнює витратам, тому залишок на кінець періоду становить нуль гривень.

Дохід (грн)		Витрати (грн)	
Заробітна плата	5000	Оренда житла	2000
		Продукти	1000
Додатковий дохід	1000	Транспорт	500
		Розваги	500
		Збереження	2000
<i>Усього</i>	<i>5000</i>		<i>5000</i>

4. Планування на основі пріоритетів. Визначте найважливіші цілі і потреби вашої сім'ї і виділіть їм бюджетні кошти в першу чергу. Потім розподіліть залишок доходу на менш важливі потреби і розваги.

Як би ви визначили пріоритети?

У п'єсі Івана Котляревського «Наталка Полтавка» можна побачити пріоритет Петра, коханого Наталки, який пішов із дому, аби заробити гроші й одружитися з нею. Саме зароблені гроші він і пропонує на посаг Наталці. Отже, гроші можуть відігравати добру роль, коли вони в добрих руках. А пріоритети залежать від бажань, мрій, планів.

5. Система конверта. Цей метод передбачає розподіл готівкових коштів на різні конверти для різних категорій витрат, наприклад: їжа, розваги, підготовка до непередбачених витрат і т. д. Коли конверт порожній, відповідна категорія витрат припиняється до наступного поповнення.

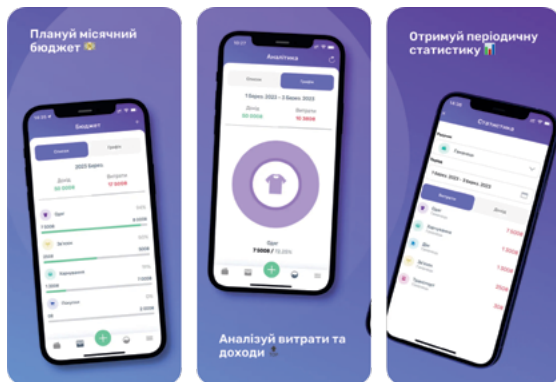

Які на вашу думку є недоліки даного метода?

6. Використання фінансових програм і додатків. Існують численні фінансові програми та додатки, які допомагають вести облік доходів і витрат, автоматизувати платежі, нагадувати про рахунки і бюджетні обмеження.

Для зручності планування можна використати такі програми як:

- Money Manager;
- Bills Monitor;
- Goodbudget;
- Splittable;
- Moneygraph+;
- Expensify;
- Monefy;
- Money Wallet;
- FinPix.

Скріншоти iPhone додатка Money Manager

Кожен із наведених методів має свої переваги і може бути ефективним у різних ситуаціях. Головне — знайти той підхід, який влаштує вашу сім'ю, і постійно вдосконалювати свій бюджетний процес для досягнення фінансових цілей.

Що таке сімейний бюджет? Які основні функції сімейного бюджету? Чим відрізняється дохід від витрат у сімейному бюджеті? Назвіть основні джерела доходів у сімейному бюджеті. Які існують види сімейного бюджету? Чому важливо вести облік доходів і витрат? Які інструменти можна використовувати для ведення сімейного бюджету?

Які можуть бути наслідки неправильного управління сімейним бюджетом?

Чи є у вас фінансові мрії або цілі, яких хочете досягти в майбутньому?

Складіть таблицю витрат за попередній місяць самостійно, або користуючись програмою чи додатком.

Урок 2. Кишенькові гроші дітей

Гроші в гамані, а допомагають в біді.

Українське прислів'я

Чи вмієте ви поводитися з грошми? Це залежить від того, наскільки доступні вам фінанси, чи є вони у вас, скільки кишенькових грошей ви отримуєте від батьків чи інших членів родини і з якою метою.

Джерелами ваших доходів можуть бути кишенькові кошти, які батьки дають на обід у школі, інші власні витрати, решта від покупок в магазині, кошти, які отримуєте в подарунок на день народження або іншу подію, кошти за колядки або засівання. Витрати кишенькових коштів залежать від ваших бажань і потреб, також ви можете заощаджувати їх і накопичувати.

Власні заощадження грошей у шкільному віці, як правило, зберігаються у скарбничці. Це може бути звичайна скринька або свинка-скарбничка, або інше місце, яке несе зміст зберігання коштів. Накопичені кошти можна витратити на задоволення власних бажань і потреб, або на молодшого братика, або сестричку, придбати щось приємне для своїх батьків, дідусів, бабусь.

Але водночас потрібно розрахувати так, щоб після всіх покупок залишилися гроші або на придбання нової скарбнички, або для продовження заощадження на майбутнє. Із часом завдяки скарбничці можна назбирати грошей на велосипед, самокат, ролики, а можна відкладати для придбання за декілька років і власної машини або квартири.

Данилко протягом двох років збирав гроші на велосипед.

У Данилка є скарбничка. Одного дня він вирішив поділити ці гроші на три частини.

1. Зарахувати на рахунок, тобто визначити суму грошей, яку він буде зберігати на банківському рахунку або як заощадження.

2. Витратити на задоволення потреб, сума грошей, яку він був готовий витратити на розваги, подарунки або інші задоволення.

3. Відкласти на майбутнє, тобто гроші він залишить у скарбничці як накопичення на майбутнє.

Чи ви готові так розподілити свої накопичення?

Чого б ви не робили як Данилко?

Зберігати гроші слід акуратно та в надійному місці. Не слід допускати, щоб вони були розкидані по всіх кишенях куртки, штанів, рюкзака. Якщо бути неуважним, то можна стати об'єктом кишенькового злодія, який непомітно забере гроші. Це приносить великі розчарування. Щоб такого не сталося, слід мати гаманець, або який-небудь мішечок, який би щільно застібався та не мав дірок.

Гаманець слід тримати в місці, про яке знаєть лише ви і ваші батьки, про кількість грошей в ньому не обов'язково розповідати всім, це теж має залишатися таємницею.

У сучасному світі більшість грошових потоків відбувається в електронному просторі. Практично кожен громадянин має картку певного банку і може нею розраховуватися, перераховувати кошти, брати кредит.

Кілька порад щодо управління грошима

- Гроші потрібно розподілити так, щоб задовольнити свої поточні потреби (розваги), залишити щось на майбутнє (накопичення) і зберегти безпечно (рахунок).
- Потрібно скласти простий бюджет, де ви визначите, скільки грошей піде на кожну з цих категорій. Пам'ятайте, що жодна категорія не може перевищувати свій ліміт.
- Зберігаючи гроші на рахунку та заощаджуючи, ви дбаєте про власну безпеку і можливості на майбутнє, але не забувайте також про насолоду від життя та задоволення поточних потреб.
- Періодично переглядайте свої фінанси, щоб переконатися, що ви дотримуетесь свого бюджету та правильно управляєте грошима.
- Якщо це потрібно, ви можете внести зміни у свій план управління грошима. Головне — це мати ясний план та дотримуватися його.

Зберігання грошей в банку

На короткий термін гроші можна зберігати в банківських скриньках, а на довгий термін оформлювати в банку депозити.

Відповідно до українського законодавства, оформити банківську картку в Україні можна з 6 років за участю батьків. Для дитини від 6 до 14 років треба мати свідоцтво про народження та (за наявності) ідентифікаційний код. Одному із батьків потрібно надати паспорт громадянина України або документ, що його замінює та довідку про присвоєння ідентифікаційного коду.

З 14 років для оформлення картки потрібно мати ID-картку та ідентифікаційний код.

Інформацію про відкриття валютного рахунку в установі банку-нерезидента можна проглянути за посиланням.

Данилу було 14, і він уперше закохався. Яна була особливою — усміхненою, щирою, і завжди мала легкий аромат весняних квітів. Саме тому хлопець вирішив подарувати їй парфуми.

Але якісні парфуми коштували набагато більше, ніж він мав заощаджених грошей. Спочатку Данило звернувся до тата. Але той порадив обирати щось доступніше, адже подарунок — це не про ціну, а про увагу, і головне, щоб він був від щирого серця. Але хлопцю ця відповідь не сподобалася. Йому хотілося вразити Яну дорогим подарунком.

І тоді він згадав про бабусину пенсійну картку. Вона завжди залишала її в шухляді, а пароль записала прямо на звороті, щоб не забути. Спершу хлопець вагався, але потім подумав: «Це ж зовсім небагато грошей. Я колись їх поверну».

Коли вдома нікого не було, він узяв картку, пішов до банкомата і зняв потрібну суму. Серце калатало, але він утішав себе тим, що робить це заради гарного вчинку.

За кілька днів тато, перевіряючи рахунки, помітив нестачу грошей. Переглянувши виписку, він побачив операцію зі зняття готівки з точною адресою та часом.

— Даниле, ти не знаєш, куди зникли гроші з бабусиної картки?

Хлопець відчув, як у нього похололо всередині. Він міг би спробувати збрехати, але розумів, що це тільки погіршить ситуацію. Тому, зніяковіло опустивши голову, зізнався в усьому.

Тато подивився на нього серйозно:

— Я розумію, що ти хотів зробити приємне Яні, але хороший намір не виправдовує поганого вчинку. Гроші — це не просто цифри на картці. Це довіра, і ти її зрадив.

Данилу стало нестерпно соромно. Він ніколи не думав про це в такому світлі. Вони домовилися, що хлопець поверне гроші, допомагаючи батькові на роботі у вихідні та бабусі по дому.

Згодом Данило набрався сміливості й розповів Яні правду.

— Мені дуже сподобався подарунок, — сказала вона, — але наступного разу краще зроби щось своїми руками. Головне — не ціна, а увага. А чесність важливіша за будь-який аромат.

Із того часу Данило більше ніколи не торкався чужих грошей без дозволу. Він зрозумів, що чесність і довіра важливіші за будь-який подарунок.

Кохання не вимірюється грошима, а добрий намір не виправдовує поганого вчинку. Якщо хочеш порадувати когось — роби це чесно. Найкращі подарунки — ті, що йдуть від душі. Найцінніше, що можна отримати у відповідь — щира усмішка та довіра.

У першому розділі підручника ми розглядали фінансові платіжні послуги, і тепер зосередимося саме на електронних грошах як засобі збереження коштів.

Електронні гроші — це цифровий еквівалент традиційних грошей, що зберігаються на електронних рахунках або банківських картках. Основними характеристиками електронних грошей є наступне:

- електронні гроші використовуються для оплати товарів і послуг через інтернет або безконтактним способом;
- не мають фізичної форми (на відміну від банкнот і монет);
- емітуються фінансовими установами (банками, платіжними сервісами);
- можуть бути поповнені через банківські рахунки, термінали, мобільні додатки;
- часто застосовуються у вигляді віртуальних гаманців або платіжних карток.

Які ризики існують при зберіганні електронних грошей?

1. Одна з головних небезпек — це шахрайські схеми, які можуть призвести до втрати грошей. Наприклад, хакери можуть спробувати отримати доступ до вашого акаунта або банківського рахунку. Щоб уникнути цього, слід використовувати складні паролі та двофакторну аутентифікацію.

2. Ненадійні платформи. Не всі сервіси для зберігання електронних грошей є надійними. Перед тим як довіряти свої гроші певній платформі, варто ознайомитися з відгуками інших користувачів та репутацією компанії.

Фінансові платіжні послуги — переказ коштів, які допомагають здійснити платіжні установи, оператори поштового зв'язку та установи електронних грошей. Наприклад, при здійсненні оплати за комунальні послуги той, хто сплачує кошти, здійснює це через банк, тобто банк надає фінансову послугу громадянину.

Приклади фінансових платіжних послуг

1. Застосування банківських карток, за допомогою яких можна оплачувати покупки в магазині, не використовуючи готівку, а лише піднісши картку до терміналу, при цьому необхідна сума грошей переказується з банківського рахунку покупця на рахунок магазину.

2. Оплата через смартфон (*Apple Pay, Google Pay*) — це оплата через мобільний додаток, який пов'язаний з банківською картою.

3. Платіжні сервіси в інтернеті (*PayPal, LiqPay*), які можуть застосовуватися при купівлі музики або ігор в інтернеті.

4. Перекази через банківські додатки (*Приват 24, Monobank*).

5. Термінали для поповнення мобільного телефону чи сплати інших послуг, які приймають готівку і переказують ці гроші на рахунок тих чи інших сервісів.

6. QR-коди для оплати. У кафе або на ринку ви можете побачити QR-код для оплати, його потрібно сканувати за допомогою свого смартфона, і гроші автоматично будуть переведені з картки на рахунок продавця.

7. Електронні гаманці (*WebMoney, Payoneer*), на які можуть переказувати кошти, зароблені за допомогою інтернету.

Як уникнути ризиків?

Щоб мінімізувати ризики при зберіганні електронних грошей, варто використовувати кілька простих правил безпеки.

1. Створюйте складні паролі для доступу до своїх рахунків або електронних гаманців. Використовуйте комбінацію літер, цифр і символів, щоб ускладнити можливість злому. Уникайте простих паролів на кшталт «123456» або «password».

2. Для захисту можна використати двофакторну аутентифікацію, при якій знадобиться не лише пароль, але й одноразовий код, який надійде на ваш телефон. Це значно ускладнює доступ до вашого рахунку для сторонніх осіб.

3. Перед тим як здійснювати будь-які операції або реєструватися на нових платформах, переконайтеся, що це надійний сайт.

4. При використанні електронних гаманців, обов'язково зберігайте резервні копії ключів або паролів у безпечному місці. Це допоможе відновити доступ до грошей у випадку втрати пристрою або його несправності.

5. Використовуйте актуальні версії мобільних додатків або програмного забезпечення для зберігання грошей, оновлюйте програмне забезпечення.

Із кожним роком з'являються нові платформи та сервіси, що дозволяють зберігати, використовувати і навіть заробляти за допомогою електронних коштів.

Дотримання простих правил, таких як зберігання грошей у надійному місці, планування своїх витрат і використання сучасних електронних засобів оплати, сприяє ефективно керувати своїми фінансами.

Електронні гроші вже стали невід'ємною частиною сучасної фінансової системи та продовжують розвиватися, змінюючи спосіб, у який люди здійснюють платежі, зберігають кошти та взаємодіють із банківськими послугами. Чи можуть електронні гроші повністю замінити традиційні?

1. Готівка залишається важливою для багатьох категорій населення (наприклад, літніх людей, які не користуються електронними платіжними системами).

2. Під час криз (наприклад, збоїв у банківській системі або кібератак) готівка залишається резервним варіантом.

3. Держави контролюють емісію грошей через центробанки, тоді як криптовалюти створюють нову фінансову реальність без централізованого регулювання.

Електронні гроші сприяють цифровізації економіки, спрощують міжнародні платежі та забезпечують фінансову інклюзію, дозволяючи людям користуватися фінансовими послугами навіть без банківського рахунку. З розвитком технологій їхня роль у світовій економіці продовжує зростати.

Кишенькові гроші можуть складати невеликі суми на особисті витрати, але потрібно забезпечити надійність їх зберігання. Важливо пам'ятати про раціональне використання грошей. Гаманець і його вміст — це ваші особисті речі.

Де, на вашу думку, безпечніше зберігати кошти: в банку чи заховані вдома?

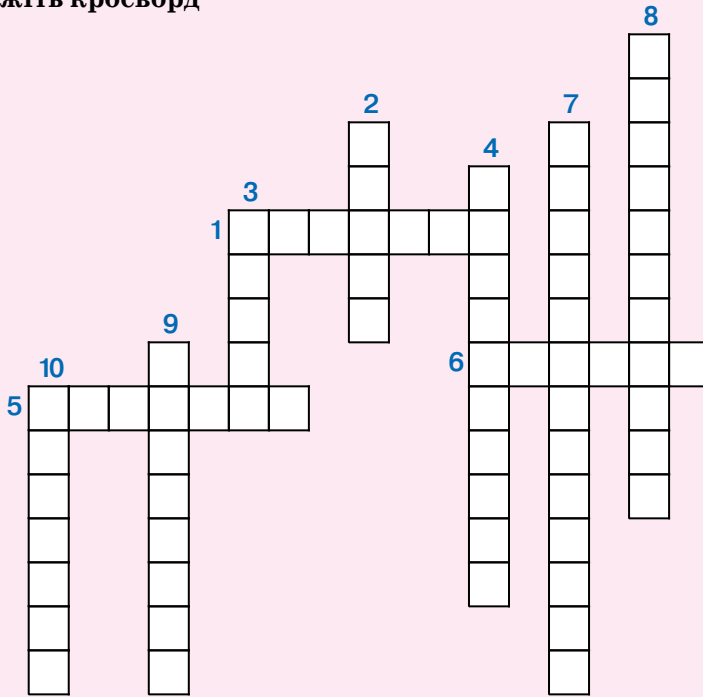
Чи вважаєте ви правильним накопичувати власні надходження з року в рік для придбання великої покупки в майбутньому і не витрачати їх поступово?

Чи змогли б ви віддати всі накопичені гроші на благодійні цілі?

Розв'яжіть кросворд

По горизонталі. 1. Мобільний застосунок. 5. Об'єднання однодумців, які керуються спільною метою. 6. Грошова форма збалансованого розподілу доходів і видатків.

По вертикалі. 2. Об'єкти та засоби задоволення людських потреб. 3. Гроші або матеріальні цінності, отримані державою, юридичною та фізичною особою унаслідок будь-якої діяльності. 4. Сховище для монет. 7. Добродійність. 8. Грошові вклади фізичних осіб, населення в ощадні банки задля отримання відсотків. 9. Мішечок для монет. 10. Спосіб формування сімейного бюджету.

Уявіть, що у вас є 100 гривень кишенькових грошей. Розподіліть ці гроші між різними категоріями витрат (харчування, розваги, заощадження, подарунки, інші потреби). Поміркуйте, чи можна зробити вибір інакше. Яким стратегіям ви віддаєте перевагу при управлінні грошима?

Які стратегії економії — раціональне споживання, планування покупок, використання знижок та пропозицій — є найоптимальнішими на вашу думку.

Оптимальні, на вашу думку, методи збільшення доходів: розвиток кар'єри, додаткові заробітки, інвестиції.

Тестові запитання з однією відповіддю (1 бал)

1. Що таке родинний бюджет?

- а. План витрат і доходів сім'ї на певний період.
- б. Сума грошей, яку сім'я витрачає на розваги.
- в. Гроші, які зберігаються в банку.
- г. Кошти, які витрачаються лише на розваги сім'ї.

2. Яка головна мета складання родинного бюджету?

- а. Контроль витрат та заощаджень.
- б. Збільшення витрат на розваги.
- в. Зменшення доходів.
- г. Витратити всі кошти до кінця місяця.

3. Яке джерело є основним доходом для більшості родин?

- а. Лотерея.
- б. Заробітна плата.
- в. Подарунки від друзів.
- г. Спадщина.

4. Що таке пасивний дохід?

- а. Дохід від лотереї.
- б. Дохід від інвестицій та інших джерел, які не вимагають активної участі.
- в. Дохід від роботи.
- г. Дохід, отриманий лише під час роботи за кордоном.

5. Які витрати є обов'язковими для родини?

- а. Витрати на розваги.
- б. Витрати на житло, їжу, транспорт.
- в. Витрати на подарунки.
- г. Витрати на відпустку.

6. Що таке змінні витрати?

- а. Витрати, які залишаються однаковими щомісяця.
- б. Витрати, які можуть змінюватися щомісяця залежно від потреб.
- в. Витрати на освіту.
- г. Витрати, які пов'язані з оплатою кредитів.

Тестові запитання з двома відповідями (2 бали)

7. Які з наведених способів допомагають ефективно заощаджувати гроші?

- а. Ведення бюджету.
- б. Позичання грошей у друзів.
- в. Автоматичне відрахування певної суми на ощадний рахунок.
- г. Спонтанні покупки.

8. Які з цих елементів є важливими для складання родинного бюджету?

- а. Усі джерела доходу.
- б. Лише витрати на розваги.
- в. Регулярні витрати на комунальні послуги.
- г. Непередбачені витрати.

9. Які з наведених причин є важливими для створення фінансової подушки?

- а. Покриття непередбачених витрат.
- б. Можливість здійснити імпульсивні покупки.
- в. Збереження фінансової стабільності у кризових ситуаціях.
- г. Оплата відпустки.

10. Які з наведених правил є корисними для управління родинним бюджетом?

- а. Витрачати гроші лише на необхідні речі.
- б. Регулярно переглядати витрати та доходи.
- в. Не звертати уваги на кредити та борги.
- г. Встановлювати фінансові цілі.

11. Яка основна функція фінансових платіжних послуг?

- а. Надання кредитів на покупку товарів.
- б. Організація зберігання готівки у фізичних сейфах.
- в. Забезпечення швидких і безпечних переказів коштів між рахунками.
- г. Надання консультацій щодо особистих фінансів.

12. Що таке електронні гроші?

- а. Цифрова форма готівки, яка зберігається на електронних пристроях або рахунках.
- б. Кредити, які видаються на короткий термін під високі відсотки.
- в. Валюта, яка використовується виключно в міжнародних розрахунках.
- г. Гроші, що існують тільки на банківських депозитах.

13. Яка перевага використання електронних грошей?

- а. Відсутність податків при здійсненні платежів.
- б. Можливість використання без підключення до інтернету.
- в. Можливість швидких транзакцій і зручне зберігання на електронних пристроях.
- г. Гарантія повернення грошей у разі шахрайства.

14. Як називаються невеликі суми грошей, які батьки регулярно дають дітям для особистих витрат?

- а. Бюджетні кошти.
- б. Кишенькові гроші.
- в. Інвестиційні фонди.
- г. Стипендія.

15. Що означає раціональне споживання?

- а. Витрачати якомога більше грошей на найновіші товари.
- б. Використовувати ресурси з максимальною вигодою та уникати марнотратства.
- в. Купувати тільки дорогі товари, щоб забезпечити високу якість.
- г. Відкладати всі кошти на майбутнє, не купуючи нічого зараз.

ТЕМА 3

ЗАПОЗИЧЕННЯ, ЗАОЩАДЖЕННЯ ТА ІНВЕСТИЦІЇ

Урок 1. Передумови формування заощаджень родиною

Копійка копійку кличе.

Українське прислів'я

Спробуємо розібратися, що таке заощадження, наскільки вони важливі для фінансового добробуту. Які плани розробити, щоб досягти поставлених цілей? Як керувати фінансами, в тому числі накопичувати гроші за планом і розуміти важливість відповідального використання грошей?

Що таке запозичення та як правильно аналізувати умови позички, такі як відсоткова ставка та термін позички? Коли запозичення є доцільним?

Що таке інвестиції, акції, облігації, вклади? Як оцінювати ризики та потенційні доходи від різних видів інвестицій?

Відповіді на ці питання допоможуть вам розвинути відповідальне та обґрунтоване ставлення до фінансів і навчать ефективно управляти ними у майбутньому.

Пригоди Золотоносця заощаджень. У країні Фінансів, де гори були зроблені з монет та ріки текли зі скарбами, жив Золотоносець заощаджень. Він умів віднайти найкращі місця для схову скарбів і завжди мав свою мету — заощадити достатньо, щоб збудувати найвищу вежу міста. Його навички визначення цілей та планування допомогли йому здійснити свою мрію та вдосконалити мистецтво заощадження. Йому допомогла дружба з Єдинорогом фінансів, який мав унікальну здатність спрямовувати позички на благо для світу. Одного разу він вирушив у подорож, щоб знайти нужденних людей, яким можна було б надати фінансову допомогу через запозичення. Єдиноріг фінансів та Золотоносець заощаджень мандрували до країни Інвестицій, де познайомилися з Прозорим Інвестором. Прозорий Інвестор міг бачити майбутнє у кожній монеті. Він розумів ризики та переваги різних видів інвестицій та вмів створювати умови, які приносили б стабільний прибуток.

Заощадження — це частина доходу, яка не витрачається на даний час, а зберігається для використання в майбутньому.

Щоб визначити кількість заощаджень, потрібно знати доходи і витрати сім'ї на місяць.

Наприклад, дохід одного члена сім'ї становить 15 000 грн на місяць, іншого дорослого — 14 000 грн. Сім'я має двох дітей — 10 і 8 років. Діти навчаються у школі й не заробляють гроші. Витрати сім'ї становлять (орієнтовно):

- комунальні послуги 4000 грн на місяць;
- витрати на продукти харчування 10 000 грн на місяць;
- оплата за навчання по 500 грн на кожну дитину.

Крім того, одна дитина відвідує спортивну секцію, оплата за заняття в ній — 1000 грн на місяць.

Друга дитина двічі на тиждень відвідує репетитора з англійської мови, одне заняття коштує 300 грн, тобто на місяць — 2400 грн.

Також потрібно врахувати потребу купувати нові речі, взуття, витрати на проїзд, а у разі наявності транспортного засобу, то на його обслуговування тощо.

У такому випадку не вдасться заощадити навіть 10 % від доходу, а лише не більше 5 %, тобто 1450 грн.

Існують кілька передумов, які допомагають сім'ї успішно формувати свої заощадження.

- **Створення бюджету.** Родина повинна зрозуміти, скільки грошей вони отримують (доходи) і як вони їх витрачають (витрати). Бюджет допомагає зберігати гроші під контролем та визначати, скільки грошей можна відкласти на заощадження.
- **Фінансова дисципліна.** Родина повинна вміти керувати своїми витратами та утримуватися від зайвих витрат на речі, які не є необхідними.
- **Стабільний дохід.** Для успішного формування заощаджень важливо мати стабільний та достатній дохід. Це дозволяє родині розраховувати на постійні відрахування на заощадження та вести фінансово стабільний спосіб життя.
- **Цілі та мотивація.** Родина повинна мати чіткі цілі щодо заощаджень, наприклад придбання житла, оплата освіти чи відпочинок. Ці цілі стимулюють і мотивують до заощаджень та відповідального керування грошима.
- **Фінансова грамотність.** Освіченість у фінансових питаннях є ключовою передумовою для формування заощаджень.

Родина повинна розуміти, як працюють банківські рахунки, інвестиції, кредити та інші фінансові інструменти. Крім того, заощадження не повинні забирати всі сімейні доходи, потрібно мати «подушку безпеки».

Фінансова подушка безпеки у родині — це сума грошей, які родина зберігає для того, щоб упоратися з непередбаченими фінансовими обставинами та кризовими ситуаціями, це резервний фонд, який допомагає покрити витрати в разі втрати доходу, надзвичайних ситуацій або фінансових труднощів.

Подивіться на ілюстрацію американського художника Нормана Роквела «Санта Клаус і книга витрат», що з'явилася 4 грудня 1920 року на обкладинці журналу *The Saturday Evening Post*. На картині зображений веселий і рожевощокий Санта Клаус який сидить із ручкою в одній руці та відкритою книгою під назвою «Витрати» в другій. Автор із гумором показує облік новорічних витрат, пов'язаних зі святковими обов'язками. А у вас також голова йде обертом через підготовку до Різдва?

Норман Роквел.
«Санта Клаус і книга витрат». 1920 р.

Заощадження грошей є важливою навичкою для планування своїх витрат, розуміння цінності грошей, для подальшого досягнення фінансових цілей. Разом із тим, виникає запитання: чи правильно залишати гроші вдома в скарбничці або в шухлядці? Там вони зберігаються і ніяк не працюють. Гроші можна змусити працювати, поклавши їх на депозит.

Що таке заощадження і чому вони важливі для родини? Як впливає фінансова грамотність батьків на вміння заощаджувати? Які можуть бути економічні перешкоди для формування заощаджень у родині? Які стратегії можна використовувати для стимулювання заощаджень у родині?

Які стратегії економії — раціональне споживання, планування покупок, використання знижок та пропозицій — є найоптимальнішими на вашу думку. Як змінюється ставлення до заощаджень у сім'ї залежно від її економічного статусу?

Прочитайте наступні вислови відомих людей. Чи погоджуєтесь ви з ними? Які імпонують вам найбільше?

Український поет, прозаїк, мислитель, живописець, гравер, етнограф, громадський діяч, національний герой і символ України **Тарас Шевченко**: «Гроші, що течуть, ніколи не збережуть».

Видатний український поет, прозаїк, драматург, літературний критик, публіцист, перекладач, науковець, громадський і політичний діяч **Іван Франко**: «Заощаджуйте гроші не тільки на чорний день, а й на світлий».

Українська письменниця, перекладачка та культурна діячка **Леся Українка**: «Найбільше збагачення — це вміння обходитися з грошима розумно».

Український поет і журналіст, шістдесятник **Василь Симоненко**: «Гроші — це не найголовніше, але заощадження грошей — це завжди добре».

Український режисер, актор, теоретик театру, драматург, публіцист, перекладач, представник Розстріляного відродження **Леся Курбас**: «Гроші не роблять людину багатшою. Заощадження грошей робить людину фінансово незалежною».

Український письменник, військовий, класик нової української літератури, громадський діяч **Іван Котляревський**: «Заощаджуйте не тільки гроші, але й час, здоров'я та можливості».

32-й президент Сполучених Штатів Америки **Франклін Делано Рузвельт**: «Не тільки важливо витратити гроші розумно, але й ще важливіше — вчитися заощаджувати».

Американський інвестор, бізнесмен, письменник і автор бізнес-гри «Грошовий потік» **Роберт Кійосакі**: «Багатство складається не з того, скільки грошей ви заробляєте, а з того, скільки грошей ви заощаджуєте».

Головний виконавчий директор Microsoft **Білл Гейтс**: «Гроші не можуть купити щастя, але вони можуть купити спокій розуму, що ви принаймні не маєте бігати навколо, турбуючись про них».

Давньокитайський філософ та політичний діяч **Конфуцій**: «Зберігайте мудрість і знання, але добре також мати достатньо грошей, щоб мати можливість допомагати іншим. Заощаджуйте, щоб мати змогу витратити в часи потреби».

Проведіть експеримент. Визначте для себе, яку річ ви хотіли б самостійно придбати найближчим часом. Чи вистачає у вас для цього кишенькових грошей? Чи готові ви витратити всі свої особисті заощадження на дану річ? Скільки часу вам потрібно, щоб заощадити необхідну суму?

Урок 2. Що таке депозит? Особливості його розрахунку. Обираємо депозитну пропозицію

Гроші йдуть до багатого, а злидні до бідного.

Українське прислів'я

Як депозити допомагають людям планувати свої фінанси на майбутнє? Як збільшити свої накопичення через вкладення у депозити і що для цього потрібно робити?

Депозит — це процес, коли ви віддаєте свої гроші банку, а банк повертає їх вам із відсотками після певного періоду часу. Відсоток, який банк виплачує вкладнику, є дохідність депозиту.

Банк бере гроші у вкладника на визначений термін і розпоряджається ними на власний розсуд. Коли банк повертає заощадження клієнта (вкладника), то сплачує йому певний відсоток за користування грошима. А різницю між отриманим доходом від інвестицій та виплатою забирає собі.

Депозити можуть бути короткострокові та довгострокові, залежно від терміну розміщення. Короткостроковий депозит передбачає розміщення коштів на рахунок на період до року — 1, 3, 6, 9 місяців. Деякі банки пропонують відкрити рахунок на 7, 141 або 297 днів. Довгостроковий депозит відкривається на термін 1 рік і більше. Як правило, за довгостроковими депозитами банки встановлюють вищі відсотки.

Як розрахувати відсотки за депозитом?

Для того щоб розрахувати відсотки за депозитом, потрібно знати кілька основних параметрів: суму депозиту (скільки грошей ви покладете на депозит), відсоткову ставку (процент, який банк платить вам за гроші на депозиті), термін депозиту (скільки часу ваші гроші будуть на депозиті).

Формула для розрахунку відсотків за депозитом виглядає так:

$$A = P \times \left(\frac{r}{q \times 100} \right) \times t, \text{ де:}$$

A — кінцева сума грошей, яку ви отримаєте після закінчення терміну депозиту;

P — початкова сума депозиту;

r — річна відсоткова ставка;

t — термін вкладу в днях за вирахуванням першого та останнього дня;

q — кількість днів у році (365 або 366).

Приклад розрахунку

Якщо ви вносите на депозит 1000 гривень на 1 рік під 5 % річних, відсотки нараховуються один раз на рік, то розрахунок буде наступним:

$$A = 1000 \times \left(\frac{5}{365 \times 100} \right) \times 365 = 50 \text{ грн.}$$

Таким чином ви отримаєте 50 гривень, які вам заплатить банк за цей депозит.

Для спрощення розрахунку можна використати калькулятори, які, як правило, розміщені на офіційних сайтах банків. Також на офіційному сайті Міністерства фінансів України розташовано *депозитний калькулятор*.

Відповідальним кроком є вибір банку. Варто звертати увагу на репутацію банку, його надійність і відгуки клієнтів, що також можна переглянути на сайті Міністерства фінансів України в *Рейтингу стійкості банків*.

Роздивіться розфарбовану гравюру Рудольфа Акермана з книжки Томаса Роуландсона и Огастеса Пьюджина «Мікрокосм Лондона». Автор зображує банк та його клієнтів, підкреслюючи роль банківських установ у житті звичайних людей. Що в цій картині вас насторожує? Як би ви описали характери людей, зображених на ній?

Рудольф Акерман.
У банку Англії (фрагмент). 1809 р.

Збереження грошей на депозиті у банку має низку переваг порівняно зі збереженням грошей вдома.

Безпека і забезпеченість. Гроші на депозиті захищені банком і підпадають під гарантійну систему вкладників, що забезпечує їхнє повернення в разі банкрутства банку до певної суми. Вдома гроші можуть бути вкрадені або знищені під час пожежі.

Отримання відсотків. Гроші на депозиті можуть приносити процентні доходи, що залежать від умов депозиту та процентної ставки банку. Зберігання грошей вдома не приносить жодного доходу.

Контроль і зручність. Депозити дозволяють вам легко вести облік та контроль за вашими фінансами через банківські інтернет-платформи та додатки. При цьому вдома може бути складно вести точний облік та виконувати фінансові операції.

Захист від інфляції. Зберігання грошей вдома не захищає їх від впливу інфляції, тоді як на депозиті, якщо відсоткова ставка вища за рівень інфляції, ваші гроші можуть примножитися в реальному вираженні.

Депозити надають кілька суттєвих переваг над зберіганням грошей вдома, зокрема щодо безпеки, можливості отримання доходу та зручності управління фінансами.

Важливим є врахування зв'язку між депозитами і інфляцією. Інфляція впливає на реальну вартість депозитних вкладень і, відповідно, на прибутковість, яку отримують вкладники.

Розглянемо приклад, при умові, що ви поклали в банк 1000 грн на депозит із ставкою 10 % річних, то через рік отримаєте 1100 грн. При цьому протягом року інфляція може зростати (припустимо становить 5 %), призводячи до збільшення цін на товари та послуги. І ті товари та послуги, які ви могли придбати за 1000 грн рік тому, можуть коштувати 1050 грн.

Якщо інфляція вища за відсотки, які надає вам банк, то вкладені гроші не стануть більшими, а навіть зменшаться у «реальній вартості».

В такому випадку, при ставці депозиту в 10 %, а інфляції — 15 %, ваші вкладені гроші не принесуть прибутку, а навпаки.

ФГВФО
ФОНД ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Важливою державною установою для захисту інтересів вкладників і підтримки стабільності банківської системи в Україні є **Фонд гарантування вкладів фізичних осіб**.

Основним завданням установи є забезпечення повернення депозитів громадян в разі, якщо банк, у якому вони зберігають свої кошти, не зможе повернути гроші через свою фінансову неплатоспроможність. ФГВФО також виконує функції нагляду та контролю за банками, що дозволяє забезпечити стабільність банківської системи.

Як працює система гарантування?

Діючі банки в Україні зобов'язані робити відрахування до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Відрахування є відсотком від суми залучених депозитів. Це дозволяє створювати резерви, які у випадку потреби будуть використані для виплат вкладникам у разі банкрутства банку. У випадку ліквідації банку, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб виплачує кошти вкладникам через уповноважених агентів. Це може бути банк або інша організація, що працює за дорученням Фонду. Перш за все, ФГВФО намагається повернути кошти вкладникам протягом трьох місяців після початку ліквідації банку.

В Законі України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», стаття 26 визначено розмір гарантованої суми повернення на одного вкладника: 200 тис. гривень, проте сума може змінюватися в залежності від економічної ситуації та політики держави. Якщо у вкладника в банку кілька вкладів, то вони сумуються. Наприклад, якщо у вас два вклади по 150 тис. грн, то гарантована сума на них разом складе 200 тис. грн (враховується максимальна сума гарантії на кожного вкладника, а не на кожен вклад). Якщо сума вкладених грошей перевищує гарантію, то залишок вкладник може не отримати. Фонд гарантує захист тільки для фізичних осіб, тобто для громадян, а не для юридичних осіб (компаній, організацій тощо). Це означає, що юридичні особи не можуть розраховувати на компенсацію своїх вкладень у разі банкрутства банку.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб має важливе значення для стабільності всієї банківської системи України. Він захищає інтереси вкладників, стимулює банки дотримуватися фінансової дисципліни.

Які переваги має вкладення грошей у депозити порівняно зі зберіганням готівки? Які ризики пов'язані з депозитами, і як їх можна уникнути або зменшити? Як відсоткова ставка впливає на доходність депозиту, і чому важливо обирати депозити з вигідними відсотками?

Розв'яжіть кросворд

По горизонталі. 1. Грошові вклади фізичних осіб, населення в ощадні банки задля отримання відсотків. 4. Традиційно визначається як вміння читати й писати або вміння використовувати мову. 5. Винагорода за можливість користуватися коштами протягом певного періоду.

По вертикалі. 2. Група людей, які проживають спільно та мають взаємні права й обов'язки. 3. Громадська думка про когось чи щось. 6. Характеристика ситуації, що має невизначеність результату при обов'язковій наявності несприятливих наслідків. 7. Показник успішності або популярності, який відображає важливість або вплив певного об'єкта або явища.

Чому депозитна пропозиція важлива для людей, які хочуть зберігати гроші у банку?

Які фактори варто враховувати при виборі терміну депозиту?

Обираємо депозитну пропозицію

1. Розрахуйте прибуток від депозиту для різних варіантів.
2. На основі проведеного дослідження обґрунтуйте, яка депозитна пропозиція є найбільш вигідною для умовної сім'ї або особистих фінансових цілей.
3. Підготуйте презентацію свого дослідження.

Урок 3. Запозичення та їх роль у житті людини. Обираємо кредитну пропозицію

Як копійка ведеться, то й добре живеться.

Українське прислів'я

Чи є різниця між позикою і кредитом? Які причини можуть спонукати людину до запозичення грошей? Чому важливо бути обізнаним у відсоткових ставках перед укладенням кредитної угоди? Які можливі ризики пов'язані із запозиченням грошей, і як їх можна уникнути чи зменшити? Як правильно обрати кредитну пропозицію?

Запозичення і кредит мають подібні характеристики, але вони не є абсолютно однаковими.

Запозичення — це термін, який визначає будь-яку форму отримання грошей з обов'язком повернути їх у майбутньому. Запозичення може відбуватися між різними суб'єктами (наприклад, між друзями, родичами, компаніями або державами) і може не включати відсотків чи інших умов.

Кредит — це конкретний вид запозичення, який, як правило, надається фінансовою установою (наприклад, банком) з обов'язковою умовою повернення позичених коштів разом із відсотками протягом встановленого терміну.

Кредити регулюються законодавством і мають чітко визначені умови, такі як терміни погашення, відсоткові ставки, штрафи за невиконання тощо.

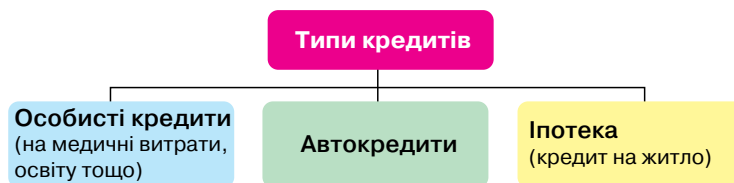
Наприклад, якщо ви позичаєте гроші у друга без відсотків, домовившись повернути їх за місяць, то ви здійснюєте запозичення. Якщо ви берете гроші у банку на купівлю автомобіля, погоджуючись на щомісячні виплати з відсотками протягом трьох років, то ви отримуєте кредит.

Позичаючи кошти, ви стаєте боржником (позичальником) й повинні повернути борг за рахунок коштів, які ви отримаєте в майбутньому. Залежно від домовленості з кредитором, вам доведеться або повернути суму, яку позичали, або ще сплатити певну додаткову суму.

Позичити гроші можна неформально у друзів чи родичів або формально — взяти кредит у фінансовій установі, уклавши кредитний договір.

Термін «*кредит*» походить від латинського слова *credere*, що означає «*довіряти*». Тобто основою кредитних взаємовідносин була насамперед довіра, що борг буде повернуто в повній сумі та в обумовлений термін.

Особисті кредити є одним із найпоширеніших видів кредитів, які надаються банками та фінансовими установами.

- *Кредит на відпочинок*, який можна використовувати для оплати відпустки, подорожей, готелів, екскурсій та інших витрат, пов'язаних із відпочинком.
- *Кредит на освіту*, який дозволяє покрити витрати на навчання, а саме: навчання в школі, університеті, на курсах, придбання підручників та інші витрати на освіту.
- *Кредит на ремонт або реконструкцію житла*.
- *Кредит на весільні витрати*. Деякі пари беруть особистий кредит для покриття витрат на весільну церемонію, бенкет, весільну сукню, фотографа та інші витрати, пов'язані з весільними заходами.
- *Кредит на споживчі потреби* — загальний вид особистого кредиту, який може бути використаний для будь-яких особистих витрат, таких як покупка електроніки, меблів, побутової техніки, подарунків тощо.
- *Кредит на оплату медичних послуг* — для оплати медичних процедур, лікування, операцій або покупки медичного обладнання.

Автокредитування

- *Класичний автокредит*. Банк або фінансова установа надає кредит на покупку автомобіля. Отримувач вносить певний аванс (частку вартості авто) і отримує позику на решту суми. Повернути потрібно розмір позички зі сплатою відсотків протягом зазначеного терміну.
- *Лізинг автомобіля*. Форма автокредитування, коли банк чи лізингова компанія купує автомобіль, а ви сплачуєте щомісячні платежі за користування ним. Після закінчення лізингу ви можете викупити авто за залишковою вартістю або повернути його.
- *Торговий автокредит*. Деякі автомобільні дилери мають фінансові підрозділи, які надають автокредити безпосередньо на місці покупки авто. Ви можете отримати кредит за спеціальними умовами, які пропонує дилер, наприклад за зниженими відсотковими ставками або безвідсотковими позиками на певний період.
- *Б/В автокредит*. Цей тип кредиту використовується для придбання вживаного автомобіля. Умови можуть відрізнятися від класичного автокредиту, наприклад вища відсоткова ставка або обмеження на вік та пробіг авто.
- *Кредит для підприємців або фермерів*. Автокредит, який надається підприємцям або фермерам для придбання автотранспорту для бізнесу, наприклад вантажівок, комерційних авто, сільськогосподарської техніки тощо.

Умови кредитів

У кредитів є умови, які потрібно враховувати. Наприклад, відсоткова ставка, яку ви повинні заплатити, та термін, протягом якого ви повинні повернути гроші.

Перед тим як узяти кредит, важливо дослідити різні пропозиції від різних банків або кредитних установ. Порівняйте відсоткові ставки, умови повернення грошей, термін, на який визначені відсотки (*зверніть увагу, що банк може вказувати відсотки на рік або на місяць — це є важливим для ваших подальших виплат*) та інші важливі фактори. Після дослідження виберіть ту кредитну пропозицію, яка найбільше підходить вашим потребам і має найвигідніші умови.

Ситуація № 1

Мирон бажає взяти кредит в розмірі 200 000 грн для придбання автомобіля (автокредит), він оцінює банки та їх пропозиції з метою обрати найвигіднішу.

Банк «Вітер» пропонує відсоткову ставку за використання кредиту 7 % на рік та максимальний термін кредиту 5 років.

Банк «Північ» пропонує відсоткову ставку 6,5 % та максимальний термін кредиту 4 роки.

Мирону потрібно розрахувати загальну суму відсотків та загальну суму виплат за кредит.

Банк «Вітер»

Загальна сума відсотків: $P \times r \times n = 200\,000 \times 0,07 \times 5 = 70\,000$ грн.

Загальна сума виплат за кредит:

$$P + \text{загальна сума відсотків} = 200\,000 + 70\,000 = 270\,000 \text{ грн.}$$

Банк «Північ»

Щомісячний платіж: $200\,000 \times 0,065 \times 4 = 52\,000$ грн

Загальна сума виплат за кредит: $200\,000 + 52\,000 = 252\,000$ грн.

Висновок: найвигіднішою пропозицією для Мирона є кредит від банку «Північ» із загальною сумою виплат за кредит 252 000 гривень.

Ситуація № 2

Олег вирішив покласти гроші на депозит і обирає найбільш вигідну пропозицію.

Банк «Темний» пропонує відсоткову ставку за депозитом на 1 рік — 5 %. Мінімальна сума внеску — 10 000 грн.

Банк «Світлий» пропонує відсоткову ставку за депозитом на 1 місяць — 2 %. Мінімальна сума внеску — 15 000 грн.

Олегу потрібно розрахувати суму прибутку за рік під різні відсоткові ставки та мінімальні суми вкладів для обох банків.

Банк «Темний». Прибуток за рік: $10\,000 \times 0,05 = 500$ грн.

Банк «Світлий». Прибуток за місяць: $15\,000 \times 0,02 = 300$ грн. Прибуток за рік: $300 \times 12 = 3600$ грн.

Зверніть увагу на умови банків! Банк «Темний» вказує відсотки на рік, а банк «Світлий» на місяць. Як результат, вигідніша пропозиція банку «Світлий», якщо вкладати гроші терміном на рік.

Іпотека — вид кредиту, який видається банком під заставу нерухомого майна (наприклад, квартири, будинку, земельної ділянки). Позичальник отримує певну суму грошей на придбання чи будівництво нерухомості та зобов'язується повернути ці гроші разом із відсотками згідно з графіком, визначеним банком. Наприклад, ви мешкаєте в квартирі, яка стала для вас затісною, ви вирішили придбати нову і більшу, свою стару квартиру ви можете внести як заставу до банку, водночас мешкати в ній, але з новими зобов'язаннями.

Формула для розрахунку щомісячних виплат за іпотекою є стандартною і використовується для розрахунку платежів.

$$PMT = \frac{P \times r(1+r)^n}{(1+r)^n - 1};$$

PMT (payment) — щомісячний платіж;

P (principal) — сума позички;

R (monthly interest rate) — місячна відсоткова ставка;

n (number of payments) — загальна кількість платежів (кількість років іпотеки помножена на 12).

Приклад № 1

Уявімо, ви берете іпотеку у сумі 1 000 000 гривень на 20 років під річну відсоткову ставку 6 %.

$P = 1\,000\,000$ гривень

$$r = \frac{6\%}{12 \text{ місяців}} = 0,5\% = 0,005;$$

$$n = 20 \text{ років} \times 12 \text{ місяців} = 240 \text{ платежів.}$$

Представимо у формулі:

$$PMT = \frac{1000\,000 \times 0,005 (1+0,005)^{240}}{(1+0,005)^{240} - 1} = 7\,166,77 \text{ гривень.}$$

Щомісячний платіж за іпотекою складає приблизно 7166,77 гривень.

Вам потрібно буде повернути гроші разом із відсотками. Створіть план, як ви будете повертати кредит, щоб уникнути фінансових проблем.

Оформлення іпотеки може супроводжуватися різними проблемами та невдачами, які варто врахувати, щоб уникнути негативних наслідків.

- Банк може відмовити в іпотеці, якщо доходи позичальника не відповідають вимогам для обслуговування боргу. Або, якщо позичальник має погану кредитну історію, невиконані боргові зобов'язання.
- Банк може вимагати незалежної оцінки житла. Якщо оцінка об'єкта нерухомості виявиться нижчою за запитувану ціну, банк може зменшити суму іпотеки або відмовитися від видачі кредиту.
- Якщо позичальник втрачає роботу або його дохід суттєво знижується, це може призвести до неможливості обслуговувати іпотеку, що, в свою

чергу, може спричинити штрафи, додаткові витрати або навіть втрату нерухомості.

При оформленні іпотеки можуть виникати різні додаткові витрати: нотаріальні послуги, страхування, банківські комісії за оформлення кредиту та оцінку нерухомості. Якщо не врахувати ці витрати, вони можуть суттєво вплинути на загальну вартість кредиту.

Банк може включити у договір умови, за яких він має право змінювати деякі пункти (відсоткові ставки або строки виплат) в односторонньому порядку.

Важливо брати кредити, які ви можете собі дозволити. Переконайтеся, що ви зможете повернути гроші вчасно, щоб уникнути проблем із кредитними історіями та зберегти свою фінансову стабільність.

Що таке кредитна пропозиція і чому важливо обирати її ретельно? Які основні характеристики кредитної пропозиції варто враховувати перед укладенням кредитної угоди? Як визначити свою платоспроможність та вибрати оптимальну суму кредиту для себе? Як відсоткова ставка впливає на вартість кредиту, і чому важливо звертати увагу на цей показник? Як можна порівняти різні кредитні пропозиції і обрати найвигіднішу для себе?

Чи є у вас кредитна картка? Яка картка у вас є і на яких умовах вона була відкрита?

Вирішіть ситуацію.

Петро вирішив відкрити кредитну картку та визначається, який банк обрати.

Банк «Промисловий» пропонує відсоткову ставку за використання кредитної картки 20 % на рік, зі щомісячною комісією за обслуговування 50 грн.

Банк «Аграрний» пропонує відсоткову ставку за використання кредитної картки 18 % на рік, зі щомісячною комісією 30 грн.

Розрахуйте суму комісій на рік у двох банків та загальну суму відсотків при використанні карток кожного з банків.

Чому люди беруть кредити? Які можливості відкривають кредити?

Обираємо кредитну пропозицію

1. Проаналізуйте кредитні пропозиції кількох банків або фінансових установ.

Які є відсоткові ставки? Які умови погашення кредиту? Чи є додаткові вигоди?

2. На основі проведеного дослідження обґрунтуйте, яка кредитна пропозиція є найбільш вигідною для конкретної ситуації (наприклад, придбання автомобіля або оплата навчання).

Урок 4. Кредитна історія

І чорт багато грошей має, а в болоті сидить.
Українське прислів'я

Що потрібно робити, щоб отримати кредит? Як формувати позитивну кредитну історію?

Кредитна історія — це звіт про ваші фінансові зв'язки з банками та іншими кредиторами. Вона показує, як ви раніше поводитися з кредитами та вашу здатність повертати гроші вчасно.

Чому важлива кредитна історія?

Перед тим як видати кредит або іпотеку, банки перевіряють кредитну історію людини, яка до них звернулася.

В Україні кредитні історії складають спеціальні організації — бюро кредитних історій. Інформацію до бюро подають і нею користуються різні установи — банки, кредитні спілки, фінансові та лізингові компанії тощо.

В Україні діє декілька бюро кредитних історій, які збирають та зберігають інформацію про кредитну історію громадян. Головні бюро — «Перше всеукраїнське бюро кредитних історій» та «Українське бюро кредитних історій».

Українське Бюро
Кредитних Історій

ПЕРШЕ
ВСЕУКРАЇНСЬКЕ
БЮРО
КРЕДИТНИХ
ІСТОРІЙ

Основні кроки подання інформації до бюро кредитних історій в Україні наступні.

1. Банки, фінансові установи та інші кредитори надають інформацію про кредитну діяльність своїх клієнтів до бюро кредитних історій. Ця інформація містить дані про відкриті кредити, кредитні картки, позички, кредитні зобов'язання тощо.
2. Бюро кредитних історій отримують інформацію із різних джерел і об'єднують її в одну кредитну історію для кожного клієнта. Це дозволяє створити повну картину кредитної діяльності особи.
3. Бюро аналізують отриману інформацію та зберігають її у своїх базах даних. Інформація про кредитну історію використовується для вирішення кредитних запитів у майбутньому.
4. Бюро кредитних історій можуть надавати кредиторам, банкам та іншим фінансовим установам звіти про кредитну історію клієнтів на етапі розгляду їхніх кредитних заявок.
5. Громадяни мають право на доступ до своєї кредитної історії, і вони можуть отримати звіт із бюро кредитних історій один раз на рік безкоштовно, а також у випадках, коли вони брали кредити чи мали інші фінансові зобов'язання.

Зокрема, кредитори передають до бюро інформацію щодо суми виданого позичальникові кредиту, сум зроблених ним платежів, залишку боргу, дані про прострочення (затримки/нездійснення) платежів тощо.

Позитивною кредитною історією фінансові установи вважають, зазвичай, активне користування кредитами зі своєчасними виплатами.

Негативна кредитна історія за визначенням фінансової установи — це, зокрема, тривалі прострочення (навіть якщо кредит потім погашено) або велика кількість одночасно отриманих (непогашених) кредитів.

Ольга вирішила отримати кредит в банку «Аванс», раніше вона брала кредит на придбання телевізора в банку «Кредит» та, незважаючи на те, що погасила його, протягом терміну дії кредиту вона кілька разів не встигала вчасно сплатити за кредитом. Банк «Аванс» схвалив її кредит лише на частину суми, про яку вона запитувала. Тому що Ольга мала погану кредитну історію, про яку банк «Кредит» повідомив бюро кредитних історій і про яку банк «Аванс» дізнався від цього бюро.

Споживач теж може переглянути свою кредитну історію. Для цього він має звернутися до одного з бюро кредитних історій в Україні та оплатити послуги бюро.

Чим краще кредитна історія, тим вища ймовірність одержання кредиту на вигідних умовах. Кредитна історія використовується фінансовими установами для оцінки кредитного ризику при видачі нових кредитів.

Що означає термін «кредитна історія»? Чому важлива кредитна історія при отриманні кредиту? Що потрібно для створення кредитної історії? Які можливі наслідки має погана кредитна історія?

Як технології та інновації впливають на процес оцінки кредитної історії?

Що варто робити, щоб не зіпсувати кредитну історію?

Придумайте історію персонажа, який хоче отримати кредит для придбання чогось важливого (наприклад, нового комп'ютера або книг для навчання). Опишіть, яку кредитну історію має даний персонаж та що йому допомагає отримати кредит у банку з урахуванням того, що він може бути відповідальним та безвідповідальним.

Урок 5. Інвестиції та сімейний бюджет

Зайвий гріш кишені не тяга.
Українське прислів'я

Що таке інвестиції? Як вони можуть бути корисними для нашого майбутнього? Які є види інвестицій та важливі аспекти планування та збереження фінансових ресурсів для наших потреб і мети? Як інвестиції можуть впливати на сімейний бюджет?

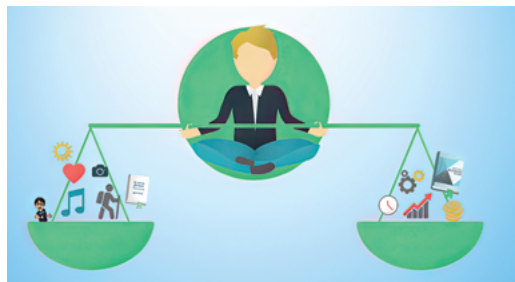
Інвестиції — це процес вкладання грошей у різні активи з метою отримання прибутку.

Інвестиції є способом розширення грошових можливостей, який може бути корисним для всієї родини.

Найпоширеніші види інвестицій — акції, облігації, нерухомість, валютні операції, стартапи.

Акція — це частка у власності компанії. Коли людина купує акції компанії, вона стає частковим власником цієї компанії. Власник акцій може отримувати частину прибутку компанії і має право голосу на акціонерних зборах.

Інвестор купує акції великої компанії, яка демонструє стабільне зростання вартості своїх акцій. За кілька років вартість акцій збільшується, і інвестор реалізує свої акції з прибутком.

Акція компанії Walt Disney

Акції можуть бути доступні для купівлі та продажу на відкритому ринку — біржах. Біржа є майданчиком, де інвестори можуть обмінюватись цінними паперами, такими як акції, облігації та інші фінансові інструменти. Найвідомішими у світі біржами є Нью-Йоркська фондова біржа (NYSE) та NASDAQ у Сполучених Штатах Америки, де торгуються акції відомих компаній Coca-Cola Company, Microsoft Corporation, Apple Inc., Amazon.com Inc., The Walt Disney Company.

У сучасному світі більшість операцій здійснюється через електронні системи торгівлі. Разом із тим, процес купівлі акцій має свої вимоги і фізична особа на-пряму не зможе інвестувати, а має звернутися до брокерів (посередників).

В Україні існує кілька фондових бірж, які забезпечують можливість торгівлі цінними паперами та іншими фінансовими інструментами:

- Українська біржа (Ukrainian Exchange);

- Фондова біржа «ПЕРСПЕКТИВА»;

- Українська універсальна біржа.

Облігації — це вид інвестиційного інструменту, який представляє собою позику, яку інвестор надає у вигляді грошей. У відповідь на таку позику сторона, яка її отримує, зобов'язується повернути позичальнику початкову суму позички плюс відсотки (відсоткову ставку), які визначені при укладанні угоди.

Великі компанії або уряд потребують грошей, щоб побудувати щось важливе, наприклад дорогу чи завод. Вони позичають гроші у людей.

Як вони це роблять?

Вони продають спеціальні папери, які називаються облігаціями. Купуючи їх, ви ніби даєте свої гроші в борг. За них вам обіцяють регулярно платити певну суму грошей (відсотки), наприклад кожного року. Через деякий час (це може бути кілька років), вам обіцяють повернути усі гроші, які ви позичили на початку.

Із метою залучення додаткового фінансування для підтримки Збройних сил України Ощадбанк спільно з Міністерством фінансів України запровадив продаж казначейських зобов'язань «Військові». Термін обігу цих облігацій — 24 місяці. Ставка — 7 % річних. Сертифікат містить чотири купони. Розмір доходу за кожним купоном становить 35 гривень. Вартість одного сертифіката казначейського зобов'язання «Військові» в національній валюті залежить від дати його придбання і змінюється від 1000 грн. Купуючи облігацію «Військові» ви надаєте державі 1000 гривень, отримуєте відсотки, та через два роки держава повертає вам 1000 гривень.

Облігація внутрішньої державної позички України

Порівняння інвестицій в облігації з інвестиціями в акції

Інвестування в облігації зазвичай менш ризиковане, оскільки ви отримуєте фіксований дохід, тоді як акції можуть приносити хоч і вищі, але менш стабільні доходи.

Порівняння інвестицій в облігації з інвестиціями в депозити

Облігації можуть мати вищі відсоткові ставки порівняно з банківськими депозитами, але їхнім недоліком є ризик втрати частини або всієї інвестиції у разі проблем з органом, який їх видає.

У чому полягають ризики вкладень в облігації?

Пригадайте урок, на якому ми розглядали поняття інфляції та її вплив на знецінення грошей, як приклад ми наводили початок 90-х років XX століття, коли в Україні відбувалося становлення економіки і формування національної валютної системи із подальшим запровадженням гривні. У цей період саме через нестабільну економічну ситуацію в країні, велику інфляцію відбулись і невдалі приклади випуску облігацій.

У 1992 році уряд України випустив «Державні казначейські облігації 1992 року» з метою залучення внутрішніх інвестицій для фінансування державного бюджету. Проте через високу інфляцію та економічну нестабільність уряд не зміг виконати свої зобов'язання щодо виплати відсотків і погашення цих облігацій. Це призвело до втрати довіри інвесторів та подальшого погіршення фінансового стану країни. Для стабілізації ситуації уряду довелося звертатися до міжнародних фінансових організацій за допомогою та кредитами.

Отже, ризики інвестицій в облігації можуть виникати у випадку економічної нестабільності в країні, неплатоспроможності виплачувати свої борги.

Інвестиції в нерухомість

Нерухомість — це майно, яке не можна переміщувати або перевозити. До нерухомості належать будівлі, земельні ділянки та інші об'єкти, які не можуть бути легко переміщені з місця на місце. Нерухомість може бути використана для проживання (житлова нерухомість), комерційної діяльності (офісні приміщення, магазини) або як інвестиційний об'єкт (купівля для подальшого збільшення вартості та продажу).

Інвестор купує квартиру та здає її в оренду. Щомісячно він отримує орендні

платежі, які становлять його прибуток. У майбутньому він може продати квартиру з прибутком.

Приклад оцінки оренди житла в місті Київ

Власник здає в оренду квартиру з однією спальнею в центральному районі міста. Загальна площа квартири — 50 квадратних метрів. Квартира розташована у центральному районі міста, що забезпечує зручний доступ до транспорту, магазинів, кафе та інших сервісів. Квартира в хорошому стані з сучасним ремонтом та всіма необхідними зручностями (побутова техніка, меблі, кондиціонер тощо). Ціна оренди — 15 000 гривень на місяць.

Порівняння ціни оренди однокімнатної квартири в центрі Києва та Сум у 2021—2023 роках

Київ			Суми		
2021	2022	2023	2021	2022	2023
18 000 грн	20 000 грн	15 000 грн	3000 грн	3000 грн	2500 грн

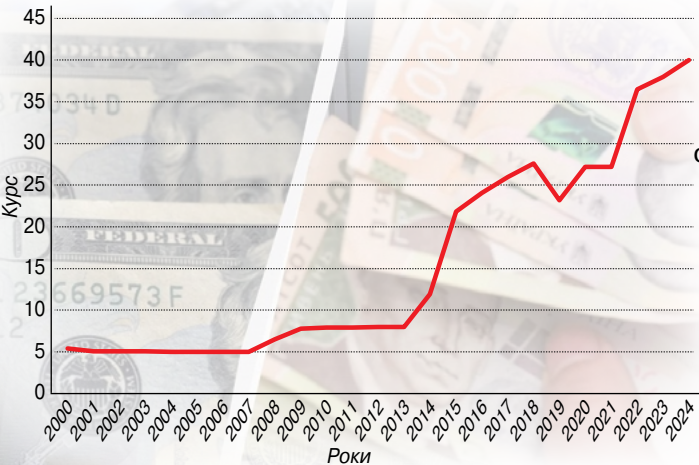
Які фактори, на вашу думку, вплинули на зміни цін з 2021 по 2023 рік?

Валютні операції — операції, пов’язані з купівлею, продажем та обміном різних валют.

Інвестор уважно вивчив фінансово-валютний ринок України. Передбачив, що курс долара США збільшиться відносно української гривні. Купив 100 доларів за поточним курсом (1 долар — 39 гривень), за певний час курс піднявся до 45 гривень за 1 долар. Інвестор продав долари і отримав прибуток. Розрахуйте прибуток, який отримав інвестор.

Графік коливання курсу долара по відношенню до гривні у 2000—2024 рр. за даними Національного банку України

Зверніть увагу на роки, коли курс долара почав особливо сильно зростати. У першу чергу, у 2014—2015 рр. та у 2023—2024 рр., це напряму пов’язано з початком російсько-української війни та повномасштабним вторгненням 24 лютого 2022 року.

Стартап — це нова компанія або проєкт, який розпочинає свою діяльність із метою розвитку та введення на ринок нового продукту, послуги або технології. Основною характеристикою стартапу є прагнення інноваційно підійти до вирішення проблеми або завдання і створити щось унікальне та цікаве для споживача.

Інвестор вкладає гроші в перспективний стартап. Компанія успішно розвивається, залучає клієнтів, а вкладення інвестора збільшуються в кілька разів.

Із прикладами українських стартап-проєктів можна ознайомитись за кодом.

Приклади стартапів, які здобули визнання та успіх

- *Uber* — завдяки мобільному додатку користувачі можуть замовляти транспортні засоби зручніше і швидше.
- *Airbnb* — платформа Airbnb дозволяє людям винаймати або здавати в оренду житло по всьому світу, що революціонізує готельний бізнес та надає унікальний досвід подорожей.
- *Tesla* — компанія Ілона Маска (Elon Musk) революціонізує автомобільну промисловість, пропонуючи електромобілі з великим запасом ходу та високою ефективністю.
- *Netflix* — стрімінгова платформа з великим вибором фільмів і серіалів.

 Uber

 airbnb

TESLA

NETFLIX

Кожен вид інвестицій має свої особливості, ризики та можливості для отримання прибутку.

Як інвестиції впливають на родинний бюджет?

- Інвестиції можуть допомогти збільшити суму грошей, які має родина. Якщо батьки вкладають гроші у нерухомість, їхня інвестиційна діяльність може приносити додатковий прибуток.
- Інвестиції можуть стати джерелом заощаджень на майбутнє. Інвестування грошей у пенсійні фонди допомагає створити надійний захист на пенсії.
- Інвестиції можуть забезпечити фінансову стабільність у разі несподіваних витрат або фінансових проблем. Якщо родина має різноманітні інвестиції, це може допомогти вирішити фінансові труднощі.

Інвестиції вимагають часу, щоб приносити прибуток. Важливо мати довгострокову перспективу інвестування, щоб досягти бажаних фінансових цілей.

Важливо добре розуміти ризики, пов'язані з інвестиціями. Наприклад: ризик втрати грошей, обумовлений змінами на фінансовому ринку, або ризик зниження вартості інвестицій через погіршення стану фінансової установи.

Максим вирішив інвестувати свої гроші у банківський депозит. Він вклав 1000 гривень на 1 рік під 10 % річних. Скільки грошей він отримає після закінчення терміну?

Розв'язання

Розрахуємо прибуток від депозиту за рік:

$$\text{прибуток} = \text{сума вкладу} \times \left(\frac{\text{процентна ставка}}{100} \right);$$

$$\text{прибуток} = 1000 \text{ грн} \times \left(\frac{10}{100} \right) = 100 \text{ грн.}$$

Додамо прибуток до початкової суми вкладу:

кінцева сума = сума вкладу + прибуток;

Таким чином: кінцева сума = 1000 грн + 100 грн = 1100 гривень, тобто за рік Максим отримає 1100 гривень.

Порахуйте, які кошти Максим отримає за два або п'ять років зберігання грошей на банківському депозиті?

Приклад змін на фінансовому ринку, що може призвести до втрати інвестицій

У різні періоди історії навіть потужні фінансові установи терпіли невдачі і деякі з них банкрутували, що спричинило значні втрати для інвесторів, наприклад інвестиційний банк *Lehman Brothers* (США, 2008).

Фінансові кризи та труднощі можуть призвести до катастрофічних наслідків для банків та їх клієнтів, тому важливо, щоб банки здійснювали ефективне управління ризиками та були фінансово стійкими.

Закриття головного офісу Lehman Brothers.

Погіршення стану фінансової установи можливе з кількох причин:

- надання кредитів ненадійним клієнтам або невідповідність кредитної політики може призвести до збільшення кількості неповернених кредитів та збільшення ризику для банку чи іншої фінансової установи;
- неналежне управління ризиками, в тому числі недостатній капітал;
- негативні зміни в економіці, зокрема спад господарської активності, зміна валютних курсів тощо.

В Україні також відбулися банкрутства банків. «Промінвестбанк» був оголошений неплатоспроможним у грудні 2014 року.

Банк «Фінансова ініціатива» також став жертвою фінансових проблем і був оголошений неплатоспроможним у травні 2015 року.

У 2015 році Національний банк України оголосив про ліквідацію «Дельта Банку» через порушення вимог законодавства та невиконання фінансових нормативів.

Пенсія — інвестиція в майбутнє

Пенсійний фонд України — державна організація, яка займається збиранням та розподілом грошей для виплати пенсій тим, хто досяг пенсійного віку або потребує соціальних виплат через стан здоров'я. Кожен працівник і роботодавець щомісяця відраховують частину зароблених грошей у вигляді внесків до Пенсійного фонду.

Недержавні пенсійні фонди (НПФ) — фінансові установи, що здійснюють недержавне пенсійне забезпечення громадян на основі добровільних внесків. НПФ працюють окремо від державної пенсійної системи та регулюються законодавством України.

Які переваги може надати сім'ї інвестування грошей? Які основні ризики пов'язані з інвестиціями для родинного бюджету? Які типи інвестицій ви рекомендували б родині з метою збільшення свого бюджету? Які фінансові цілі сім'я може поставити перед собою, перш ніж робити інвестиції?

Вибір інвестицій для молодіжного клубу

Для вирішення даного завдання доцільно об'єднатись у три групи.

Молодіжний клуб «Інвестори майбутнього» хоче інвестувати 10 000 гривень, щоб через 5 років вони зросли до максимально можливої суми.

Члени клубу розглядають три варіанти інвестування:

1 група. Акції технологічної компанії. Оцінювана річна прибутковість: 12 %. *Ризик:* високий (можливі значні коливання вартості акцій).

2 група. Облігації уряду України. Оцінювана річна прибутковість: 5 %. *Ризик:* низький (уряд гарантує виплати).

3 група. Депозитний рахунок у банку. Оцінювана річна прибутковість: 13 %. *Ризик:* дуже низький (гарантована прибутковість банком).

Завдання для груп. Проаналізувати наведені варіанти інвестування та оцінити очікуваний дохід за 5 років. Окреслити ризики, пов'язані з цим варіантом інвестування.

Представити результати та провести спільне обговорення.

Яким чином інвестиції можуть вплинути на фінансову стабільність родини в майбутньому?

Використовуючи інтернет-джерела або шляхом опитування, проведіть аналіз вартості оренди житла у вашій місцевості та місцевості, що вам до вподоби. Визначте, що впливає на рівень цін (орендну плату) — розташування, якість будинку/квартири, сантехніка, обладнання тощо.

Складіть порівняльну таблицю цін.

Тестові завдання з однією відповіддю (1 бал)

1. Що таке заощадження?

- а. Витрачання грошей на розваги.
- б. Відкладання частини доходів для майбутнього використання.
- в. Використання грошей на купівлю продуктів.
- г. Кошти, які терміново потрібно витратити.

2. Чому важливо заощаджувати гроші?

- а. Щоб мати кошти на непередбачувані витрати та майбутні потреби.
- б. Щоб витратити їх на розваги.
- в. Щоб показати друзям, що у вас є гроші.
- г. Щоб купувати дорогі подарунки.

3. Який із наведених способів допомагає заощаджувати гроші?

- а. Купувати тільки необхідні товари та послуги.
- б. Витратити всі гроші одразу після отримання доходу.
- в. Позичити гроші у друзів.
- г. Витратити гроші на все, що хочеться.

4. Який метод заощадження є найбільш ефективним?

- а. Відкладати фіксовану суму щомісяця.
- б. Відкладати залишок грошей після всіх витрат.
- в. Не вести облік своїх витрат.
- г. Вкладення грошей у безкоштовні акції.

5. Що таке імпульсивні витрати?

- а. Заплановані витрати.
- б. Незаплановані витрати, здійснені під впливом моменту.
- в. Витрати на житло.
- г. Витрати, які є обов'язковими для родини.

6. Як уникнути імпульсивних витрат?

- а. Складаючи список покупок і дотримуючись його.
- б. Відвідувати магазини щодня.
- в. Купувати все, що сподобається.
- г. Ігнорувати бюджет і заощадження.

Тестові завдання з двома відповідями (2 бали)

7. Які з наведених витрат можна віднести до розважальних?

- а. Витрати на кіно та концерти.
- б. Витрати на комунальні послуги.
- в. Витрати на обіди в ресторани.
- г. Витрати на медичне обслуговування.

8. Які з наведених категорій витрат можуть бути змінними в бюджеті?

- а. Витрати на подарунки.
- б. Витрати на освіту.
- в. Витрати на продукти харчування.
- г. Витрати на оренду.

9. Які з цих тверджень є правильними щодо складання бюджету?

- а. Бюджет слід регулярно переглядати та оновлювати.
- б. Бюджет не потребує коригування, якщо ви дотримуетесь плану.
- в. Витрати завжди повинні перевищувати доходи.
- г. Бюджет допомагає зрозуміти, куди йдуть гроші.

10. Які з наведених порад допомагають знизити витрати?

- а. Порівнювати ціни перед покупкою.
- б. Купувати товари без огляду на їх ціну.
- в. Використовувати купони та акції.
- г. Ігнорувати плани щодо бюджету.

11. Що таке стартап?

- а. Високотехнологічний проєкт, який обов'язково потребує великого початкового капіталу.
- б. Новий бізнес, який швидко зростає та має інноваційну бізнес-ідею.
- в. Державна програма підтримки малого бізнесу.
- г. Будь-який новий бізнес, незалежно від його ідеї.

12. Що таке нерухомість?

- а. Об'єкти, які не можуть бути переміщені: земля, будівлі, споруди.
- б. Цінні папери, якими торгують на фондовій біржі.
- в. Будь-які предмети матеріальної власності, незалежно від їх місця розташування.
- г. Усі речі, які належать фізичній або юридичній особі.

13. Який вид інвестицій вважається найбільш ризикованим?

- а. Банківський депозит.
- б. Інвестиції у державні облігації.
- в. Інвестиції у фондовий ринок (акції).
- г. Покупка нерухомості.

14. Що впливає на кредитну історію?

- а. Своєчасна сплата податків.
- б. Регулярність сплати за кредитами та борговими зобов'язаннями.
- в. Наявність кількох активних банківських рахунків.
- г. Підписання договору страхування.

15. Що є найважливішим фактором при виборі об'єкта нерухомості для інвестицій?

- а. Близькість до центру міста.
- б. Потенціал зростання вартості та прибутковості.
- в. Естетичний вигляд будівлі.
- г. Рік побудови об'єкта.

16. Що вказує на погану кредитну історію?

- а. Велика кількість активних кредитів.
- б. Регулярні прострочені платежі за кредитами.
- в. Великий дохід і висока платоспроможність.
- г. Відсутність боргових зобов'язань.

ТЕМА 4

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ТА ШАХРАЙСТВО

Урок 1. Фінансова безпека. Захист грошей від підробки

— Підсудний, чому ви робили фальшиві гроші?
— Справжні я ще не навчився.

Анекдот

Фінансові знання та вміння захищати свої гроші — це навички, які стануть у нагоді протягом усього життя. Фінансова безпека — це здатність захистити свої фінансові ресурси від різних загроз та ризиків, включає в себе знання фінансових інструментів, вміння управляти бюджетом, здатність розпізнавати шахрайство та багато іншого. У рамках цієї теми ми розглянемо різні аспекти фінансової безпеки, зокрема:

як зберігати гроші та особисті дані у безпечному місці;

як використовувати банківські послуги безпечно та відповідально;

як розпізнавати та уникати фінансового шахрайства та обману.

Ми також розглянемо приклади реальних ситуацій та способи, які допоможуть нам захистити наші гроші та інформацію. Пам'ятайте, що знання — це сила, особливо коли мова йде про фінансову безпеку.

Розгляне картину «Фокусник», яка належить пензлю знаменитого середньовічного нідерландського живописця Ієроніма Босха. На ній зображено, як ошукують людей. Поки фокусник захоплює аудиторію грою в кубки та кульки, його напарник у натовпі витягує гаманець у людини, яка відволіклась і пильно стежить за виставою.

Ієронім Босх.
Фокусник. 1475—1502 рр.

Фінансова безпека — це стан, коли у вас є достатньо ресурсів для задоволення своїх потреб і бажань. Цього стану можна досягти за допомогою управління грошима.

Одним із ключових аспектів фінансової безпеки є заощадження, які можна зробити, наприклад, поклавши гроші в банк.

Банки пропонують різні види рахунків: рахунки з обмеженим доступом або депозитні рахунки. Також, ще одним способом заощадження грошей є інвестування в цінні папери.

Безумовно, можна зберігати гроші в домашніх умовах, але це не завжди безпечно.

Для забезпечення фінансової безпеки потрібно планувати свої витрати, формувати бюджет і дотримуватися його, розділяти свої витрати на основні потреби, розваги та заощадження.

Для досягнення фінансової безпеки важливо розуміти різницю між потребами і бажаннями. Нагадаємо, що потреби — це речі, необхідні для життя, такі як їжа, одяг і житло. Бажання роблять ваше життя комфортнішим, але їх виконання не є обов'язковим. Відповідно, потрібно навчитися розставляти пріоритети в своїх витратах.

Пригадайте, з якого оповідання даний уривок, хто автор твору та що він хотів передати даними словами:

«Через деякий час з'являється жид Невідомий. Він пропонує Калитці купити фальшиві гроші, показуючи зразки новеньких купюр. “Та ти давай мені таких грошей хоч лантух — прийму”, — дивується Герасим, не відрізняючи “фальшивих” од справжніх. Він погоджується за п'ять тисяч карбованців купити сто тисяч фальшивих. “Розпалилась до них моя душа... Сто тисяч візьму!” — промовляє Калитчина жадібність. Отже, Герасим уклав з Невідомим шахрайську угоду й домовився про зустріч на вокзалі, щоб викупити ці бажані сто тисяч. А зразки “фальшивих” карбованців Герасим забирає, щоб розмінати їх у казначействі. Сам він іти до казначейства боїться, тому хоче довірити цю справу Савці».

Фінансова безпека — це також і здатність захищати свої гроші та особисту інформацію від шахраїв та обману. Важливим є вміння розпізнавати підроблені гроші, уникати потрапляння в схеми обману, захищати свої банківські дані та картки від крадіжки.

Захист грошей від підробки здійснюється на державному рівні.

Національна одиниця «гривня» друкується на Банкотно-монетному дворі, підпорядкованому Центральному банку України.

В Україні Банкотно-монетний двір знаходиться в Києві і працює відповідно до інструкцій Національного банку України (НБУ).

Будівля Національного банку України

Будівля Національного банку України була зведена в Києві в 1902—1905 роках за проектом архітекторів О. В. Кобелева та А. М. Вербицького. Художнє оформлення приміщень і фасаду банку було доручено італійському скульптору Е. Саля і Ф. П. Соколову. У 1933 році (у зв'язку із планованим перенесенням столиці України з Харкова до Києва) будівля контори держбанку перестала задовольняти зростаючим потребам. Тому було ухвалено рішення надбудувати ще два поверхи. За розробку проєкту надбудови взявся О. В. Кобелев у співавторстві з архітектором В. Н. Риковим. Розпочаті 25 лютого 1934 року будівельні роботи було завершено за вісім із половиною місяців.

Будівля Державного банку. 1911 р.

Виготовлення грошей є тривалим та секретним процесом. В інших умовах або місцях, крім Банкотно-монетного двору, виготовляти гроші заборонено, і це переслідується законом, за такі порушення передбачена кримінальна відповідальність.

Чи хотіли би ви працювати на монетному дворі? Це приваблива перспектива, але доводиться працювати з хімічними отруйними речовинами, які не є корисними для здоров'я. Виносити гроші чи золото з двору заборонено і зробити це неможливо.

Процес виготовлення грошей передбачає виконання цілого ряду необхідних умов: вибір відповідного зображення на банкноті, підбір кольорів, спеціальна форма друку, перевірка кожного надрукованого папірця на наявність дефектів, наявність захисту кожної банкноти від підробки.

Захист може бути в таких формах:

- водяні знаки, які постають у вигляді збільшення або зменшення деяких частин банкноти, і якщо подивитися на світло, то можна побачити світлі або темні згущення, які можуть створювати малюнок;
- волокна — виглядають як маленькі волосинки по всьому грошовому паперу;
- конфеті — маленькі різнокольорові паперові диски, які можуть світитися в ультрафіолетових променях;
- захисна нитка — тоненька ниточка в середині паперу, протягнута по всій грошовій банкноті;
- філігранний малюнок — портрети людей на банкнотах;
- код для сліпих — рельєфні зображення у вигляді різних геометричних фігур для допомоги користування грошима сліпим людям;
- оптичний ефект — зміна кольору банкноти або її частини при зміні її положення на світлі;
- фарба — у фарбу додають різні компоненти, які світяться в ультрафіолетових променях.

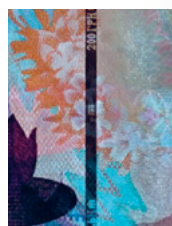
Захист банкноти номіналом 200 гривень

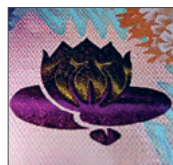
- ① Водяні знаки — портрет та номінал на світлому фоні.
- ② Захисна стрічка — коричнева смужка з магнітним кодом та цифровим позначенням номіналу, яку можна побачити на світлі.
- ③ Наскрізний елемент — позначення номіналу «200» з обох боків банкноти, виконане в одному місці на лицьовому і зворотному боках банкноти.
- ④ «Віконна» захисна стрічка — синя смужка з написами «200» та «₴».
- ⑤ SPARK елемент — водяна лінія, що змінює колір при нахилі купюри.
- ⑥ Латентне зображення номіналу, яке видно при зміні кута нахилу.
- ⑦ Рельєфні елементи.
- ⑧ Мікротексти.

Банкнота надрукована на спеціальному тонованому папері з рожевим відтінком, який відповідає переважаючому кольору зображень, що є на банкноті. Папір містить багатотоновий локальний водяний знак, світлий елемент водяного знака, захисну стрічку та захисні невидимі при денному світлі волокна.

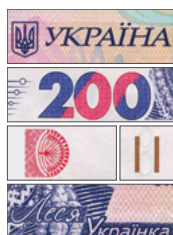
- **Водяний знак** — портрет Лесі Українки, що повторює зображення, надруковане на лицьовому боці банкноти. Зображення розміщено локально з правого краю лицьового боку банкноти та видиме під час розглядання банкноти проти світла.
- **Захисна стрічка** — повністю занурена в товщу паперу полімерна стрічка, видима ліворуч від поля водяного знака під час розглядання лицьового боку банкноти проти світла. За допомогою збільшувального скла на стрічці можна побачити прозорі зображення в прямому та перевернутому вигляді: «200 ГРН», елемент малого Державного Герба України — тризуб і мікротекст цифрового позначення номіналу «200».
- **Оптичною фарбою (ОВІ)** на лицьовому боці банкноти друком інтаглію (глибоким) у правому нижньому куті нанесено цифрове позначення номіналу «200». Фарба на банкноті змінює колір у разі огляду під різними кутами: бузковий (малиново-фіолетовий) — під час розглядання зображення перпендикулярно до поверхні зображення; оливково-зелений — під час розглядання його під гострим кутом.

- *Рельєфні елементи* — елементи, що надруковані фарбою, яка виступає над поверхнею паперу, і шорсткість яких відчувається на дотик (портрет, написи, цифрові позначення номіналу, мікротекст). Є тільки на лицьовому боці банкноти. Підвищений рельєф мають такі зображення: малий Державний Герб України та написи «УКРАЇНА» і «НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ» уздовж верхнього краю банкноти; напис «ДВІСТІ» уздовж лівого краю банкноти; графічні елементи по верхньому краю стилізованого зображення дерева зліва від портрету; елемент для людей з послабленим зором; цифрові позначення номіналу у правому нижньому та лівому верхньому кутах банкноти; по дві групи з 7 штрихів, що розташовані перпендикулярно до обох бічних країв банкноти.

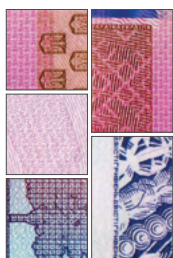
- *Елемент для людей з послабленим зором* — рельєфне позначення номіналу у вигляді двох вертикальних рисок фіолетового кольору, яке розміщене по середині правого краю лицьового боку банкноти.

- Приховане зображення цифрового позначення номіналу «200» виконане в геометричному орнаменті червоного кольору ліворуч від портрета Лесі Українки. Цифри видимі при розгляданні банкноти на рівні очей проти світла під гострим кутом: темні на світлому фоні — при розгляданні банкноти з короткого боку, світлі на темному фоні — при розгляданні банкноти з довгого боку.

- *Мікротекст* — написи, що повторюються, і які можна прочитати за допомогою збільшувального скла. Мікротексти на лицьовому боці банкноти: напис «ЛЕСЯ УКРАЇНКА 1871—1913», який виконано інтаглію друком мікрошрифтом (позитив зображення) та розміщено у портреті по верхньому краю коміру справа; аббревіатура «НБУ», яку виконано інтаглію друком мікрошрифтом (негатив зображення) та розміщено на лінії нижньої межі портрета праворуч; цитата з твору Лесі Українки: «БЕРИМОСЬ КРАЩЕ ДО РОБОТИ, ЗМАГАЙМОСЬ ЗА НОВЕ ЖИТТЯ!», яку виконано офсетним друком мікрошрифтом (позитив зображення); мікротекст обмежує праворуч незадруковану ділянку в полі водяного знака і повторюється п'ять разів; напис «Літературно-меморіальний музей-садиба Лесі Українки в селі Колодяжному Волинської області», який виконано офсетним друком мікрошрифтом (позитив зображення); мікротекст розташований під негативним малюнком садиби по середині банкноти.

Мікротексти на зворотному боці банкноти: цитата з твору Лесі Українки: «ПРОТИ ВІЧНОСТІ НЕБА БУЛИ МИ МАЛІ, АЛЕ НЕБО СХИЛЯЛОСЬ НАД НАМИ», яку виконано офсетним друком мікрошрифтом (негатив зображення); мікротекст наповнює лінію овалу навкруги зони водяного знака і повторюється сім разів; цифрове позначення номіналу у лівому нижньому куті банкноти

наповнено мікрошрифтом «200» (офсетний друк, негатив зображення, цифри з перемінною товщиною). Дві смуги, які виконані офсетним друком мікрошрифтом «Україна» (позитив зображення), розташовані по обидва боки від слова «Україна», що знаходиться по середині лівого краю банкноти.

- **Райдужний друк** — спеціальний друк, що забезпечує поступовий перехід одного кольору елементів без їхніх розривів і зміщення в інший. На лицьовому боці банкноти — переходи у фоновій сітці та в окремих стрічках у зображенні українського вінка. На зворотному боці — переходи у центральній фоновій сітці, у фрагментах малюнку в'їзної вежі Луцького замку та в окремих елементах дизайну.

Крім елементів захисту для візуального визначення, банкнота має елементи захисту, які визначаються в ультрафіолетових, інфрачервоних променях та мають магнітні властивості.

Підробна купюра «Di-face Tenner» британського стритарт-художника під псевдонімом Бенксі. Перша робота художника, яку придбав для своєї колекції Британський музей.

На банкноті зроблено жартівливий напис «Banksy of England».

На банкноті замість обличчя англійської королеви Єлизавети II зображена принцеса Діана та зроблено жартівливий напис «Banksy of England» (що дослівно можна перекласти як «Бенксі Англії» замість звичного «Банк Англії») зі словами: «Я обіцяю пред'явнику за вимогою оплати кінцеву ціну».

Банкноту музею передала компанія — представник художника

Pest Control, тому що самого художника ніхто ніколи не бачив, він зберігає таємничість, і його графіті, мурали та інші види стритарту можна знайти в непередбачуваних місцях, вони носять сатиричний та провокаційний характер.

Бенксі.

Di-face Tenner. 2004 р.

Як діяти, коли ви стикаєтесь із підробленими грошима?

Кожен із нас може стикнутися з фальшивими грошима. Якщо ви отримали підроблені гроші, то не використовуйте їх для оплати чи обміну. Це може зробити вас порушником і мати законодавчо обтяжливі наслідки. Повідомте про це місцеву поліцію або Національний банк. Вони зможуть допомогти вам знайти правове вирішення цієї ситуації.

Зауважили підроблені гроші в банкоматі чи банку

Не беріть гроші з банкомату, якщо вам щось здається підозрілим. Повідомте про це представників банку або власників банкомату. Вони проведуть перевірку і вживуть необхідних заходів.

Отримали підроблені гроші в магазині чи ресторані

Збережіть гроші та отримайте квитанцію про оплату. Це буде доказом вашої платіжної діяльності. Повідомте про це відділ обслуговування магазину або ресторану. Вони мають право перевірити купюру і вирішити, як діяти.

Маєте підозру на підробку в банку

Збережіть гроші та отримайте письмове підтвердження того, що ви їх отримали в даному банку. Зверніться до відділу обслуговування або безпеки банку і повідомте про свої підозри.

Обмін підозрілої валюти в обмінному пункті

Не здавайте гроші до обміну, якщо вони вам здаються підозрілими. Повідомте працівників обмінного пункту про свої підозри і зверніться до них за допомогою.

Підозра на підробку в магазині або на базарі

Уважно перевірте купюру, яку отримали. Подивіться на захисні елементи, водяні знаки, мікротекст і т. д. Якщо є підозра, повідомте продавця і відмовтеся від прийняття грошей.

Що робити, якщо у вас виявилися пошкоджені купюри?

У першу чергу, слід оцінити ступінь пошкодження:

- злегка пошкоджені купюри (наприклад, з невеликими надривами або потертостями) зазвичай приймаються банками без проблем;
- сильно пошкоджені купюри (порвані на частини, з відсутніми шматками, зіпсовані вогнем чи водою) можуть потребувати більш ретельної оцінки і їх потрібно віднести до банківської установи. Це може бути комерційний банк або Національний банк України (НБУ).

Більшість банків обмінюють пошкоджені купюри. При цьому, якщо ступінь пошкодження викликає сумніви, банк має право прийняти купюру для експертизи. У разі збереженості більше ніж 50 % купюри, банкноту замінюють. Так само можна обміняти і пошкоджені монети. Не варто намагатися усувати пошкодження купюри самостійно (наприклад, склеювати), це може ускладнити процес обміну. Доцільно зберігати всі частини купюри, навіть якщо вона розірвана.

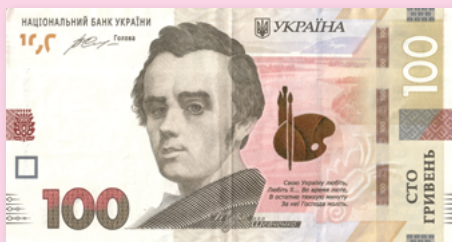
Відомий актор Джонні Депп має пристрасть до колекціонування рідкісних предметів. Одного разу він придбав рідкісну колекційну купюру, яка була частково зіпсована. Але для нього це був не просто пошкоджений папірець, а частинка історії, тому він заплатив за цю купюру більше, ніж її номінальна вартість.

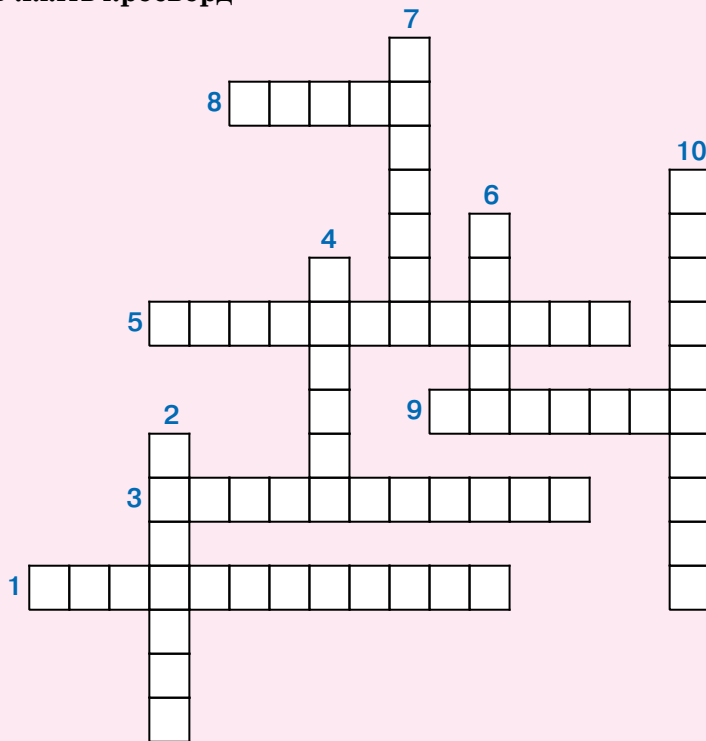
Фінансова грамотність та своєчасна інформація для споживачів фінансових послуг сприяє усвідомленню ризиків та вчасному реагуванню на потенційні загрози. Ретельне планування та управління фінансами, а також співпраця з відомими та надійними фінансовими установами є ключовими стратегіями у формуванні стійкої фінансової безпеки та захисту власних грошей.

Яка купюра є фальшивою?

Розв'яжіть кросворд

По горизонталі. 1. Цифрова валюта, що використовується для електронних транзакцій. 3. Форма платіжного засобу, яка потребує використання інтернету. 5. Метод захисту, що вимагає двох різних видів ідентифікації. 8. Розлад, занепад, загострення (політичних, економічних, соціальних) суперечностей. 9. Унікальні фізіологічні характеристики, які використовуються для аутентифікації, зазначені у документі.

По вертикалі. 2. Стан захищеності, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує. 4. Охорона з метою запобігти порушенням. 6. Засіб безготівкових платежів, який видає банк. 7. Особа не здатна розрахуватися з кредитами. 10. Написи, що повторюються, і які можна прочитати за допомогою збільшувального скла.

Як поводити себе в наступних ситуаціях?

1. Працівник магазину отримав фальшиві гроші як оплату від покупця. Як магазин повинен діяти в такій ситуації? Як визначити, що гроші є фальшивими?
2. Користувач витягнув гроші з банкомату, але одна з купюр виявилася підробленою. Як він може довести банку, що підроблені купюри отримані в банкоматі, та отримати компенсацію?
3. Ресторан отримав велику купюру, але пізніше виявилось, що вона є фальшивою. Як ресторан повинен реагувати на це?
4. Чоловік хоче обміняти велику суму іноземної валюти в обмінному пункті, але виявляється, що деякі банкноти є підробленими. Як повинен діяти обмінний пункт?
5. Продавець на базарі отримав підроблену купюру від покупця. Чи є у продавця право відмовити в обміні?
6. Користувач помітив, що одна з купюр, яку він отримав з банкомату, має ознаки підробки. Як він повинен поводитися в такій ситуації?

Чому важливо знати, як виглядають справжні банкноти вашої країни?

Створіть інформаційний буклет для своїх однокласників або сім'ї, у якому буде описано, як розпізнати підроблені банкноти. Додайте зображення і пояснення основних захисних елементів банкнот, а також розділ про основні правила фінансової безпеки, наприклад, як безпечно користуватися банківськими картками та онлайн-банкінгом, як створити резервний фонд, як захищати особисті фінансові дані. Створіть короткий відеоролик або анімацію із демонстрацією основних методів захисту банкнот від підробок.

Енді Воргол був не тільки одним із відоміших митців ХХ століття, але й справжнім провокатором у світі мистецтва. У 1962 році він створив серію робіт під назвою «Долар». У певний момент його картини були настільки деталізовані, що в деяких випадках глядачі сприймали їх за справжні гроші. Відомо, що в одному з нью-йоркських клубів Воргол залишив «малюнок долара» як плату за напої, і персонал не одразу помітив підробку. Згодом цей випадок став легендою, а «фальшива» купюра Воргола здобула ще більшу цінність як частина історії мистецтва.

Сьогодні роботи Енді Воргола, пов'язані із зображенням грошей, вважаються одними з найдорожчих у світі, що іронічно підтверджує його думку: «Гроші — це найкраще мистецтво».

«Грошові» роботи Енді Воргола на аукціоні Сотбіс. 2015 р.

Урок 2. Як захистити себе від фінансового шахрайства?

У багатства є крила.

Українське прислів'я

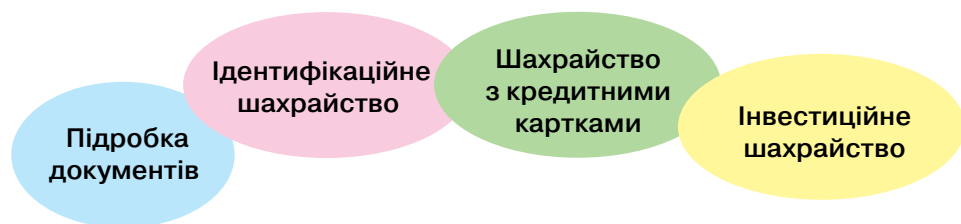

Чи стикалися ви або ваші знайомі з фінансовим шахрайством? Які ознаки можуть вказувати на те, що ви маєте справу з шахраями? Як ви перевіряєте безпеку вебсайтів перед тим, як вводити свої дані?

В епіграфі до уроку подане прислів'я, зміст якого полягає в тому, що капітал, зароблений чесною працею, можна втратити в одну мить, особливо, якщо зіткнутися з шахрайством.

Фінансове шахрайство — це незаконні дії з грошовими потоками як готівковими, так і безготівковими.

Фінансове шахрайство може нести в собі різні загрози.

Підrobка фінансових документів — незаконна діяльність, яка може бути пов'язана з фальсифікацією або зміною фінансових документів із метою отримання неправомірної вигоди або приховування правди. До таких документів можуть належати рахунки-фактури, звіти про доходи, банківські виписки, податкові декларації та інші фінансові звіти. Шляхом підrobлення документів можна збільшити або зменшити показники доходів, вносити фіктивні витрати або завищувати витрати, підrobляти підписи на фінансових документах.

Ідентифікаційне шахрайство, або крадіжка особистих даних, відбувається, коли хтось використовує вашу особисту інформацію (ім'я, номер соціального страхування, номер банківського рахунку або паролі) без вашого дозволу. Щоб запобігти ідентифікаційному шахрайству, важливо зберігати особисту інформацію у безпеці, не ділитися паролями, використовувати складні паролі.

Слід пам'ятати, що шахраї можуть бути дуже винахідливими і вигадувати різні схеми. Шахраї можуть представлятися правоохоронцями, продавцями, покупцями, вивідувати у власників під різними приводами реквізити платіжних карток, особисті дані, телефонувати під виглядом працівників банку. У випадку, якщо виникли сумніви стосовно того, що телефонує саме співробітник банку, краще буде покласти слу-

хавку та самостійно зателефонувати до банку за номером, що зазначений на звороті вашої платіжної картки.

Шахрайство з кредитними картками.

Упровадження платіжних карток значно спростило проведення операцій із грошима, здійснення покупок, але разом із тим створило умови для фінансового онлайн-шахрайства.

Необхідно надійно зберігати та не розголошувати свій ПІН-код; не давати можливості підглядіти ПІН-код при введенні.

Для захисту від цього виду шахрайства варто знати кілька основних правил:

- справжні працівники банку під час розмови завжди звертаються до вас на ім'я;
- банківські працівники ніколи не запитують PIN чи CVV-код. Та й загалом повідомляти ці два коди жодним стороннім особам не потрібно;
- якщо ви загубили картку чи у вас її викрали, одразу ж телефонуйте на гарячу лінію вашого банку та попросіть її заблокувати;
- стабільно перевіряйте стан коштів на вашому рахунку, це допоможе якнайшвидше помітити операції, які ви не виконували.

Важливо не намагатися встановити програми чи додатки з функціоналом віддаленого доступу на прохання осіб, що телефонують та представляються банківськими співробітниками. Не переходите за посиланнями в СМС-повідомленнях, електронних листах, месенджерах, якщо ви не впевнені в тому, хто їх надіслав.

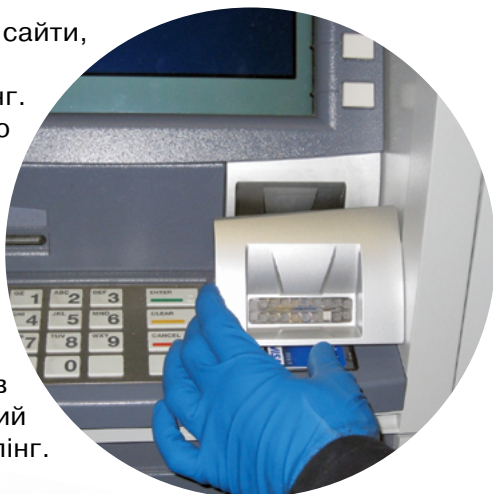
Інструкції з фінансової безпеки для споживачів Національного банку України

Розповсюдженим прикладом шахрайської інформації є СМС-повідомлення щодо виграшу автомобіля, квартири, мільйона тощо. Особа передзвонює за вказаним номером, де їй пояснюють: щоб отримати свій приз, необхідно сплатити податок у розмірі 1 % від його вартості.

Шахраї можуть створювати фішингові сайти, тобто копіювати дизайн відомих ресурсів.

Одним із видів шахрайства є скімінг. Назва походить від однойменного пристрою «скімер», який використовують шахраї. Скімер — це накладка на картоприймач, яка зчитує дані магнітної стрічки банківської карти, щоб пізніше перенести їх на білий пластик необхідного розміру або бонусну карту якогось магазину чи закладу.

Скімінг — не єдиний спосіб кіберзлочинців отримати доступ до ваших коштів із використанням банкомату. Існує ще й такий вид шахрайства, як кард- або кеш-треппінг.

Суть схеми полягає в заклеюванні отвору для видачі готівки з метою подальшого присвоєння коштів.

Кард- або кеш-треппінг іще один вид шахрайства, який розрахований на неуважність людини. Потрібно звертати увагу на повідомлення, отримані від банку після проведення операції.

Інвестиційне шахрайство, також відоме як фінансова піраміда, при якому шахраї обманюють людей, змушуючи їх вкладати гроші в неіснуючі або недобросовісні інвестиційні проєкти.

Основна мета шахраїв — отримати контроль над грошима інвесторів і використати їх для власної вигоди. При цьому шахраї обіцяють великий і швидкий прибуток із мінімальним ризиком або взагалі без нього. Можуть використовувати фальшиві документи, вебсайти або вигадані відгуки від нібито успішних інвесторів, щоб виглядати легітимно. Щоб уникнути інвестиційного шахрайства, потрібно ретельно перевіряти інформацію про компанію, проєкт та осіб, які пропонують інвестицію, використовувати офіційні джерела і незалежні відгуки, звертатись до фінансових консультантів або юристів перед тим, як вкладати значні суми грошей.

«МММ» — одна з найвідоміших фінансових пірамід в історії пострадянського простору на початку 1990-х років. Компанія пропонувала своїм клієнтам «цінні папери», обіцяючи величезні прибутки за дуже короткий термін. МММ активно рекламувалася, обіцяючи надзвичайно високі відсотки на вкладені гроші, які в десятки і сотні разів перевищували ставки за банківськими депозитами. Виплати відсотків та повернення вкладених коштів здійснювалися за рахунок грошей нових інвесторів. Поки кількість нових інвесторів зростала, МММ могла виконувати свої зобов'язання перед старими вкладниками. Коли надходження нових грошей сповільнилося, МММ не змогла виконувати свої зобов'язання.

У серпні 1994 року піраміда обвалилася, внаслідок чого мільйони інвесторів втратили свої гроші. Керівника «піраміди» було заарештовано і засуджено за шахрайство, але більшість потерпілих так і не отримали свої гроші назад. Піраміда МММ стала яскравим прикладом того, як фінансова грамотність і обачність є критично важливими для інвесторів. Високі обіцянки часто є ознакою шахрайства, і інвесторам завжди варто ретельно перевіряти, куди вони вкладають свої гроші, особливо коли йдеться про обіцянки швидкого та великого прибутку.

Вкладайте гроші тільки через відомі й регульовані фінансові установи та платформи. Інвестиційне шахрайство може призвести до значних фінансових втрат і стресу, тому важливо бути уважним і обережним при ухваленні інвестиційних рішень.

Як захистити себе від фінансового шахрайства

Одного чудового дня в місті Фінансія з'явився таємничий фінансовий шахрай, який намагався обдурити людей та втягнути їх у свої схеми. Він використовував привабливі пропозиції, щоб привернути увагу потенційних жертв, обіцяв великий прибуток за короткий час. Частенько тиснув на потенційну жертву, наголошуючи на необхідності прийняття рішення швидко, без роздумів. Використовував фальшиві документи, листи від урядових органів або фінансових установ, що нібито підтверджували їхню легітимність, але насправді це був лише обман. Випитував особисту інформацію, таку як номери кредитних карток, ПІН-коди, паролі до електронних рахунків та інше під приводом перевірки особи чи здійснення операцій. Намагався звернутися до емоцій потенційних жертв, пропонуючи розваги, подарунки, а іноді використовував загрози, щоб змусити жертву зробити платежі або виконати вимоги.

Герої нашої історії — Марія, Іван та Люба — вирішили дізнатися, як захистити себе та жителів міста Фінансія від фінансового шахрайства.

Марія використовує свої знання про фінансове шахрайство та розпізнає шахраїв, які намагаються обдурити людей через вебсайти та електронні листи. Вона навчає своїх друзів, як розпізнати підозрілі запити та не надавати особисту інформацію.

Іван знає, як використовувати кредитні та дебетові картки безпечно. Він пояснює, чому важливо не розголошувати свій ПІН-код або не використовувати карти на ненадійних вебсайтах.

Люба вивчила шахрайські схеми та розпізнає пірамідальні схеми та фішинг. Вона розуміє, як важливо не потрапляти до пастки шахраїв та як уникнути втрат.

Разом вони вчать перевіряти свої банківські рахунки та виписки, обирати надійних фінансових консультантів та брокерів, а також уникати атак фінансового шахрайства в соціальних мережах.

Допоможіть героям захиститися від фінансового шахрайства, пройдіть наступні етапи.

Етап 1. Знання про фінансові шахрайства

1. Що таке фінансове шахрайство?
2. Назвіть кілька типів фінансового шахрайства.
3. Які ознаки можуть свідчити про те, що вас намагаються обманути фінансово?

Етап 2. Основи безпеки фінансових операцій

1. Яких правил слід дотримуватися при використанні кредитних або дебетових карток?
2. Як забезпечити безпеку свого банківського акаунту в інтернеті?
3. Чому важливо не надавати особисту інформацію іншим людям або на ненадійних вебсайтах?

Етап 3. Розпізнавання шахрайських схем

1. Як розпізнати шахрайський вебсайт?
2. Якщо вам надсилають електронний лист або повідомлення з попередженням про виграш у лотерею, що слід зробити?

Етап 4. Правильне ведення фінансових операцій

1. Чому важливо перевіряти рахунки та виписки з банківських акаунтів?
2. Як вибрати надійного фінансового консультанта або брокера?
3. Як визначити, чи є інвестиційна пропозиція або фінансовий продукт надійним?

Етап 5. Поведінка в інтернеті та соціальних мережах

1. Чому важливо бути обережним у соціальних мережах щодо обговорення особистих фінансових питань?
2. Як уникнути атак фішингу та шахрайства через соціальні мережі?
3. Яких правил безпеки слід дотримуватися при онлайн-покупках?

Однією із найвідоміших справ про викриття фінансових шахраїв є історія про Бернарда Мейдоффа. Його інвестиційна компанія була заснована в 1960-х роках і згодом здобула репутацію одного з найуспішніших хедж-фондів у світі. Мейдофф обіцяв своїм клієнтам високі та стабільні прибутки, що приваблювало інвесторів різного рівня — від великих банків та фондів до простих людей, які вкладали свої заощадження. Проте в 2008 році правда вплинула на поверхню. Роком раніше світ пережив глобальну фінансову кризу, що спричинила паніку серед інвесторів. Клієнти Мейдоффа почали вимагати свої гроші назад, але стало очевидно, що їх не було. Схема Мейдоффа виявилася класичною фінансовою пірамідою: він виплачував прибутки одним інвесторам із грошей, які вкладали інші. Мейдофф був заарештований. Пізніше його засудили до 150 років ув'язнення за шахрайство. Сума, яку втратив світ через його піраміду, оцінюється в понад 65 мільярдів доларів.

Арешт Бернарда Мейдоффа

Урок 3. Захист прав споживачів фінансових послуг

Краще убезпечити себе, ніж потім шкодувати.

Українське прислів'я

Які фінансові послуги ви використовуєте у вашій родині? Що ви знаєте про захист персональних даних і як забезпечити безпеку своїх фінансових даних?

Права споживачів — це сукупність прав, які мають люди, що користуються різними видами послуг, у тому числі фінансовими. Права споживачів фінансових послуг містять у собі право на інформацію про умови послуг, їх вартість та інші важливі деталі.

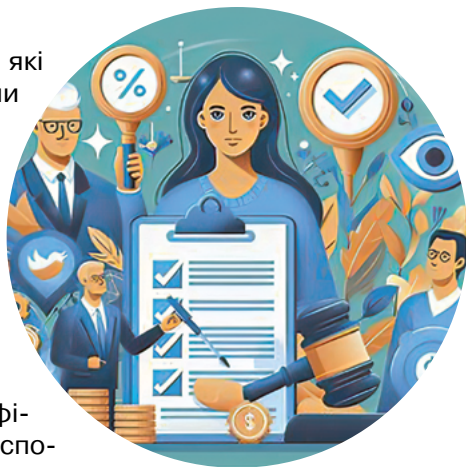
Споживач має право отримувати чітку і зрозумілу інформацію від фінансових установ про те, як працюють їхні продукти та послуги. Також має право на захист своїх особистих даних та конфіденційність угод.

Якщо при спілкуванні з постачальником фінансових послуг виникає конфліктна ситуація, споживач має право на захист та можливість звернутися по допомогу до відповідних органів. Необхідно звернутися до фінансової установи, яка надала фінансові послуги з вимогою усунути порушення. Якщо звернення до установи надавача фінансових послуг виявилось безрезультатним, то потрібно звернутися до Управління захисту прав споживачів фінансових послуг.

Національний банк України уповноважений здійснювати захист прав споживачів фінансових послуг. При Національному банку України створений і функціонує спеціальний підрозділ — Управління захисту прав споживачів фінансових послуг.

До сфери повноважень Управління захисту прав споживачів фінансових послуг належить:

- робота зі зверненнями громадян;
- встановлення вимог до фінансових установ;
- нагляд за додержанням законодавства про захист прав споживачів фінансових послуг та контроль за дотриманням законодавства про рекламу (в частині реклами у сфері фінансових послуг).

Національний банк України (НБУ) — центральний банк України проводить єдину державну політику в галузі грошового обігу, кредитування, зміцнення грошової одиниці України. НБУ регулює та наглядає за діяльністю комерційних банків в Україні.

Управління захисту прав споживачів фінансових послуг

Антимонопольний комітет України (АМКУ) здійснює контроль за дотриманням законодавства у сфері конкуренції на ринку фінансових послуг, захищає інтереси споживачів та протидіє недобросовісним практикам.

Комітет Верховної ради України з питань фінансів, податкової та митної політики

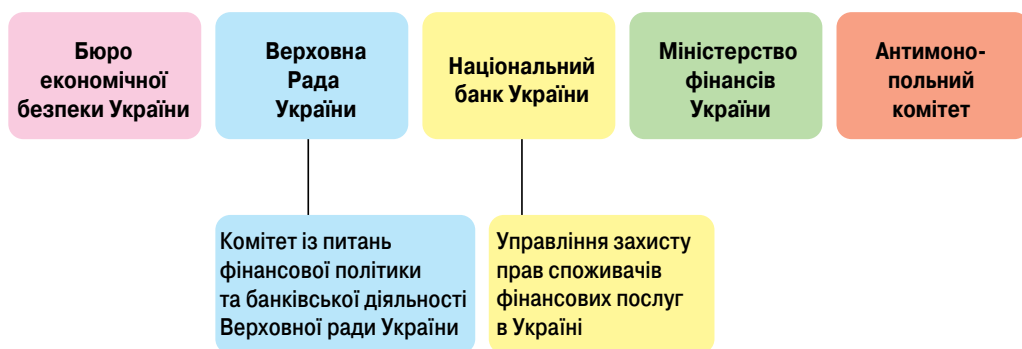

Міністерство фінансів України

Бюро економічної безпеки України (БЕБ) протидіє економічним злочинам проти держави шляхом реалізації правоохоронної, аналітичної, економічної, інформаційної та інших функцій.

Схема підпорядкування державних органів фінансових послуг в Україні

Ознаки, які дають підстави вважати, що ваші права як споживача фінансових послуг порушуються:

- звернення до споживача з вимогою сплатити кредит іншої особи у випадку, якщо споживач не є поручителем, спадкоємцем чи представником боржника;
- виплата не в повному обсязі, неприйняття рішення про виплату або відмова у виплаті страхового відшкодування страховими компаніями;
- застосування погроз чи тиску для стягнення заборгованості;
- нарахування процентів за користування кредитом понад термін кредитування.

Важливо знати, що усі споживачі фінансових послуг мають однакові права, незалежно від свого статусу або доходу.

Споживачі мають право на інформацію про свої фінансові операції та можливість отримання документації, що підтверджує їхні права та обов'язки. У разі недостатньої або неправдивої інформації з боку постачальника фінансових послуг споживачі мають право на компенсацію збитків.

Важливо для споживачів ознайомлюватися з умовами договорів та правилами використання фінансових послуг перед їхнім укладенням.

У договорах можуть бути приховані надмірні комісії та оплати, які неявно збільшують витрати або знижують прибуток від фінансових угод. Це може бути приховано в малих шрифтах або невиразним описанням умов.

Шахраї можуть надати неповну чи недостовірну інформацію щодо фінансових продуктів чи умов договору. Це може призвести до неправильного розуміння умов, ризиків або можливостей, що може завдати збитків.

Шахраї можуть підробляти підписи чи документи, щоб укласти фінансові угоди без дозволу або згоди потерпілого. Це можуть бути фальшиві контракти, довідки, заяви та інші документи.

Кожен споживач фінансових послуг має право і на судовий захист, тобто звернутися до суду з позовом.

Типові сценарії, коли споживач може вирішити звернутися до суду у справі з фінансовими послугами

1. У випадку, коли споживач виявив, що фінансова угода може бути порушена або умови договору не дотримані з боку однієї зі сторін.

2. Якщо споживач виявив надмірні чи приховані витрати, неправильні розрахунки чи інші фінансові недоліки у послугах, які надавала фінансова установа, він може звернутися до суду для врегулювання ситуації та отримання компенсації.

3. Якщо фінансова установа стягує борги неправомірно або надає послуги неналежно, це може стати підставою для звернення до суду для захисту прав та інтересів споживача.

4. Якщо фінансова установа відмовляється виконувати свої обов'язки чи надавати обумовлені послуги, споживач може звернутися до суду для примусового виконання угоди чи отримання компенсації.

Захист прав споживачів фінансових послуг у різних країнах відрізняється залежно від законодавства, культури споживання та рівня розвитку фінансових ринків. Наведемо як приклад, як цей процес організовано у Сполучених Штатах Америки, країнах Євросоюзу та у Великій Британії.

У США діє Бюро з фінансового захисту споживачів (CFPB), яке забезпечує прозорість фінансових продуктів (наприклад, кредитів та іпотек), контролює банки та інші фінансові установи, проводить розслідування скарг споживачів і захищає від шахрайства.

У країнах Європейського Союзу діє Директива ЄС щодо прав споживачів, яка гарантує споживачам право на прозору інформацію про фінансові продукти.

У Великій Британії споживачі фінансових послуг захищає Управління фінансового нагляду (FCA) і Фінансовий омбудсмен.

Захист прав споживачів фінансових послуг є надзвичайно важливою складовою сучасного фінансового ринку, стає ключовим завданням, особливо у контексті зростаючої складності фінансових продуктів та послуг, забезпечення прозорості, відповідальності та взаємодії між споживачами та фінансовими установами. Ефективний захист прав споживачів фінансових послуг забезпечує стабільність та довіру на фінансовому ринку, сприяє розвитку конкуренції та інновацій, а також покращує фінансову грамотність населення.

Які організації займаються захистом прав споживачів фінансових послуг?

Якими мають бути кроки споживача у разі необхідності вирішення конфліктної ситуації щодо фінансових послуг?

Ситуація «Місія захисту грошей»

Необхідно об'єднатись у три групи або у групи по три особи.

Перший учасник — член спеціальної команди «Фінансові захисники», яка займається захистом прав споживачів фінансових послуг.

Другий учасник — фермер Володимир Іванович.

Третій учасник — банк.

Одного дня захисник отримав листа від фермера Володимира Івановича, який став жертвою недобросовісного банку. Банк вимагав високу комісію (5 %) та не надавав достатньо інформації про умови угоди.

Завдання. Розробити план дій для захисту прав фермера та вивчити способи, якими можна уникнути подібних ситуацій у майбутньому. Для цього необхідно:

- 1) дослідити деталі угоди між Володимиром Івановичем та банком, а також обсяг комісій та інші важливі умови;
- 2) інформувати фермера (клієнта) про важливість знання своїх прав як споживача фінансових послуг;
- 3) провести дискусію із представниками банку, щоб навчитися відстоювати свої права;
- 4) поділитися результатами своїх розслідувань з іншими групами.

Що робити, якщо ваші права як споживача фінансових послуг було порушено?

Зберіть інформацію про права споживачів фінансових послуг у вашій країні. Дізнайтеся, які закони і регуляції захищають споживачів, які організації займаються захистом прав споживачів (наприклад, Національний банк, асоціації споживачів).

Вивчіть типові проблеми, з якими стикаються споживачі фінансових послуг (недобросовісна реклама, приховані комісії, шахрайство тощо).

Тестові завдання з однією відповіддю (1 бал)

1. Що таке бюджет?

- а. План витрат і доходів.
- б. Спосіб заощадження грошей.
- в. Форма податків.
- г. Фінансовий план, що відображає доходи і витрати за певний період часу.

2. Що означає термін «фінансова подушка»?

- а. Страхівка.
- б. Невеликий запас грошей на випадок надзвичайної ситуації.
- в. Кредит.
- г. Гроші, які витрачаються на розваги.

3. Який відсоток доходу рекомендується заощаджувати щомісяця?

- а. 5 %.
- б. 10 %.
- в. 25 %.
- г. 50 %.

4. Що слід враховувати при складанні бюджету?

- а. Тільки доходи.
- б. Тільки витрати.
- в. Доходи і витрати.
- г. Лише постійні доходи.

5. Який найкращий спосіб захисту особистих фінансових даних в Інтернеті?

- а. Використання простих паролів.
- б. Використання антивірусних програм і складних паролів.
- в. Публікація даних у соціальних мережах.
- г. Можливість поділитися паролями з друзями для зручності.

Тестові завдання з двома відповідями (2 бали)

6. Які з наведених дій допомагають захистити ваші фінансові дані в інтернеті?

- а. Використання складних паролів.
- б. Використання одного пароля для всіх облікових записів.
- в. Регулярне оновлення паролів.
- г. Розкриття паролів друзям.

7. Які з цих ознак можуть свідчити про шахрайство в інтернеті?

- а. Невідомі електронні листи із запитом особистих даних.
- б. Пропозиції про виграш, які виглядають занадто добре, щоб бути правдою.
- в. Запит на підтвердження пароля від відомої компанії.
- г. Звичні повідомлення від банку про транзакції.

- 8. Які з наведених практик є важливими для захисту особистих фінансових даних?**
- а. Використання двофакторної автентифікації.
  - б. Відкриття електронних листів від невідомих відправників.
  - в. Встановлення антивірусного програмного забезпечення.
  - г. Збереження фінансових даних на загальнодоступних комп'ютерах.
- 9. Які з цих порад можуть допомогти уникнути фінансового шахрайства?**
- а. Регулярно перевіряти банківські рахунки на наявність підозрілих транзакцій.
  - б. Не ділитися фінансовими даними в соціальних мережах.
  - в. Відповідати на запити про особисті дані по телефону.
  - г. Завантажувати програми з неперевірених джерел.
- 10. Які з цих сигналів можуть свідчити про те, що ваш обліковий запис міг бути зламаний?**
- а. Невідомі транзакції на рахунку.
  - б. Отримання повідомлень про зміну пароля, яких ви не робили.
  - в. Відсутність будь-якої активності на рахунку.
  - г. Зниження балансу без будь-яких пояснень.
- 11. Що може бути ознакою фінансового шахрайства?**
- а. Обіцянка надзвичайно високого прибутку без ризику.
  - б. Затримки в обробці документів.
  - в. Наполягання на термінових діях.
  - г. Відсутність банківської ліцензії у фінансової установи.
- 12. Що таке «фішинг»?**
- а. Спосіб обману, де шахраї надсилають електронні листи для крадіжки даних.
  - б. Надання банківських послуг у мережі.
  - в. Форма реклами з великими знижками.
  - г. Спосіб захисту від шахраїв.
- 13. Що з перерахованого допоможе уникнути шахрайства?**
- а. Використання надійного антивірусу.
  - б. Довіра незнайомцям, які обіцяють великий прибуток.
  - в. Регулярне оновлення паролів.
  - г. Використання лише простих і коротких паролів.
- 14. Що з перерахованого є прикладом фінансового шахрайства?**
- а. Крадіжка даних банківської картки.
  - б. Повідомлення про виграш у лотереї, у якій ви не брали участі.
  - в. Відкриття власного бізнесу.
  - г. Онлайн-оплата покупки на офіційному сайті.
- 15. Як можна перевірити надійність онлайн-магазину?**
- а. Перевірити відгуки про магазин в інтернеті.
  - б. Звернути увагу на дизайн сайту.
  - в. Перевірити наявність контактних даних і ліцензії.
  - г. Клікнути на всі рекламні банери.

Досліджуємо й аналізуємо

Практичне завдання

Фінансова безпека в дії

Мета завдання: розвинути навички критичного мислення, аналізу ризиків і вміння розпізнавати фінансове шахрайство.

Кроки виконання

Учні об'єднуються у чотири групи.

- *Перша група* — продавці ідей (чесні підприємці, які пропонують ідеї для отримання грошей від інвесторів).
- *Друга група* — продавці ідей (нечесні підприємці, які пропонують шахрайські ідеї для отримання грошей від інвесторів).
- *Третя група* — інвестори, які аналізують запропоновані бізнес-ідеї, виявляють шахрайство, якщо воно присутнє.

Учні груп «Продавців ідей» вигадують свої пропозиції (підготуйте короткі презентації своїх пропозицій (2—3 хвилини), щоб переконати інвесторів).

В якості підказки приклади пропозицій

Назва пропозиції	Наміри	Пояснення
Приклади чесних пропозицій		
1. Відкриття кав'ярні	«Ми плануємо відкрити кав'ярню біля школи. Наш бізнес-план включає невеликі витрати на обладнання та швидкий прибуток. Для запуску потрібна інвестиція в 5000 грн»	<i>Пояснення:</i> чесна пропозиція із прозорими умовами
2. Продаж екологічних товарів	«Ми хочемо продавати багаторазові пляшки для води за доступною ціною. Цей товар актуальний і приносить користь навколишньому середовищу. Ми пропонуємо повернути інвестиції через 6 місяців»	<i>Пояснення:</i> реальна бізнес-ідея із чітким планом
3. Курси програмування для дітей	«Запускаємо курси програмування для підлітків. Потрібно 10 000 грн на рекламу і оренду приміщення. Ви отримаєте 20 % від прибутку за рік»	<i>Пояснення:</i> прозора ідея із конкретними умовами
Напівправдиві пропозиції (з прихованими ризиками)		
1. Інвестиції в криптовалюту	«Ми плануємо інвестувати 2000 грн у нову криптовалюту. Її ціна зросте вдвічі за місяць!»	<i>Проблема:</i> інвестиції в криптовалюту — це ризикований бізнес. Замість швидкого прибутку можна втратити гроші

2. Відкриття онлайн-магазину	«Ми створюємо онлайн-магазин, який продає гаджети з Китаю. Вам потрібно лише інвестувати 3000 грн, і ми почнемо продавати»	<i>Проблема:</i> відсутність чіткої стратегії або гарантій повернення інвестицій
3. Надто вигідний тур	«Ви інвестуєте в туристичну агенцію, яка продає тури на Мальдіви за 10 000 грн, хоча інші продають за 30 000 грн»	<i>Проблема:</i> пропозиція виглядає правдоподібною, але приховує можливість шахрайства чи поганого сервісу
Шахрайські пропозиції		
1. Супервигідна лотерея	«Вкладіть 1000 грн у наш проєкт, і у вас буде шанс виграти автомобіль або отримати 10 000 грн за місяць!»	<i>Проблема:</i> лотерей часто використовують для обману. Ви вкладаєте гроші, але нічого не отримуєте
2. Фейковий благодійний фонд	«Ми збираємо кошти для допомоги дітям у лікарні. Пожертвуйте 500 грн, і ми надрукуємо ваше ім'я у списку благодійників»	<i>Проблема:</i> шахраї використовують емоції для отримання грошей
Незрозумілі пропозиції		
Інвестиції в «секретний стартап»	«Інвестуйте в наш проєкт, але ми не можемо розкрити його деталі через секретність. Повернемо вам гроші за 3 місяці з прибутком»	<i>Проблема:</i> відсутність конкретної інформації — перша ознака шахрайства

Завдання фінансистів — виявити шахрайство, пояснити його ознаки та розробити правильну відповідь.

Спірайтесь на запитання:

Які гарантії ви даєте? Чому це так вигідно? Як дізнатися, що це не обман?

Результати та обговорення

Після завершення рольової гри «Продавці ідей» розкривають, які пропозиції були шахрайськими, а які — чесними. «Фінансисти» аналізують, чому вони вирішили інвестувати чи відмовитися.

Кожна команда створює пам'ятку «Фінансова безпека» з правилами, як уникати фінансового шахрайства. Наприклад.

- Не довіряйте занадто гарним обіцянкам.
- Завжди перевіряйте інформацію через офіційні джерела.
- Ніколи не розкривайте персональні дані стороннім.
- Радьтеся з дорослими чи експертами у складних фінансових питаннях.

Рекомендована література

1. Сергій Біденко, Ірина Золотаревич «Як розповісти дітям про гроші». Вид-во «Основа». 2016 р. 128 с.
2. Сергій Біденко, Ірина Золотаревич. «Книга юного підприємця». Вид-во «Основа». 2017 р. 144 с.
3. Сергій Вожжов, Юлія Вус. «Мрія на мільйон. Рушай у світ грошей та бізнесу». Вид-во «Основа». 2021 р. 144 с.
4. Наталія Чуб «Азбука бізнесу: пригоди Сергійка у Країні Гномів». Вид-во «Пелікан», 2015 р. 112 с.
5. Рон Лібер «Як говорити з дітьми про гроші». Вид-во «Наш формат». 2019 р. 112 с.
6. Кіра Вермонд «Таємне життя грошей». Вид-во «Vivat». 2019 р. 160 с.
7. Бодо Шефер «Пес на ім'я Мані, або абетка грошей». Вид-во Старого Лева. 2020 р. 224 с.
8. Роберт Т. Кійосаки і Шерон Л. Лектер «Багатий тато, бідний тато». 1997 р. 207 с.
9. Джейн Бінгем, Голлі Бейсі. «Мої гроші. Як розумно витратити, заробляти і заощаджувати кошти». Вид-во «Книголав», 2021 р. 200 с.
10. Любомир Остапів. «Малюк та бюджет. Як українським батькам виховати фінансово успішних дітей». 2020 р. 224 с.
11. Лара Браян, Роуз Голл «Бізнес для початківців». Вид-во «Книголав». 2020 р. 128 с.
12. Джеймс МакКенна, Джанін Глайста, Метт Фонтейн «Як перетворити \$ 100 на \$ 1000000. Заробляй! Зберігай! Інвестуй!». Вид-во «Ранок», 2020 р. 144 с.
13. Дмитро Борисов, Маша Сердюк «Як відкрити ресторан. Магічний посібник з ресторанної справи». Вид-во «Моя книжкова полиця». 2021 р. 132 с.
14. Яніс Варуфакіс. «Розмови з донькою про економіку». Вид-во «Старого Лева». 2018 р. 168 с.
15. Іван Карпенко-Карий «Сто тисяч».
16. Іван Карпенко-Карий «Хазяїн».
17. Іван Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я».
18. Михайло Коцюбинський «Дорогою ціною».

Використана література

Основна

1. Закон України «Про споживче кредитування» від 22.11.2023 №3498-IX від 22.11.2023 з доповненнями і змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734—19#Text>.
2. Закон України «Про страхування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909—20#Text>.
3. Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953—20#Text>.

4. Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480—15#Text>.
5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/RE22868?an=30&ed=2023_02_02.
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Консолідована фінансова звітність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13#Text>.
7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби». URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/REG4509?an=16&ed=2022_05_26.
8. Переклад міжнародних стандартів фінансової звітності 2022 року та концептуальні основи фінансової звітності. URL: https://mof.gov.ua/uk/translation_of_international_financial_reporting_standards_2022_updated-576.
9. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text>.
10. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. No 1341. URL: <http://www.rada.kiev.ua>
11. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. No 436-IV (зі змінами). URL: <http://www.rada.kiev.ua>.
12. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3480-IV. Із змінами і доповненнями.
13. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121- III. Із змінами і доповненнями.
14. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 року №1560-XII. Із змінами і доповненнями.
15. Про систему оподаткування: Закон України від 25 червня 1991 року №1251-XII. Із змінами і доповненнями.
16. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 30 червня 1999 року № 784-XIV. Із змінами і доповненнями.
17. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 22 травня 1997 року №283/97-ВР. Із змінами і доповненнями.
18. Про податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин та механізмів: Закон України від 18 лютого 1997 р. Із змінами і доповненнями.
19. Котлер Ф. Маркетинг ід А до Я. 80 концепцій, які повинен знати кожен менеджер. Вио-во «Альпіна Україна». 2021 р. 252 с.
20. Кітамі Масао. Самурай без меча. Вид-во «Форс Україна ООО», 2019 р. 240 с.
21. Стів Андерсон, Карен Андерсон. Листи Безоса. Вид-во «Book Chef». 2020 р. 288 с.
22. Меронік Андрій. Золотий грааль криптовалютного трейдингу. Вид-во «21». 2020 р. 176 с.
23. Письменний В., Коженівський С. Енциклопедія для фінансово грамотних школярів/за ред. д. е. н В. Письменного; 2-ге видання перероблене і доповнене — Тернопіль: астон, 2021. 224 с.

24. Курило О. Б. Фінанси підприємств: підручник. К.: Видавничий дім «Кондор», 2020. 340 с.
25. Дзюблюк О. В. Гроші та кредит: Підручник. Т.:ТНЕУ, 2018. 892 с.
26. Качула С. В. Бюджетна система України: навчальний посібник в схемах і таблицях– Дніпро: Монолит, 2021. — 332 с.
27. Кузь В. І. Податкова система: навч. посіб. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 240 с.

Додаткова

1. Сергій Біденко, Ірина Золотаревич «Як розповісти дітям про гроші». Вид-во «Основа». 2016 р. 128 с.
2. Сергій Біденко, Ірина Золотаревич. «Книга юного підприємця». Вид-во «Основа». 2017 р. 144 с.
3. Сергій Вожжов, Юлія Вус. «Мрія на мільйон. Рушай у світ грошей та бізнесу». Вид-во «Основа». 2021 р. 144 с.
4. Наталія Чуб «Азбука бізнесу: пригоди Сергійка у Країні Гномів». Вид-во «Пелікан», 2015 р. 112 с.
5. Рон Лібер «Як говорити з дітьми про гроші». Вид-во «Наш формат». 2019 р. 112 с.
6. Кіра Вермонд «Таємне життя грошей». Вид-во «Vivat». 2019 р. 160 с.
7. Бодо Шефер «Пес на ім'я Мані, або абетка грошей». Вид-во Старого Лева». 2020 р. 224 с.
8. Роберт Т. Кійосаки і Шерон Л. Лектер «Багатий тато, бідний тато». 1997 р. 207 с.
9. Джейн Бінгем, Голлі Бейсі. «Мої гроші. Як розумно витратити, заробляти і заощаджувати кошти». Вид-во «Книголав», 2021 р. 200 с.
10. Любомир Остапів. «Малюк та бюджет. Як українським батькам виховати фінансово успішних дітей». 2020 р. 224 с.
11. Лара Браян, Роуз Голл «Бізнес для початківців». Вид-во «Книголав». 2020 р. 128 с.
12. Джеймс МакКенна, Джанін Глайста, Метт Фонтейн «Як перетворити \$ 100 на \$ 1000000. Заробляй! Зберігай! Інвестуй!». Вид-во «Ранок», 2020 р. 144 с.
13. Дмитро Борисов, Маша Сердюк «Як відкрити ресторан. Магічний посібник з ресторанної справи». Вид-во «Моя книжкова полиця». 2021 р. 132 с.
14. Яніс Варуфакіс. «Розмови з донькою про економіку». Вид-во «Старого Лева». 2018 р. 168 с.
15. Іван Карпенко-Карий «Сто тисяч».
16. Іван Карпенко-Карий «Хазяїн».
17. Іван Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я».
18. Михайло Коцюбинський «Дорогою ціною».

Предметно-персональний показчик

А

Аверс 13, 14, 15
Акція 116
Альтернативна вартість 80
Альтернативний вибір 81
Антимонопольний комітет України 139

Б

Бажання 52, 76
Базові потреби 77
Банк 96, 119
Банкнота 10, 18
Бартер 9
Біржа 10, 116
Безпека 107
Безпека і забезпеченість 107
Богдан Хмельницький 14
Бофони 12
Бренд 57
Бюджет 89
Бюджет з нульовим залишком 93
Бюро кредитних історій 114
Бюро економічної безпеки України 140

В

Валютні операції 107, 119
Виробник 46
Виробничі можливості 70
Витрати 91
Вичерпні ресурси 72
Відсотки за депозитом 106
Вітрова енергія 73
Водяні знаки 128
Володимир Великий 13
Володимир Вернадський 17

Г

Гідроенергія 73
Геотермальна енергія 73
Гривня 8, 11, 18
Григорій Сковорода 17
Гроші 5, 10
Грошові відносини 19, 20, 21
Грошова реформа 13

Д

Депозит 35, 106
Додатковий дохід 91
Дохід 91

Е

Ежен Делакура 27
Електронні гроші 98
Електронний гаманець 65
Елемент для людей з послабленим зором 129
Енергія океанських хвиль і припливів 73
Експериментальні методи 93
Ефіріум 10

Ж

Жорж де Латур 62

З

Закон зростання потреб 78
Заощадження 102, 103
Запозичення 109
Заробітна плата 20
Засоби масової інформації 30
Застосування банківських карток 64
Захист від інфляції 107
Захист грошей 127
Захисна стрічка 128
Збереження грошей 96
Збір податків 61
Зімбабве 35
Золотий стандарт 9

І

Ідентифікаційне шахрайство 136
Іван Мазепа 14
Іван Франко 15
Імпульсивні покупки 56
Інвестиції 116
Ідентифікаційне шахрайство 134
Інтереси родини 84, 85
Інфляція 33
Іпотека 112

К

Карбованець 8, 13
Кеш-треппінг 135
Київський князь 13
Кишенькові гроші 95
Класичний кредит 110
Колядки 27
Конкуренція 52
Конкуренція між компаніями 52
Конкуренція між країнами 52
Конкуренція між людьми 52
Контроль і зручність 107
Кредит 109
— на відпочинок 110
— на освіту 110
— на весільні витрати 110
— на споживчі витрати 110
— на оплату медичних послуг 110
— для підприємців і фермерів 110
Кредитна історія 114
Кредитна пропозиція 113
Кредитори 114
Криптовалюта 9, 10
Культурні традиції 28
Культурні фактори 44
Кунні гроші 11, 12
Купоно-карбованець 13
Конкуренція 52
Крива виробничих можливостей 82

Л

Лідер команди 26
Леся Українка 16

М

Матеріальні ресурси 74
Марко Поло 7
Мартіус ван Реймерсвалє 20
Мідь 8
Мікротекст 129
Міжнародні перекази 64
Медичне страхування 65
Меланхолік 24
Метод 50/30/2092
Михайло Грушевський 15
Модель «Чорної скриньки» 47
Мотивація 46

Н

Наскрізний елемент 128
Національний банк України 17, 139
Національна валюта 13
Номінал 13
Недержавні пенсійні фонди 122
Непоновлювальні ресурси 73
Невичерпні ресурси 73
Нерухомість 118

О

Облігації 117
Обмеженість ресурсів 81
Оплата через смартфон 64
Оптиміст 24
Оптична фарба 128
Особистість 42
Основний дохід 91
ОУНР 12
Очікування доходу 46

П

Пасивний дохід 91
Пенсія 122
Песиміст 25
Перекази через банківські додатки 64
П'єр Огюст Ренуар 25
Підприємницька здатність 76
Підробка 126
— фінансових документів 134
Піраміда Маслоу 77
Планування на основі пріоритетів 93
Поведінка виробника 47
Попит 51
Потреби 52, 76
Права споживачів 139
Праця 76
Прибуток 47
Прикладні фінанси 5
Природні ресурси 72
Проблема вибору 80
Пропозиція 51

Р

Райдужний друк 130
Рівень розкоші 78
Рельєфні елементи 129
Родинні фінанси 71

Ризики 21,38
Ризик неплатоспроможності 32
Роздільний бюджет 90
Розподіл доходів 92
Розумне споживання 20
Реверс 13,14
Ресурси 72

С

Сагвінік 24
Сім'я 28
Сімейний бюджет 89
Системи обміну 9
Система конверта 94
Скіммінг 135
Сонячна енергія 73
Соціальні інтереси родини 85
Соціальні фактори 48, 57
Спільний бюджет 90
Спільно-роздільний бюджет 90
Споживач 42
Сприйняття 46
Стабільний дохід 103
Стартап 120
Створення бюджету 103
Страхування 62
Субкультура 45
Супутні товари 48

Т

Тарас Шевченко 16
Товари-замінники 48
Торгівля валютними цінностями 64
Традиційна їжа 42
Транзакції 10
Темперамент 24
Торгівля валютними цінностями 64
Успішна людина 26

УПА 12
Управління бюджетом 21
Управління захисту прав споживачів
фінансових послуг 139

Ф

Фіатні гроші 9
Філіп Котлер 47
Фінансова безпека 125, 135
Фінансова грамотність 103
Фінансова дисципліна 103
Фінансова поведінка 26, 30, 36
Фінансова подушка безпеки 37, 38
Фінансові послуги 62
Фінансові платіжні послуги 64
Фінансові ресурси 76
Фінансові установи 62
Фінансове шахрайство 134
Фінансовий додаток 94
Фінансовий кредит 63
Фінансовий ризик 98
Флегматик 24

Х

Характер 24
Холерик 24
Цілі і мотивація 103
Шаги 8
Шахрайство з кредитними картка-
ми 135

Щ

Щедрівки 27

Я

Ян Вермеєр 31
Ярослав Мудрий 13, 14

Зміст

Шановні учні та учениці!	3
Умовні позначення	4

Розділ 1. Прикладні фінанси

ТЕМА 1. ГРОШІ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ	6
Урок 1. Історія виникнення та еволюція грошей	6
Урок 2. Походження гривні	11
Урок 3. Грошові відносини	19
ТЕМА 2. ФІНАНСОВА ПОВЕДІНКА	24
Урок 1. Характер людини та її фінансова поведінка	24
Урок 2. Хто і що впливає на ваше уявлення про фінансову поведінку?	28
Урок 3. Фінансова поведінка: ризики та наслідки	32
ТЕМА 3. РОЛІ ЛЮДИНИ: ОСОБИСТІСТЬ, СПОЖИВАЧ, ГРОМАДЯНИН	41
Урок 1. Споживач та виробник. Фактори, що визначають їхню поведінку	42
Урок 2. Взаємовідносини між покупцем і продавцем	51
Урок 3. Прийняття рішення про купівлю товару чи отримання послуги	56
Урок 4. Людина та її фінансові відносини з державою	61
Досліджуємо і аналізуємо	69

Розділ 2. Родинні фінанси

ТЕМА 1. ПОТРЕБИ ТА ІНТЕРЕСИ РОДИНИ	72
Урок 1. Обмеженість ресурсів і безмежність потреб	72
Урок 2. Необхідність вибору	80
Урок 3. Інтереси родини. Відповідність задоволення потреб	84
ТЕМА 2. ПЛАНУЄМО РОДИННИЙ БЮДЖЕТ	89
Урок 1. Бюджет родини. Доходи і витрати бюджету	89
Урок 2. Кишенькові гроші дітей	95
ТЕМА 3. ЗАПОЗИЧЕННЯ, ЗАОЩАДЖЕННЯ ТА ІНВЕСТИЦІЇ	102
Урок 1. Передумови формування заощаджень родинною	102
Урок 2. Що таке депозит? Особливості його розрахунку.	
Обираємо депозитну пропозицію	106

Урок 3. Запозичення та їх роль у житті людини. Обираємо кредитну пропозицію.	109
Урок 4. Кредитна історія	114
Урок 5. Інвестиції та сімейний бюджет	116
ТЕМА 4. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКАТА ШАХРАЙСТВО.	125
Урок 1. Фінансова безпека. Захист грошей від підробки.	125
Урок 2. Як захистити себе від фінансового шахрайства?	134
Урок 3. Захист прав споживачів фінансових послуг	139
Досліджуємо і аналізуємо.	145
Предметно-персональний показник	147

https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:EPC_Shkolyar+PiFG08+2025_T1

Навчальне видання

ГРУЩИНСЬКА Наталія Миколаївна

ПІДПРИЄМНИЦТВО І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ

**Підручник для 8 класу закладів
загальної середньої освіти**

Відповідальна за випуск *Олена Корбуш*
Редакторка, коректорка *Тетяна Шахматенко*
Художня редакторка *Марія Корбуш*
Комп'ютерна верстка *Сергій Бебс*
Підготовка е-дodatка *Марія Корбуш, Олександр Корбуш*
Підготовка QR-кодів *Олександр Корбуш*

Підписано до друку . Формат 70×100/16. Папір офс.
Гарнітура Прагматика. Друк офс. Ум. друк. арк. 14,6.
Обл.-вид.арк. 11,2. Тираж пр. Зам. №

Виготовлено згідно із СОУ 18.1-02477019-07:2015
Учбово-видавничий центр «Школяр», 02094, Київ, вул. Сергієнка, 18.
Свідоцтво ДК № 7925 від 04.09.2023 р.
Тел. +38(067)-209-60-88; +38(067)-209-29-28
www.shkolyar.com.ua
E-mail: shkolyar_info@ukr.net
Віддруковано

Права авторів і видавничі права УВЦ «Школяр» захищені
Законом України (Про авторське право і суміжні права) від 23.12.1993 р.
(зі змінами від 11.07.2001 р.)
Друковане копіювання книжки або її частини, будь-які інші контрафактні видання тягнуть
за собою відповідальність згідно зі ст. 52 цього Закону

ФІНАНСОВИЙ КОМПАС. ВІД ПЕРШИХ К

Виробництво

Вихід бізнесу на м

Стартап

Бізнес-ідея

РОКІВ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

міжнародний рівень

Відповідальність бізнесу
за екологію та довкілля

Соціальна відповідальність бізнесу

Підтримка молоді, бізнес-інкубаторів,
краудфандинг, інвестиції, меценатство

